

Gaekwad's Oriental Series

No. XL.

**ADVAYAVAJRA-
SAMGRAHA**

ORIENTAL INSTITUTE, BARODA

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Published under the authority of
the Government of His Highness
the Maharaja Gaekwad of Baroda.

General Editor:

B. Bhattacharyya, M.A., Ph.D.

No. XL.

अद्वयवज्रसंग्रहः ।

ADVAYAVAJRASAMGRAHA

EDITED WITH AN INTRODUCTION BY

MAHAMAHOPADHYAYA HARAPRASAD SHASTRI
M.A., C.I.E., Hon. D.Litt., F.A.S.B.

Honorary Member, Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

Oriental Institute,
Baroda
1927

Published on behalf of the Government of His Highness the Maharaja
Gaekwad of Baroda at the Oriental Institute, Baroda,
by Benoytosh Bhattacharyya, Director,
Oriental Institute, Baroda.

Printed by P. Knight at the Baptist Mission Press,
41, Lower Circular Road, Calcutta.

Price Rs. 2.

PREFACE.

I WENT to Nepal for the purpose of examining MSS. in the Darbar Library in 1907 and I took notes of certain palm-leaf MSS. and paper MSS. in that Library. When editing these notes for the second volume of my *Nepal Catalogue* in 1915 I found that a MS. entered there as *Tattva-daśaka* was a collection of short works the last few leaves of which had that name. When I went again there in 1922 I examined the MS. carefully and found that it is a collection of 21 or 22 works mostly by Advayavajra on points relating to Buddhism almost chronologically arranged. The scope of the work ranged from the time of the rise of Mahāyāna to the time of Advayavajra in the eleventh or early twelfth century. The age of Advayavajra has been fixed by Dr. Benoytosh Bhattachāryya in his Introduction to the *Sādhanamālā*. So I need not dilate upon it. The 22 short works seemed to me to be very important for the history of Buddhism, because (1) they gave much information that was not found in the works on Buddhism written up to date from Indian, Tibetan, Chinese or other sources, (2) because they came from an Indian source, and (3) because they threw light on the period of Buddhism scarcely studied, namely, from the time when the Chinese ceased to come to almost the time of the fall of the Pāla dynasty.

I therefore took care to copy the MS.; I myself dictated the work to my son Kālitoṣa who wrote it from me. I compared his writing with the MS. several times and His Grace the Rājaguru Hemarāja had the two compared by his pupils who were students of palaeography with me. Thus I thought the copy to be faithful and I was anxious to get it printed. His Highness the Mahārājā Sayājīrāo Gaekwad lent me the

hospitality of his now famous Series of Sanskrit publications and I presented the copy made by me to his Library of MSS.

But during the course of passing the MSS. through the press I found that a collation with original MS. in the Darbar Library was absolutely necessary and I applied to His Highness the Maharaja Sir Chandra Samsher Jang Bahadur Rana to lend me the MS. for a short period and my request was most graciously granted. I have given a list of readings in which the copy differed from the MS. But still there are readings which are doubtful but I did not venture to make conjectural emendations as there were no Lamas with me to whom I might refer for collating with the Tibetan translation.

I did not venture to give an English translation of the work for several reasons: (1) because the readings are in many places so hopelessly corrupt that nothing can be made out of them; (2) the subjects are so unfamiliar that I can expect no help from any one in India; (3) the technical terms of Mantrayāna and Vajrayāna are still a mystery to Buddhist scholars; (4) the sentences are so elliptical that it is difficult to make a grammatical construction. Advayavajra himself says that he hated diffuseness and was a lover of brevity, and in making his works brief he has made them enigmatical, and brevity has often degenerated into obscurity. For all these reasons I have abstained from giving a translation. I give the work as it is and I hope my readers will look at me with indulgence, but I venture to think that the works will throw much light on obscure points of Buddhist History and Buddhism and that is an excuse for their publication.

There are twenty-one short works in this collection of the works of Advayavajrapāda who bears the titles of *Pandita* and *Avadhūta*, with a short supplement of six

verses. In the Colophons most of them are attributed to the *Pandita*. Some of the Colophons do not name him but from other sources we can ascertain their authorship; one work, No. 6, is not attributed to him but other sources tell us that it is by Nāgārjuna-pāda. One or two more are attributed in Tibetan to Maitrī-pāda, but one of these in question bears a Colophon attributing the work to Advayavajra. Most of these works were translated into Tibetan and collected together in the *Bstan-Rgyud*. They are—1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21. The following is a detailed account of the twenty-one works:—

1. *Kudr̥ṣṭi-nirghātanam* (refutation of wrong theory and notes on it):—The Colophon attributes the work to Advayavajra who is described here as *Pandita* and *Avadhūta*. Advaya says that this is a work on *Ādikarma* or initiation. There was a *Pandita* named Gaganagarbha, a follower of the Mādhyamika system of Philosophy. A well-meaning man named Viprajanya coming from Vajrapīṭha requested Gaganagarbha to write a book on the duties of the initiated. He wrote a large work and at his request Advaya shortened it, appending a few notes which have made the meaning of the author clear.

This short work was translated into Tibetan by the collaboration of two Sanskrit scholars, one Indian and one Tibetan. Upādhyāya Guru Vajrapāṇi was the Indian *Pandita* and Ye-Ces ḥbyun-gnas (Jñānākara) the Tibetan Lo-tsa-ba.

The work gives the duties of one initiated in Buddhism. It is of the nature of a work on *Āhnika* of the Hindus. It first discusses who are to do the *Ādikarma* and then lays down the duties of a lay Buddhist from early morning to his retirement at night, and ends with a fanciful derivation of the word *Upāsaka*.

2. *Mūlapattayaḥ* and *Sthūlapattayaḥ* (the radieal and gross offences against Vajrayāna):—The Colophon is silent about the authorship and there is no translation of this work under the name of Advayavajra. It enumerates fourteen offences under the radical and eight under the gross heading.

3. *Tattvaratnāvalī* (a row of gems of truth):—The Colophon attributes it to Advayavajra who is described as Paṇḍita and Avadhūta. It has a Tibetan translation by the Indian Paṇḍita Vajrapāṇi and the Tibetan Lama Tshul-khriṃs rgyal-ba (Jayaśila), of Nags-tsho, but the Tibetan translation has another original Sanskrit work *Tattvaprakāśa*.

It is a very important work; it distributes the three Yānas among the four schools of Buddhist philosophy. It says that the Vaibhāṣika school absorbs the Śrāvaka-
yāna and Pratyekayāna. Sautrāntikā, Yogācāra and Mādhyamaka all belong to Mahāyāna. This is at variance with the current theory that the first two schools belong to Hinayāna and the last two to Mahāyāna. The work proceeds to define the schools and the Yānas. The Mahāyāna it subdivides to Pāramitānaya and Mantrayāna. Pāramitā is explained by all the three schools and the Mantra by the last two schools only. It speaks of two schools of Yogācāra, Sākāra and Nirākāra, and of two schools of Mādhyamaka, Māyopamādvayavāda and Sarvadharma-pratiṣṭhānavāda, that is, (1) Monism with something like illusion, and (2) the evanescent character of all phenomena. It ends with a discourse, on the necessity of the three Yānas: the first two, it says, are mere stepping stones to Mahāyāna. It leaves the Mantrayāna unexplained.

4. *Pañcatathāgata-mudrā-vivarāṇam* (an explanation of the marks of the five Tathāgatas). The Colophon is silent about the authorship, but it has a Tibetan

translation in which the authorship is attributed to Ācārya Advayavajra and the translation to Upādhyāya Vajrapāṇi and to Lo. B. Chos-hbar (Vandyā Dharmajvāla).

It treats of what is called the five Dhyāni Buddhas. The word Dhyāni Buddha is misleading. The five Dhyāni Buddhas are the Śūnya representation of the five Skandhas. The last Skandha is Vijñāna or Knowledge. The other four, Form, Name, Feeling and Impression, are marked with knowledge, that is, they or the Tathāgatas representing them, have a miniature of the Knowledge Tathāgata on their forehead. But the Vijñāna Tathāgata again holds the miniature of another Tathāgata on his forehead. Why is this? Whose is the miniature? It is the miniature of Vajrasattva. 'Vajra' means Śūnyatā and 'Sattva' means principle. The miniature Vajrasattva on the head of the Knowledge Tathāgata means that Void is the principal and Knowledge is subordinate. Śūnyatā is regarded as the highest knowledge. Śūnyatā does not exactly mean Void; it means the absolute or the transcendental. The work says that the world is the same as Śūnyatā and Karuṇā.

5. *Seka-[nirṇaya]* or *Sekanirdeśa* (the nature of impregnation). The Colophon does not name the author. But the author himself in his *Tattvaratnāvalī* says that he has written a work on the nature of impregnation. It has a Tibetan translation where the authorship is attributed to Śrī Advayavajra; the translator's name is not mentioned. The work is here named as *Samśkhepa-Seka-Prakriyā*. It treats of the impregnation of the highest knowledge which is compared with an act of Copulation. It speaks of four pleasures and four supreme moments, and it controverts the theory of Hāthā-Yoga.

6. I have named the sixth work as *Caturmudrā*,

(the four Mudrās); the paras treating these four Mudrās have their separate names but the work treating of all of them has no name, so I had to put some name there. The Colophon is silent about the author. In another bundle of Vajrayāna MSS. in my possession I find this work is attributed to Nāgārjuna under the name of *Caturmudrapadeśa*; it has a Tibetan translation where the work is attributed to Advayavajra and the translation to Upādhyāya Vajrapāṇi, and Lo. B. Tshul-khriṃs rgyal-ba (Jayaśīla).

It treats of the four Mudrās. No. 1 *Karmamudrā*. Karma means the work of body, speech and mind. Mudrā means phenomena. Karmamudrā means the phenomena of body, speech and mind. This is the source of four kinds of pleasures and of four supreme moments. No. 2 *Dharmamudrā*. Dharma here means Dharmadhātu which is the absolute. Dharmamudrā means the work of the absolute. No. 3 *Mahāmudrā*. It is identical with Dharmamudrā but at the same time Mahāmudrā is said to be caused by the Dharmamudrā. No. 4 *Samayamudrā*. It is the fruit of Mahāmudrā.

7. *Sekatānvayasamgraha*. (A collection of the theme of impregnation.) The Colophon attributes this work to Advayavajra who is described as Paṇdita and Avadhūta. This work is named in Tibetan Catalogue as *Sekakāryya-samgraha*; it is attributed to Mahāpaṇdita Advayavajra and the translation is made by Upādhyāya Vajrapāṇi of India and Lo. B. Yeśes hbyuṅgnas (Jñānakara).

It speaks of Coronation or impregnation through water-pot, through mysticism, through knowledge, and again through true knowledge. The water-pot initiation includes initiation with a tiara, initiation with a thunder-bolt, initiation with a dominion, initiation with a name

and the initiation as a teacher. It describes also under the major heads initiation into the secret of *Bodhicitta* and two sorts of *Prajñājñāna*.

8. *Pañcākāraḥ* (five forms, or the five Tathāgatas). The Colophon does not name the author. It has a Tibetan translation which attributes the original to Śrī Advayavajra, but does not mention the translator. But the translation appears to have been checked by Amṛtadeva. It treats of the five Tathāgatas and their Śaktis with an appropriate Mantra for each.

9. *Māyānirukti* (the explanation of illusion). The Colophon is silent about the author. It has a Tibetan translation which attributes the Sanskrit original to Advayavajra and the translation to Upādhyāya Vajrapāṇi.

It treats of illusion and speaks of Māyā as magic. Some consider it to be magic and some think it to be true. For the satisfaction of this illusion the Yогin may enjoy all good things of the world which come to him of their own accord, because he enjoys them as a Māyā. But a true Yогin should have the earth for his bed, the quarters for his cloth and the alms for his food. He should have forbearance for all phenomena because they are not produced and his benevolence should be perennial.

10. *Svapnanirukti* (the explanation of dreams). The Colophon does not name the author but the Tibetan translation attributes the original to Advayavajra and the translation to Upādhyāya Vajrapāṇi and Jayaśila of Tibet. In all Buddhist works the phenomenal world is compared to a dream. But what is a dream? Is it true or is it untrue, or is it baseless like Māyā? This short work explains the theory of dream in all its aspects.

11. *Tattva-prakāśa* (the publication of truths.) The Colophon is silent about the author but the Tibetan translation attributes it to Advayavajra, and the translation to Vandya Dharmajvāla. The gist of the teaching of this short work is that Dharma has no beginning, no creation. It distinguishes the theories of Yogācāra from those of the Mādhyamika and says that the Mādhyamika is superior because it formulates that either existence, or non-existence, or a combination of the two or a negation of the two cannot be predicated to Śūnya.

12. *Apratiṣṭhāna-prakāśa* (publication of the want of substratum of knowledge). The Colophon is silent about the author. The Tibetan Catalogue has a work named *Aprasahaprakāśa* attributed to Advayavajra. The cardinal faith of the Buddhas is the want of substratum of knowledge.

13. *Yuganaddha-prakāśa* (the nature of *Yab-Yum*). The authorship and the translatorship as before.

14. *Mahāsukha-prakāśa* (the nature of supreme happiness [Monistic]). The authorship and translatorship as before. Without happiness there is no *Bodhi*, no true knowledge, because true knowledge is happiness; and if there is no happiness there is attachment and where there is attachment there is transmigration. The happiness produced by causes and conditions has a beginning and an end. Therefore, we should say it is not a *Vastu* or an entity. It says further that Śūnyatā is true knowledge and from *Bodhi* is issued the Bija-mantra, or the syllabic formula, from that syllable comes the picture, in the pictures there are limbs, and so forth. Therefore, everything is the product of causes and conditions. But *Mahāsukha* is not the product of causes and conditions. It is not produced but absolute.

15. *Tattva-viṁśikā* (Twenty verses on Truth). It is called *Tattva-Mahāvana-Viṁśati* in the Tibetan Cata-

logue; Colophon is silent about the author but the Tibetan Catalogue attributes it to Advayavajra and its Tibetan translation to Bhaṭṭa Śrī Jñāna of Dhārā and Lo. B. Śākyaprāṇa. In twenty verses it gives the substance of Vajrayāna and Mantrayāna.

16. *Mahāyānā-Viñśikā* (Twenty verses on Mahāyāna). No author is mentioned in the Colophon. Tibetan Catalogue attributes the work to Advayavajra and the translation to Divākara Candra of India, and Lo. B. Śākyavīrya. It really explains the Mantrayāna.

17. *Nirvedhapañcaka* (Five verses on piercing the soul or remorse). The Colophon is silent about the author but the Tibetan Catalogue attributes the work to Maitrīpāda and the translation to Vajrapāṇi from India and Lo. B. Dharmajvāla. I think it should be *Nirvedapañcaka* or 'five verses on remorse,' because this short work is full of remorse.

18. *Madhyaka-Śatka* (Six verses in praise of Mādhyamika System of Philosophy). It speaks of Monism coupled with illusion and also of the absolute want of sub-stratum. The Colophon attributes it to Advayavajra, though in the Tibetan Catalogue Māitri-pāda is mentioned as the author. The translation is by Vajrapāṇi and by Jayaśīla.

19. *Premapañcaka* (Five verses on Love). In this Śūnyata is the bride and its reflection is the bridegroom. Without the bridegroom the bride is dead. If the bride is separated the bridegroom is in bondage; therefore, these two trembling with fear came to their Guru, and that Guru owing to his profusion of benevolence gave them a love which is *Sahaja* and which has no beginning and no end. Such is the cleverness of the Guru that these became eternal and without a substance but at the same time pertaining the nature of all things in existence.

The Colophon is silent about authorship but the Tibetan Catalogue attributes the text to Advayavajra and the translation to Vajrapāṇi and Jñānakara. The name of the work there is *Prajñopāyo-daya-pañcaka*.

20. *Tattva-daśaka* (Ten verses on Truth). The Colophon attributes it to Advayavajra; the Tibetan Catalogue also attributes the text to Advayavajra and the translation to Vajrapāṇi and Jñānakara. It explains what is called the *Unmattavrata* or the vow of a madman.

21. *Amanasikārādhāra* (That which does not stick to the mind). The Colophon attributes it to the Advayavajra and so does the Tibetan Catalogue. The translation is attributed to Bhāttāraka Śrī Jñāna of Dhārā and to Lo. B. Śākyaprabha. It discourses on the correctness of the form *Manasikāra* and raises a grammatical controversy. Then it treats of the A, the first letter of the vowels, as the essence of Śūnyata and comes to the conclusion that *Amanasikāra* means a combined form of Śūnyatā and Karuṇā.

The last six verses after the Colophon of this section gives some of the essential doctrines of Mantrayāna.

In conclusion I have to offer my hearty thanks to His Highness the Maharaja of Nepal for allowing me to work in his famous Library which has made Nepal a place of pilgrimage to Sanskrit scholars of all countries, and for lending me a valuable MS. from his Library, and to His Highness the Maharaja Gaekwad of Baroda for lending me the hospitality of his Series. I have also to thank Dr. Benoytosh for passing the proofs to the press and for help rendered in various ways in literary matters.

26, PATALDANGA STREET,
CALCUTTA.
The 12th June, 1927. }

H. P. S.

INTRODUCTION.

Bodhi-sattva Áśva-ghoṣa was the *Guru* of Kaniṣka, the Yueh-Chi Emperor, whose territories extended from the Vindhya to the Al-tai, and who flourished at the end of the first century A.D. and was perhaps the founder of the Śaka Era which started from 78 A.D. Áśva-ghoṣa wrote a poem on the life of Buddha entitled the *Buddha-Carita* and another entitled *Saundarānanda* embodying Buddha's teachings and giving the story of the conversion of his step-brother Nanda. At the end of this book Áśva-ghoṣa says that as physicians often prescribe bitter pills but for the benefit of the patients and have them sugar-coated, so he after writing many difficult and abstruse works on Buddhist philosophy wrote poems to make these abstruse ideas palatable. Áśva-ghoṣa wrote many philosophical works, one of which *Mahāyāna-śraddhotpāda-sūtra* though lost in Sanskrit is to be found in Chinese translation, and has been recently translated into English by a deeply read Japanese scholar named Dr. Sujuki. A perusal of that translation dispels the myth that Nāgārjuna was the founder of the Mahāyāna system. It now appears that Áśva-ghoṣa was the first great writer of that system and that Nāgārjuna preached it enthusiastically at a later time, but that it existed before these great men.

Áśva-ghoṣa in his *Buddha-Carita* says that Buddha after his great renunciation went to two well-known scholars of the time for instruction, one Arāḍa-kālāma and the other Uddaka, son of Rāma; both of them taught him the Sāṅkhya system of Kapila with eight *Prakṛtis* and sixteen *Vikāras* and *Puruṣa*. They taught him of the advance of the human soul from the lowest sentient beings through Kāma-dhātu, and Rūpa-dhātu to Arūpa-dhātu, that is, through the world of desires and world of forms to the world of no form, that is, of light. Arāḍa Kālāma further taught that in the formless heaven there are two stages: Ākāśāntyayatana the formless human soul as infinite as the sky, and Akiñcanyāntyayatana or the formless human soul as infinite as consciousness. Uddaka Rāma-putra taught him that there was another and a higher stage where the formless human soul is as infinite as Naiva-saṁjñā-na-

Samjñā-nantāyatana 'no holder of a name and no name in infinity.' At the final stage the human soul so advancing becomes *Kevalī* or absolute, without any relations, that is, beyond the world of relativity. Buddha was not satisfied. He said: if the human soul exists it must exist in relation to something, it cannot be absolute, and so he left his Gurus and proceeded unaided, by study and meditation, to attain the highest position in bliss.' He soon saw that the whole of the Sāṅkhya is based on *Sat-kārya-vāda*, or the theory that the effects exist in a nascent form in the cause, that is, the cause and effect are both permanent and abiding. So Buddha discarded this theory of permanent effects and established what is known as *Kṣaṇaika-vāda*, i.e., all things exist only for a moment and they are not permanent. The soul also was momentary and so the highest position is that there is no *Samjñā* and no *Samjñi*—'no name and nothing to which a name may be attached.' In this case there is no harm in the human soul (which is not permanent in his theory), being absolute without any relationship. Buddha thought the whole universe to be in a flux, both subjectively and objectively. Thus Buddha exclaimed—

Sarvam Kṣaṇikam Kṣaṇikamiti
 Sarvam duḥkham duḥkhamiti
 Sarvam Svalakṣaṇam Svalakṣaṇamiti
 Sarvam Śūnyam Śūnyamiti.

This is in fact the ontology of all schools of Buddhism both primitive and advanced. So Buddhism had its origin from the Sāṅkhya which was the only system of philosophy in India before Buddha. It permeates through the Upaniṣads. It is described in its various phases in the *Mahā-bhārata* and the *Purāṇas*, and it gave rise to the great upheaval of human mind, in seventh and sixth centuries before Christ to which Buddhism and Jainism owe their rise. Primitive Sāṅkhya gave birth to primitive Buddhism. They looked so wonderfully different, but the fundamental difference is only in one idea: permanence or momentariness.

But our present object is not primitive Sāṅkhya but primitive Buddhism, and how it developed during the course of subsequent centuries. The philosophy of primitive Bud-

dhism we have given above. That Buddhism laid greater stress on the regulation of food, conduct, morals, in fact, of the entire life of its votaries. The highest aim was the attainment of Arhatship "worthiness" or, worthy of an escape from birth, death and old age. The four noble truths on which they insisted are : misery, its cause, extinction of that cause, and the means leading to extinction. They also had gradual progress of the human soul to the Arhatship, the last three stages being falling in the stream, that is, no return back ; then one more birth, then no birth, leading to Arhatship (*Srotāpatti*, *Śakṛdāgāmī*, *Anāgāmī* and *Arhat*). The primitive Buddhism revered Buddha as first of the three Jewels.¹ They had no worship of Buddha ; their symbol for the three Jewels was *Dharma-cakra-pravartana*, that is, a wheel on the back of two stags sitting back to back with their faces looking at opposite directions. They worshipped the Bo-tree under which Buddha obtained his enlightenment, they decorated their monasteries with scenes from the life of Buddha with figures of huge Stūpas which in those days were made of a heap of earth only, on a circular plinth. The primitive Buddhism cared for the escape of its votaries from the miseries of birth and death. It thought of nothing else, it was intensely selfish and narrow-minded. It cared for its own self and not for others. Buddha himself could and did save lots of people but his disciples could not save anybody but themselves. They might impart instructions and the disciple so instructed might achieve his own liberation, but he must wait till another Buddha appears in the field. Without hearing from the Buddha no man can be saved.

There, however, came a split in the Buddhist camp, in the second century after Buddha's Nirvāṇa. The *Mahā-vārṣa* ascribes this split to ten points of conduct, such as storing a bit

¹ When I was in Nepal in 1897 my friend Bodhi-sattva Indrānanda, a descendant of the well-known Amṛtānanda, the right hand man of Hodgson, told me that in Hīna-yāna Buddha occupied the first place among the three Jewels. The Mahāsāṅghikas gave him the second place, Dharma having the first. In Mahāyāna the three Jewels became Prajñā, Upāya and Bodhi-sattva, i.e. the spiritualized forms of Dharma, Buddha, and Saṅgha. Transferred to stone or canvas Prajñā becomes a female deity, Upāya a male deity and Bodhi-sattva also a male deity. When he found me sceptical he took me to the shrine of Amitābha at the Svayambhū Caitya and showed me a female figure inscribed with the words *Dharmāya Namah*.

of salt in a horn, taking some refreshment before going to an invitation to a distant village, continuing to take cooked food some minutes after twelve, and so on. The *Mahā-vanśa* says, the younger generation of monks wanted relaxation of the food, conduct and moral regulations so rigidly enforced by Buddha himself and his elderly disciples. But the Elders would not yield an inch and there was a split. Modern thinkers consider these points of difference to be too trivial to warrant an abiding and everlasting separation. A perusal of the *Mahā-vastu-Āvadāna* will convince the reader that there were deeper causes of separation. The primitive Buddhism thought Buddha to be a human being who by exertion sustained through innumerable births attained to Buddhahood, or the position of the teacher and guide of the world. He was, they thought, *Laukika* or human but the new school thought him to be *Lokottara*, super-human. It may be noted here that from the colophons of the *Maha-vāstu* some people thought it to be a work on the Vinaya of the Lokottara-vādins among the Mahā-sāṅghikas, or the new school. But this seems to be hardly convincing; the word *Lokottara-vādinām* in these colophons is a permanent adjective or *Uddeśya-viśeṣaṇa* and not a predicative adjective or *Vidheya-viśeṣaṇa*, and among the various schools which arose in the new school, there is hardly any sect named Lokottaravādin. According to this school Buddha was exerting through innumerable Kalpas. (Their idea of time and space is more spacious and of longer duration than that of primitive Buddhism.) In one Kalpa it was pronounced by the Buddha of the time that this disciple of his would be a great man. In another Kalpa the Buddha of the time pronounced that he should be a Buddha, another Buddha of another Kalpa declared that his time was coming. Kaśyapa of this Kalpa, appointed him *Yuva-rāja* and so he was born at Kapila-vāstu and became Buddha. This is certainly more than human. Primitive Buddhism thought that there were six Buddhas before him and one would follow him. These are called *Mānuṣī* Buddhas. But the new school enumerates at least three hundred Buddhas (though by counting I got only 297), and says that the number is infinite. In the *Mahā-vastu* which is the gospel of the new school, Buddha is given the miraculous power of sending emanations from him

exactly like him and calling them *Nirmitas* which were perhaps in later times called *Nirmāṇa-kāyas*. Buddha was the only Bodhisattva in primitive Buddhism, but the new school had many Bodhi-sattvas; and the ten stages of the advance of Bodhi-sattvas to the attainment of Bodhi knowledge are given in the *Mahā-vastu*. They are not the same as the ten stages given in later and more advanced Buddhism of *Mahāyāna*, but they are in the *Mahā-vastu* in a primitive and a rather alloyed form. They had Śākyā-siṁha's life before them in drawing up these ten stages. In primitive Buddhism sermons were delivered by Buddha in district dialects but in the new school they made him deliver them in a highly inflated hybrid dialect, half Sanskrit and half vernacular, as if these were not meant for the ordinary people but for a fairly learned audience. The food and other regulations are not much thought of in the *Mahā-vastu*, they are relegated only to the end of the work. They have the idea of *Dharma-kāya* but it is not the later *Mahāyāna Dharma-kāya*, the all-absorbing unity of the Universe, but merely the body of the laws promulgated by Śākyā-siṁha. No mention of *Sambhoga-kāya* is met with in *Mahā-vastu*. The *Mahā-sāṅghikas* or the new school of the second century of Buddhism with its teachings embodied in the *Mahā-vastu* stands midway between primitive Buddhism and the *Mahā-yāna*.

The *Mahā-vāṁśa* places the date of the Nirvāṇa of Buddha in 543 B.C. and they count an Era called the Parinirvāṇa Era from that date. The Orientalists thought that there is a mistake of 66 years in the calculation and so the earlier scholars placed the Nirvāṇa in 477 B.C. But the discovery of a dotted record in Canton has upset both these calculations and fixes the commencement of the Nirvāṇa Era in 486. Without entering into details it will be sufficient to assume that Buddha flourished and preached in the sixth century before Christ. In the second century of that Era, *i.e.*, fourth century B.C. there was the split and the ideas of the splitters are embodied in the *Mahā-vastu*. The *Mahā-vastu* therefore must have been written in that century or the next. But M. Senart who has carefully edited the work puts it in the fifth century A.D. because in one place in the work the author uses the word *Yogācāra*. Now a sect of the *Mahāyānists* known as *Yogācāra* or *Vijñāna-vāda* took

their rise after Nāgārjuna who flourished in the 2nd century, and therefore Yogācāras rose either in the third or in the fourth century A.D. So when *Mahā-vastu* uses the word Yogācāra it must belong to the fifth century A.D. This is M. Senart's argument. But I have carefully studied the use of the word Yogācāra in the *Mahā-vastu*; it is not the proper name of a sect, but it is a common noun meaning Yoga and Ācāra. Áśva-ghoṣa used the same word twice in his *Saundarananda*, but not in the sectarian sense. Therefore, it is not possible to place *Mahā-vastu* so late. I think it should go to the third or second century B.C.

In the third century B.C. Áśoka was the great figure in India and the phenomenal spread of a particular sect of Buddhism was the great event of that century in India. In the seventeenth year of Áśoka's reign the monks assembled in the third synod at Pāṭaliputra, prepared a book entitled the *Kathā-vastu*, in which they discussed the points of controversy with twenty different sects of Buddhism the majority of which leaned to the Mahā-sāṅghika school. But in that book there is no mention of Mahā-yāna. The mode of discussion was primitive, at first the matter in dispute is greatly elaborated upon, and the discussion at length is brought down to one point. This is the primitive *Kathā* or the 'mode of controversy.' The advanced methods of later logicians, Nāgārjuna, Gotama, Vātsyāyana, Diśnāga, and others are not to be found there. The method was crude and primitive. Arhatship is one of the topics much discussed upon, but there is no Buddhahood, not much of Bodhi, very little of Tri-kāya, and it marks the latest stage of primitive Buddhism in controversy with the Mahāsāṅghika. The strict adherence to regulations of conduct came in for a large share of attention from the monks.

The second century B.C. was rather disastrous for Buddhism in general and specially for that sect which was favoured by Áśoka. Three Brahmin dynasties successively reigned in Northern India. They organised militant Hinduism and persecuted the Buddhists in various ways. The Buddhists in China never pronounce the name of Puṣyamitra without a curse, for he is said to have persecuted the Buddhists thrice and massacred the monks. They fled beyond his empire,

to the Punjab, to Southern India, to Western India, and to some bordering countries. That was certainly not the time either for the development of the Buddhist religion or the Buddhist literature. The only isolated work of the second century is the *Questions of Menander*. It shows in some points an advance from the Mahāsāṅghika view. Other works are non est. The *Lankāvatāra-sūtra* is sometimes attributed to this century but it is in a language almost Sanskrit, and shows an advance in some points.

Then comes the great Emperor Kaniṣka. His conversion to Buddhism is a great event in the first century A.D. He held a synod of monks to which the primitive Buddhists were not invited. So they do not acknowledge its existence. Yuan-chwang says that in this synod a commentary was made on all Buddhist works then available, inscribed in copper leaves, and buried under a Stūpa in Kāśmīra. Some Orientalists still entertain the hope of digging out these copper-plates and making use of their contents. In this synod the president was Pārśva, the then patriarch of the Buddhist church. Pārśva was succeeded by Puṇya-yaśas. Aśva-ghoṣa was the successor's successor of Pārśva. A small body called Mahā-yānist, were present in that synod, they did not however succeed in making much impression, but Aśva-ghoṣa some time after the synod took up their cause and wrote many works on their system. One of his works is the *Mahāyāna-Śraddhotpāda-Sūtra* and the other work is *Sūtrālaṅkāra*. This has not yet been found either in Sanskrit or in translation. The *Śraddhotpāda-sūtra* though not found in Sanskrit has been found in Chinese translation and has been translated into English. It gives within a small compass all the points in which the Mahāyāna excelled its predecessors. All the twenty sects in Aśoka's time are indiscriminately delegated to a lower position and called Hīna-yāna. Aśvaghosa wrote four other small works in Buddhist Sūtra form; (1) on Anātma-vāda; (2) A sūtra on ten Akuśala Karma; (3) on the relation between the Guru and Śisya and (4) on Sadgati or the 'six stages of existence' in the world of desire. All these works have their Chinese translations. I discovered a second poem of his, *Saundarānanda* by name, which I have edited in the *Bibliotheca Indica*.

Aśvaghoṣa distinctly calls his works as Mahā-yāna. Mahā-yāna with him is not a sect, not a school of thought, but a theory, which later on crystallized into a school and a sect. All the great Mahā-yāna ideas are to be found in his works, though many of them not in a developed form. The Śūnya-vāda or the theory of void was there; the two kinds of truth, practical and pure, are there; but not in the developed form which was given to it by his successor Nāgārjuna. What he developed is the theory of *Dharma-kāya* in both its aspects: (1) The aspect of the Absolute, universal, unchanging and unchangeable; (2) The aspect of *Saṃsāra*, i.e., the aspect of phenomenality changeableness, momentariness and birth and death. Aśvaghoṣa also gives some idea of the three *Kāyas*. *Dharma-kāya*, *Sambhoga-kāya* and *Nirmāṇa-kāya*. *Dharma-kāya* as explained before is the totality of the Universe to which nothing can be added and nothing can be subtracted, which is full of Prajñā, or 'all comprehending knowledge' and Karuṇā 'all comprehending love or activity.' Then comes *Sambhoga-kāya* in which aspect the *Dharma-kāya* is said to enjoy the bliss of the Universe. This is a mysterious form which reveals itself only to the enlightened Bodhi-sattvas. This form is endowed with thirty-two *Lakṣaṇas* and eighty *Anuvyañjanas*. The third aspect is *Nirmāṇa-kāya* or 'the body of transformation.' *Sākyā-simha* is a *Nirmāṇa-kāya* emanating from the Universal *Dharma-kāya*. The idea of *Tri-kāya* was not in the Mahā-vastu. There when the king of Kalinga wanted Lord Buddha's help, Buddha sent some *Nirmitas* or 'duplicates' of his own self to that country. Among the Brahminists this is known as *Kāya-vyūha-racanā*,¹ or sending forth duplicates of one's self. Of the *Tri-kāyas*, the *Dharma-kāya* is absolute, others are mere emanations from it and are ultimately absorbed in it. The difference between the Mahā-yāna and Hīna-yāna may be described here. Mahā-yāna is active, Hīna-yāna is passive. Mahā-yāna takes an extended view of the Universe whereas the Hīna-yāna is extremely narrow-minded. The Mahā-yāna extends

¹ The *Kāsa-lilā* of Kṛṣṇa is an example of *Kāya-vyūha-racanā* by which Kṛṣṇa is said to have sported simultaneously with sixteen thousand milkmaids of Vṛndāvana.

its philanthropic benevolence to all sentient beings while the Hīna-yāna confines itself to one man. The Mahā-yāna acts according to the spirit of Buddha's teaching, while the Hīna-yāna adheres to the letters of his sermons. The Nirvāṇa of the Mahā-yāna is complete absorption in the Dharma-kāya. It is called Nirvāṇa without an abode, while that of the Hīna-yāna is an escape from birth, death, and old age. It is simply "Śānta." A comparison of these two sects, of their aims and objects is fully given in the first chapter of *Mahā-yāna sūtrālaṁkāra* of Asaṅga which has been edited with a translation in French, by Prof. Sylvain Levi. Asaṅga's work, the editor says, is based on the *Sūtrālaṁkāra* of Aśva-ghoṣa.

After Aśva-ghoṣa comes the great propagator of Mahā-yāna Bodhi-sattva Nāgārjuna. It is said that he recovered from the nether world a complete Sūtra literature composed by Buddha in Sanskrit. This is called the *Prajñā-Pāramitā* which has many recensions ; one is *Śata-sāhasrikā*, one is *Pañca-viṁśati-Sāhasrikā*, one is *Sapta-śatikā* and one is *Svalpāksarā*. The *Prajñā-pāramitā* eight thousand was edited by Rājā Rājendra-lāla Mitra and the one of hundred thousand is in the course of publication by the Asiatic Society of Bengal. The teaching of the *Prajñā Pāramita* is Śūnya-vāda, pure and simple. It is written in the form of an interlocution between Buddha and one of his disciples and as it is in the form of a popular lecture, it is full of repetitions. Rājā Rājendra-lāla denounces the style of *Prajñā-pāramitā* as verbose. But he does not take into account the fact that they are popular lectures on subjects extremely abstruse; one cannot expect to impress on common people such abstruse ideas without hammering it into their brain and hammering by means of repetitions. The *Prajñā-pāramitā* 8,000 is concerned with the Śūnya-vāda. It is a religious work. It treats of the merits of offering flowers, etc., on Caityas. *Prajñā-pāramitā* is said to be the mother of all Buddhas and Bodhi-sattvas. It generally follows the theory of Aśva-ghoṣa's *Śraddhotpāda* and Nāgārjuna's *Mādhyamaka-kārikā* the great controversial work which made Nāgārjuna's name famous. In the very first chapter it examines everything under four heads: (i) *Sat*, existence (ii) *Asat*, Non-existence, (iii) *Tadubhaya*, a combination of existence and non-

existence, (iv) *Anubhaya*, a negation of existence and non-existence. Anything that stands under the examination under these four heads is real or true, the others are false, momentary and phenomenal. That real thing is described in the very *Maṅgalācaranya* as 'Eight Noes' The *Maṅgalācaranya* runs thus:—

अनिरोधमनुत्यादमनुच्छेदमपाश्वतम् ।
अनेकार्थमनानार्थमनागममनिर्गमम् ॥

The work examines from the point of view of the idealistic philosophy the senses and the objects of the sense, and proves that neither the senses nor the objects exist. By the word *existence* is meant pure existence or *real* existence not practical existence. It says that there are two aspects of truth, *Paramārtha Satya* and *Sāmvṛta Satya*, and the *Mahā-yāna* school shows by gradual steps that the *Sāmvṛta Satya* merges into *Paramārtha Satya*. In Vedāntic language this would be the merging of the *Vyavahārika Satya* into the Supreme Brahma. The *Mādhyamaka* shows this line of argument to the best advantage, but the best means of studying the nature of these two truths is to be found in the ninth chapter of the *Bodhicaryāvatāra* by Śānti Deva. This chapter is called *Prajñā-pāramitā* or Knowledge *par excellence*. But what is this *Prajñā*? Examine it under the four heads, and it is a thing which has neither existence, nor non-existence, nor a combination, nor a negation of the two. And this is what is called Śūnya. Some people think that Śūnya is negation of existence, but no! it is the Absolute which transcends human faculties and embraces the whole Universe. It is neither created nor can it be destroyed, it is the totality of our knowledge, this is *Prajñā*, it is Śūnyatā. This is one phase of *Prajñā*. Of the other phase we will speak of later.

Shortly after Nāgārjuna there arose a new school of thought amongst the *Mahā-yānist*s who were not satisfied with the Śūnya-vāda. They thought that Śūnya-vāda cannot be the highest aim of human aspirations. They wanted consciousness along with it. A great monk named Maitreya-nātha wrote a very short but a very pregnant work in eight short chapters, entitled, the *Abhisamayālaṅkāra-kārikā* and the *Prajñā-pāramitā* 8,000 was converted into a larger recension in 25,000 ślokas

according to these Kārikās. This was the *Prajñā-pāramitā* which the Yogācāras took up as their standard work, and Asaṅga and Vasurbandhu derived their inspiration from this historical Maitreya-nātha, and not from the future Buddha Maitreya as it is represented in Yuan-chwang's work. The new *Prajñā-pāramitā* is divided into 8 chapters according to the chapters in the Kārikās. The new school examined the world according to three aspects of the knowledge. These three aspects are *Parikalpita*, *Para-tantra* and *Parinispanna*. The first is for the ordinary man who looks upon the world from the ego-centric point of view, *Para-tantra* knowledge depends upon others that is, in relation to others, or in other words, upon relativity. But when relativity is banished and the absolute immerses and absorbs our own intellect, then it is called *Parinispanna* or finished knowledge.

Buddhist philosophy has four different schools: (1) Vaibhāṣika depending on the Vibhāṣā literature prepared in the fourth synod during the reign of Kaniṣka. It believed in the existence of both the external and internal worlds, though as a Buddhist school both the worlds were Kṣaṇika or momentary and Śūnya; (2) Sautrāntikas base their philosophy on the *Sūtrānta* literature of the Buddhists. They do not believe in the external world but think that it is simply a projection of the internal world which we wrongly think to be external (3) Yogācāras do not believe even in the existence of the internal world. They think that the only truth available is one single idea. We are sure of a single idea, the present idea, neither of the past nor of the future. How can there be identity if a past thing is not compared with the present? How can one pronounce that this is the same as that. Therefore this school thinks there is a chain of ideas. The ideas may be momentary but the chain is not. This chain is called the *Ālaya-Vijñāna* and to the idealist this serve all the purpose of an ego or Ātmā. (4) Last of all comes the Mādhyamakas, who do not believe even in the ideas and the *Ālaya-Vijñāna*; they are Śūnya-vadins, pure and simple. But Śūnya as I have already said is neither void nor a negation of existence, but the Absolute One. They call it Śūnya, because the human language has no word to express the idea of the Absolute, which is beyond the comprehension

of Man, and language concerns itself with those things which Man can and does comprehend.

The four schools have four other names : (1) Sarvāsti-vāda, those who believe both in the external and internal world ; (2) Bāhyārtha-bhaṅga, those who do not believe in the external world ; (3) Vijñāna-vāda, those who believe in ideas alone ; and (4) Śūnyavāda, those who believe in nothing beyond the Absolute.

I am not sure if I am exactly right in putting the two sets of names in the order in which I have done. The Philosophical names are in this philosophical order and Śaṅkara in his *Bhāṣya* accepts them in this order. He, however, speaks of Śūny-vāda as the raving of a mad man. The Buddhists however take it in a more serious light and charge Śaṅkara with stealing the idea, Śūnya, from them and giving it a new name, Brahma. The order does not appear to me to be historical, Śūnya-vāda of Nāgārjuna preceded the Vijñāna-vāda of Maitreya-nātha and his followers Asaṅga and Vasu-bandhu.

There is a good deal of misapprehension as regards the tenets of the Sautrāntikas and Vaibhāṣikas. No book belonging to these schools has yet been discovered. I have taken the order as I have got it in Śaṅkara's *Bhāṣya*.

Two Yānas are well-known, the Mahā- and the Hīna-yāna. Of course, the Mahā-yānistas arrogate upon themselves the title of 'great' and relegate all others as Hīna-, or 'low.' The latter however, do not take this opprobrious epithet lying, they call themselves as belonging to either Śrāvaka-yāna or Pratyekayāna and return the abuse on the Mahā-yānistas by calling them Kāpālikas. The Śrāvakas hear from Buddha his *Upadeśa*, act according to his directions and strictly follow his instructions. They cannot get Nirvāṇa (even the lowest form of Nirvāṇa, which they aspire to) without a Buddha. The Pratyeka Buddhas are those who by their own exertions at times, when there were no Buddhas in the world, attain to Nirvāṇa. They call the Mahā-yānistas not Mahā- but Bodhi-sattva-yāna. That also, I believe, in derision, because according to them there can be but one or two Bodhi-sattvas in the world at a time ; but every votary of Mahāyāna is a Bodhisattva. There are hundreds and thousands of Bodhisattvas at one time and at one place. Every Gubhaju in Nepal is a Bodhisattva.

The distribution of the four schools in the three Yānas was a matter of speculation among the students of Buddhism. Advaya-vajra who belonged to the eleventh century of the Christian Era, however, makes a distribution. He says that the Śrāvaka-yāna has three phases, Mṛdu, Madhya and Adhimātra or Moderate, Intermediate, and Extreme. The Western Vaibhāśikas are either moderate or intermediate Śrāvakas, and the Vaibhāśikas of Kāśmīra are extreme Śrāvakas, Pratyeka-buddha-yāna is like the extreme Śrāvaka. Mahāyana is of two sorts: Paramitā-naya and Mantra-naya. The word Mantra-naya is often used as Mantra-yāna which is rather misleading. The Pāramitā-naya which generally goes by the name of Mahā-yāna has also three phases: moderate, intermediate and extreme. The moderate people are Sautrāntikas, the intermediate people are Yogācāras and the extremists are Mādhyamakas. This, according to Advaya-vajra, is the complete distribution of the four schools into the three Yānas.

The Buddhists did not believe in the aggregates. Trees they were prepared to believe but forests they did not believe. What is called *Sāmānya* or generality was an abomination to them. They were prepared to believe in the five elements but they would not believe a general principle as element. This is a matter of standing dispute between the Brahmins and the Buddhists. Śabara, the commentator of *Pūrvamīmāṃsā*, quotes this theory of the Mahā-yānists, and says: “*anena pratyukto Mahā-yānikah paksah*. In a short work, called the *Sāmānya-Nirākaraṇa-Dik-Prakāśikā* the Buddhists categorically refute one of the seven categories of the Vaiśeśikas known as *Sāmānya* or generality.

One of the elder contemporaries of Śākyā Śīha named Ajita-Keśa-Kambala started the theory that as water, molasses and the seed of wine coming together produce intoxicating effect, so earth, air, fire and water coming together produce vitality (*Caitanya*). There is no such thing as Ātmā. When a man dies the elements return to their proper places and the vitality is gone. So Buddha taught that man is simply an aggregate of five Skandhas or bunches: (i) Rūpa, matter, (ii) Vedanā, feeling, (iii) Samjñā, conception, (iv) Saṃskāra, activity and (v) Vijnāna, consciousness. They come together

by force of their previous *Karma* and form a human being. At death the five separate and go their own way as directed by their *Karma*. So there is no Ātmā or soul. The five Skandhas enjoy or suffer according to their *Karma*. This is directly opposed to Brahmanical ideas that the aggregate (*Saṅghāta*) works for others and not for himself. As I have said before Buddha's difference with his Sāṃkhya teachers turned mainly on the point of Ātmā. They said it exists, it thinks, it enjoys ; Prakṛti is simply a dancing girl who dances according to her own will. As soon as the seer of the dance says "Bās" there is an end of the connection between the Puruṣa or the human soul and the Prakṛti the internal world, and the Puruṣa becomes Absolute. Buddha says this cannot be ; the Puruṣa is still subject to the condition of birth as it has the character of seed. The seed may remain dormant for want of requisite conditions but when these conditions are favourable it will again germinate, and so he said that the soul or Puruṣa is nothing but the aggregate of five Skandhas. In other words he did not believe in the existence of an ego. All that was permanent in Sāṃkhya, Buddha made momentary. The Puruṣa is distinct from the permanent matter and so its permanency also is to be destroyed, and Buddha destroyed it.

After the full development of the Mahā-yānic ideas of Tri-kāya, of Prajñā, of Karuṇā, and of others there was in the seventh century A.D. a craving among the Buddhists for the representation of these subjective, etherial and metaphysical ideas on canvas and in stones for the edification of those who are not fit for such a hard study as the Mahāyāna required, and so the five Skandhas were represented as the five Dhyāni Buddhas. The phrase Dhyāni Buddha is a misnomer given to those representations by people who did not understand their import. They were neither Buddhas nor were engaged in *Dhyāna* or meditation. They are simply the representations of the absolute form of the five Skandhas.

Just at this point it is necessary to digress a bit to explain what the ardent Mahā-yānist philosopher did for the benefit of those who were either unable or incapable of so much study and meditation as is required to understand the subtle theories

of Mahā-yāna. They invented Dhāranis for them. They are rather long Mantras and a philosopher said to his disciples, "Read, recite and repeat" this *Dhāraṇī* and you will get all the benefit of studying such and such work and practising such and such Dhyāna. The Mantras will hold you fast to your creed and so they are called *Dhāraṇīs*. The *Dhāraṇīs* generally range from fifty to hundred syllables. In the fifth or sixth century A.D. all Indians, Hindus and Buddhists alike, had *Hṛdaya Mantras* rather longish, certainly longer than *Dhāraṇīs*, giving the essence of certain creeds. Thus Prabhākara Vardhana repeated the Āditya *Hṛdaya Mantra*, his elder son, Rājya-Vardhana, repeated the Prajñā-Pāramitā *Hṛdaya Mantra* and his younger son, Harṣa-Vardhana, repeated the Maheśvara *Hṛdaya Mantra*. These Mantras are simply symbolic; they symbolised particular creeds, particular schools and particular works. If so, if it is all symbol, why not make the symbol as short as possible. So they began to take the initial letter as the symbol of the idea in the case of Buddhists, and of the deity in the case of the Hindus. But after a certain time they gave up taking the initial letters. They evolved out of the shapes of different characters of the alphabet, the form of different deities. Thus is Viṣṇu, written with a hook below is Ananta, the serpent God who often remains coiled Kundalita, used to be written with three dots and so that letter represented Tri-vikrama, and so on, to the end of the alphabet. These were called the *Bijas* and the *Yogīs* used to evolve out of these *Bijas* the form of the deities whom they worshipped.

But these Mantras were not so effective as the representation of the deities either on canvas or in stone. So the five Skandhas were transformed into five forms, Vairocana, Aksobhya, Ratna-sambhava, Amitābha and Amogha-siddhi. Meditate on these and you meditate on the five Skandhas, no ego, no soul. In later Buddhism and in later iconography which rose after the full development of Mahā-yāna, Śākyāśīha lost his pre-eminent position in the Buddhist pantheon. He was not much heard of. When I went first to the Svayambhū Kṣetra in company with Pāṇḍita Indrānanda, a learned Buddhist priest, my first question was: where is Śākyā Śīha? He is not in the Stūpa where I

see the five Dhyāni Buddhas. My friend replied, Śākyā Siṁha is a mere writer, like Vyāsa or Moses, he simply records the decrees of these five. There he is at some distance from the Stūpa on a high pedestal. Śākyā Siṁha sat with a pen in hand, at the top of the old road which at one time led from below to the top of the hill. But at the head of the new staircase of 600 steps there is a big Vajra covered with gold leaf on a big Mandala. The Mandala and the Vajra have more significance than the old Śākyā-muni had some centuries before.

It is the received opinion amongst the archæologists that the miniature image of one of the Dhyāni Buddhas on the crown of a male or female image indicates that the Buddha is either a father, or a Guru, or a husband of these deities. But Advaya-vajra gives another tale. He says that, the other four Dhyāni Buddhas have the stamp of a miniature Akṣobhya on their crown and Advaya explains this fact by stating that the other four Buddhas cannot be known without Akṣobhya or the stamp of Vijñāna. The relationship here is neither husband or Guru, nor father. But Akṣobhya again is stamped with the miniature figure of Vajra-sattva which is something like a sixth Dhyāni Buddha. But what is Vajra-sattva? If Vijñāna is more important than the other four Skandhas, Vajra-sattva must be still more important. Yes, he is. Vajra means Śūnyatā and Sattva means *Jñāna-mātra*, i.e., knowledge only. So Vajra-sattva means the pure knowledge of Śūnyatā. This is certainly much more important from the Buddhist point of view than mere Vijñāna; and so, Akṣobhya is stamped with the miniature Vajra-sattva.

The *Sādhana-mālā* says, that the Śaktis or female emanations from these Dhyāni Buddhas are five, and there are five Bodhi-sattvas also emanating from them. Other emanations follow and the magnificent Buddhist Iconography is the result of these emanations. Advaya-vajra though he has got several Sādhanas in the *Sādhana-mālā* does not say so here, except that he speaks of the female emanations or Śaktis.

Having thus given the history of Buddhism according to my own light I now proceed to give some account of the more important topics treated of in this work, such as the doctrines of the different Yānas, theory of the three Kāyas, of Karunā

according to different schools of the theory, of Mahā-sukha, and of such other topics.

DOCTRINES OF THE DIFFERENT YĀNAS.

The mild Śrāvaka believes in the external world, such as, in blue, yellow, etc., and discusses whether the Pudgala is eternal or non-eternal. A devotee says there is Pudgala ; it bears all the burden ; it is neither *Nitya* nor *Anitya*. The Pudgala when it has attachments, transmigrates. For the purpose of destroying attachment it should give up all inauspicious thought. Inauspicious thought is to think that the body is a collection or combination of the different constituent parts. So the body and its constituent parts are to be examined individually and found as worthless. Then there will be no attachment, and when there is no attachment there is no transmigration. But, if the Pudgala is considered to be eternal, and then the examination is to commence, it will be regarded as impure *Samādhi*. Its theory is to liberate one person.

The intermediate Śrāvaka is just as good as the mild one. He thinks a bit for others, his meditation consists of seeing a Pudgala which is neither eternal nor non-eternal by means of the restraint of the respiration. The impurity of the *Samādhi* consists in becoming comatic by means of *Kumbhaka* and thus becoming stupid.

The doctrine of the extreme Śrāvaka who also believes in the external world is to establish that there is no soul in the body. Its meditation consists of realizing Śūnyatā of the Pudgala by a knowledge of the four noble truths. The four noble truths are: 1. Misery or the five Skandhas ; 2. the root or the phenomenal world which is to be avoided ; 3. Cessation, for this purpose the sense organs are to be restrained ; and 4. the Path leading to cessation or to Śūnyatā. The proper meditation is by means of these four noble truths to come to the conclusion that the Pudgala is Śūnya. But if the Pudgala is meditated upon as Śadāśiva then that meditation is impure. It advances only a little in the matter of benevolence to others.

The mild Śrāvaka has his way chalked out, and he is unsympathetic. Therefore some think that he is Śākyā-Buddha.

Others say that any one in some future time will be a Buddha. There is none on the earth who is not to be so. Therefore there should be no remissness in attaining perfect Bodhi. Even the mild Śrāvaka will at one time become a Sambuddha. One whose way is chalked out means one who has to wait till another Buddha appears.

The intermediate Śrāvaka is to be a future Pratyeka-Buddha and the extreme Śrāvaka is to be a Buddha in a definite but a very long period of time.

In Pratyeka-yāna a candidate for Pratyeka-buddha-ship has almost the same doctrine as the extreme Śrāvaka. He is capable of retaining in his sense-organs, the self-evolved knowledge that the Pudgala is Śūnya and *Acintya* (transcendental). The form of its meditation is the non-perception of Pudgala by the restraint of mind, body and speech.

The impure forms of meditation are two : (1) the pleasurable condition of the mind at the approaching sleep, and (2) the condition of mind in deep sleep. In the first case the Dhyāna slips into the theory of Bhāskara and in the second into that of Vaiśeṣikas.

There is a great distinction between the Śrāvaka and the Pratyeka-buddha. The Śrāvaka attains knowledge by hearing and the Pratyeka by exertion.

The Mahāyāna is explained in three schools of thought amongst the Buddhists, Sautrāntika, Yogācāra and Mādhyamaka, described by Advaya-vajra as mild, intermediate and extreme Mahā-yāna. The mild Mahāyānist thinks that the object of senses which is an aggregate of atoms produces the knowledge of things endowed with a form (Sākāra). The peculiarity of this doctrine is that it believes in knowledge endowed with a form. How are we to believe in the three times past, present and future ? The answer is that causation proves their existence because it is capable of giving a form to the knowledge. Its form of meditation is the transcendental character of the sense organs which have retired from their object. In this matter repetition is necessary. Repetition means by right knowledge fix what mind is, and then repeat. When you repeat you find that the mind is neither here nor there. The Sautrāntikas practise the five Pāramitās but consi-

der the Prajñā pārāmitā as essential even among these five. If there is no result in the five they will at least benefit sentient beings.

The intermediate is Yogācāra. It thinks that there cannot be atoms because atoms will then have six sides and will be no atom. So there is no external object. Mind alone remains. There is no subject and no object, what appears is the form of the mind. If the mind assumes the colour blue, etc., what is the good of the external object; and if the mind does not assume the colour blue, etc., what is the good of acknowledging the external object? The sense-organs and their objects are naturally not outside the mind. The mind itself is perceived in the perception of form, etc. This is the doctrine of those followers of Yogācāra who believe in knowledge which is endowed with a form. But there are other followers who do not believe in that sort of knowledge. They say that knowledge has no form, it is felt within. The object of senses are not external as fools think. The mind on which *Avidyā* plays produces the illusion of the external objects. The meditation of this class of Yogācāra is the realisation of the unitary principle in variegated form from which all phenomena is excluded. Wherever the mind goes the object goes there because where else shall it go as the mind pervades everything.

The meditation of the other followers of Yogācāra is the realisation of the mind without illusion, without diversity, transcendental, unitary and pure. So it is said: the form of the Vijñāna is transparent without form and without spot. One who is not a Buddha will not be able to comprehend this. This is only Vijñāna ; it is perceived as Vijñāna. If knowledge without a reference to object is not to be conceived it remains only as knowledge. It cannot be perceived as an object of sense. The impurity of the meditation of the Sākāra school is Saṅkara's Brahma-vāda which is *Paramārtha*, real, eternal and embodied knowledge. Saṅkara believes the world to be real existence, eternal, not different from Brahma which is the same as the mind. It is said whatever is seen is Brahma, therefore the mind does not go anywhere else. It remains in Brahma.

The impurity of the meditation of the Nirākāra school falls in with Bhāṣya-kāra's ideas. He believes in a Brahma,

eternal, steeped in pleasure with pure light and without all troubles arising from diversity, name and form, etc. I am the ocean of transparent knowledge and the numerous cognitions are only shadows. A cognition whether rising or disappearing does not produce phenomena.

The extreme Mahāyānists are the Mādhyamakas. There are two schools, one is called Māyopamādvaya-vāda and the other is called Sarva-dhārmā-pratiṣṭhāna-vāda. The first examines everything under four heads, existence, non-existence, a combination of the two and a negation of the two. That which is external to these four is truth. The meaning is, it is not existence because there is contradiction. It is not non-existence because there is illusive form. On account of a combination of these two contrary arguments it is not a combination of the two. It is not a negation of the two because that cannot be comprehended. The meditation of this school is non-duality which may be compared to illusion. The impurity of its meditation is the addition of the idea of annihilation. Their theory is the fulfilment of the six Pāramitās on the principle of Māyopamādvaya “non-duality comparable to magic.”

The deliberation of the other school which believes in all phenomena to be not established is as follows: The world is not permanent, nor is it subject to destruction nor is it a combination of the two nor is it a negation of the two. When nothing is established that is truth. There can be no such theory that the mind does not know itself. According to the Mādhyamakas there can be no attribution (*Āropa*), so there can be no negation of the opposite (*Apoha*) and no injunction (*Vidhi*). So when everything is attributed that cannot truly exist, the knowledge which is spontaneous is said to be transcendental. That which is to be declared transcendental by hard thought cannot be called transcendental. He who understands the world to be uncreated, his knowledge is purified by Bodhi. To him the world appears real spontaneously.

It is said: When the truth flashes itself spontaneously free from all attribution by means of words such as Śūnyatā we simply emphasise that there can be no attribution.

The meditation of this school is the realisation without paying the least attention to the object that comes for examination, and to which nothing can be attributed. The impurity of its meditation is the state of stupefaction in which all objects are non-existent. In this theory the realisation of the six Pāramitās without any attribution is enjoined.

THE THREE KĀYAS.

The Śrāvaka and Pratyekas have no conception of the three Kāyas. We do indeed read of the *Nirmitas* and also of the *Dharma-kāya* in the *Mahā-vastu*. They are not philosophical concepts but rather religious evolutions. In the Mahāyāna the idea of three Kāyas did not develop in the milder form. It developed indeed in the intermediate form but the full development was in the extreme Mahā-yāna. The Yogācāra school considers the *Dharma-kāya* of Buddha as free from illusion, pure, infinite like the sky, *Nisprapañca* (without diversity) the one unitary principle of the universe, without any manifestation (*Nirabhāsa*). The *Sambhogakāya* and *Nirmāṇakāya* both together called *Rūpakāyau* are produced by it and in these two Kāyas the bliss of Mahā-yāna is enjoyed. But in the Mādhyamaka school, the *Nirmāṇa-kāya* is without a break (Anupacchinna) from the time of birth, by which Buddha performs varieties of benevolent deeds for the benefit of the world, on all equally. The second or the *Sambhoga-kāya* of Buddha contains the thirty-two principal and eighty minor characteristics, and it is in this Kāya that Buddha enjoys the bliss of Mahā-yāna. The *Dharma-kāya* is the real Kāya of Buddha; it is pure in all forms and there is no colouring in it. Some people say that it is possible to conceive a *Dharma-kāya*, but the *Sambhoga-kāya* is mysterious. But we hear of *Bhoga Śarīra* of Viṣṇu in which he spends his time in quiet enjoyment in the highest heaven Vaikunṭha, where there is no colouring, no creation, no illusion, that is *Sambhoga*, quiet enjoyment. Śākyamuni is said to be the *Nirmāṇa-kāya* of Buddha while his natural Kāya is the *Dharma-kāya*.

THEORY OF KARUṄĀ.

As the whole world, phenomenal and noumenal, resolves into one word and one idea of Śūnyatā, so the whole world

of activity in all its variety of forms resolves into one word Karuṇā. The word is common to all sects of Buddhism all the Yānas and all the schools. In the two Yānas, Śrāvaka and Pratyeka, Karuṇā arises from seeing all sentient beings daily beset by all sorts of original miseries and the results arising therefrom. This is what is called the *Sattvālambanā Karuṇā*, 'compassion for sentient beings.' In the Mahā-yāna in its mild and intermediate forms, namely, Sautrāntika and Yogācāra, Karuṇā arises from seeing all phenomenal world as of an impermanent nature. It is called *Dharmāvalambanā Karuṇā* compassion for the phenomenal world.

In Mahā-yāna in its extreme form (Mādhyamaka) Karuṇā is not for anybody or anything, but is a part of the nature of Bodhi which is an absolute existence. Karuṇā here partakes of the same transcendental character as the Śūnyatā conceived by Mādhyamakas of the two schools.

THE PRINCIPLE OF UNION (YUGANADDHA).

The pure manifestation (of Śūnyatā) is known to be immutable (Avikāri) and the mutable is also not born because it is produced by causes and conditions purified by enlightenment. Form is not in the form, it is not in the eye, it is not in the consciousness of form. The relation is just as that of fuel and fire. In churning fire, the fire is not in the plant, nor in the churning rod, nor in the hands of the operator. It is produced by causes and conditions. Does ignorance produce its progeny? Or does ignorance arise after they are born? If it does not produce before, it is nothing. Thus all phenomena are without existence because they are merely causes and conditions. A Yogi believing firmly in the non-existence does not violate his vows. Because it has no existence, therefore it is not produced; because it has causes and conditions, therefore, it does not come to an end. Thus both *Bhāva* and *Abhāva* are not in existence, they appear as coupled together. The union of Śūnyatā and Karuṇā will not be made the subject of your own notion, they are naturally joined together in union. The wise Yogi who believes in the unsubstantial character of the world by body, mind, and speech will be regarded as dutiful even though he may neglect his ordinary duties.

V. MAHĀ-SUKHA.

It has been said before that the pure and simple Śūnya-vāda of Nāgārjuna was supplemented by that of the Vijñāna-vāda of Maitreya, but to some minds there is little difference between the two. One says: I am Śūnya, while the other says: I am conscious that I am Śūnya. The prospect of Nirvāṇa is not attractive in either. So another idea was brought in, and that is the idea of Mahāsukha. With these three ideas Nirvāṇa became very attractive: I will be Śūnya, I will be conscious that I am Śūnya and I will enjoy eternal pleasure. But what is Mahāsukha? It is a result of the union of two principles, existence is one principle and the existent is another principle? but they are one and the same. Akṣobhya is one principle born from the syllable Hūṃ and Māmakī is another principle born from Mām. They are one and the same; and the idea of sameness constitutes eternal pleasure. The *Bīja* or seed proceeds from Bodhi which is nothing else but Śūnyatā; from *Bīja* proceeds the image and in the image there are external and internal representations. All these are produced by causes and conditions. Buddha's teaching is about the union of external pairs, but that is only for teaching at an intermediate stage and cannot be called final. There can be no supreme knowledge without pleasure; supreme knowledge is said to be the same as pleasure. In the matter of existence union gives rise to Samsāra and the pleasure which is produced by causes and conditions has a beginning and an end. Therefore it is a non-entity. Therefore it does not exist.

But what is Mahāsukha? The Bodhi is pleasure because without pleasure there is no Bodhi. But all pleasures produced by causes and conditions are with a beginning and with an end. It is worthless, it is without existence. The truth is that phenomena are not really produced and this pure *Samvṛti* is known from pure and impermanent appearance.

Both the truths, real and apparent, when pure is Śūnyatā which is the knowledge of Yogins. By all means with no fear of untoward results these two truths should be considered one and the same. The pure-minded Yogi should sink himself in Mantra or the meditation of Mantra. Then the whole world

will appear as Māyā and as one or in a non-dual form. - If he then enters existence he assumes the position of the coupled one and so becomes intent on the good of all creatures. The circle of universe looking like a Devatā with a pure mind is the means and Śūnya is Prajñā. With external and internal purity, the truth in which Prajñā and Upāya merge, the Yogī enjoys pleasure.

If it is only produced by causes and conditions, it is neither existence nor Śūnyatā. The manifestation of Śūnyatā is in the form of a Devatā which is naturally non-existent. Whenever there is manifestation it is a manifestation of Śūnya. When the mind rocks between duality and non-duality, Vāsanā is produced. The Yogī considering himself as Heruka and standing as a worshipper for Heruka roams the world like a lion with *Bhāvas* for his *Guru*.

विषयानुक्रमणिका ।

					पत्रसंख्या ।
१।	कुदृष्टिनिर्धारनम्	१
२।	मूलापत्तयः स्थूलापत्तयः	१३
३।	तत्त्वरत्नावली	१४
४।	पञ्चतथागतसुक्राविवरणम्	२३
५।	सेकनिर्णयः	२८
६।	चतुर्मुद्रा	३२
७।	सेकतान्वयसंग्रहः	३६
८।	पञ्चाकाशः	४०
९।	मायीनिरुक्तिः	४४
१०।	खप्रनिरुक्तिः	४५
११।	तत्त्वप्रकाशः	४६
१२।	अप्रतिष्ठानप्रकाशः	४८
१३।	युगनद्धप्रकाशः	४९
१४।	महासुखप्रकाशः	५०*
१५।	तत्त्वविंशिका	५२
१६।	महायानविंशिका	५४
१७।	निर्बोधपञ्चक	५६
१८।	मध्यकषट्क	५७
१९।	प्रेमपञ्चक	५८
२०।	तत्त्वदण्डक	५९
२१।	व्यामनसिकाराधारः	६०

अद्वयवज्रसंग्रहः ।

१ । कुट्टिनिर्धातनम् ।

नमो बुद्धाय ।

वस्थे कुट्टिनिर्धातमादिकर्मविधानतः ।
अनेनैव विहारेण यनेन लभते पदम् ॥

इह हिं दिधम सत्त्वाः, शैक्षा अशैक्षाश्च । तत्र आशय
अधिमुक्तिप्रयोगः भूमिप्रपन्नप्रयोगश्च(च्च) वसिताप्ति-
पर्यन्तः हेत्ववस्थास्थितानां शैक्षाणां सुविशुद्धादि-
कर्मा(त)विधानेन सम्भारद्वयसमृतसम्यक्सम्बोधिसम्पत्ताभः ।
अशैक्षाणामपि निरस्तप्रतिपक्षतत्त्वफलविकल्पानां शक्ये-
मुनेरिव प्रणिधानवेगसामर्थ्यात् युगनद्वानाभोगयोगतः
सत्त्वार्थक्रियालक्षणमविच्छिन्मादिकर्म प्रवर्त्तत एव इति
स्थितम् । तथा च—

न तेऽस्ति मन्यना नाथ न विकल्पो न वेज्जना ।
अनभोगेन ते लोके बुद्धक्षत्यं प्रवर्तते ॥
परार्थसम्पद्वानाम् फलं मुख्यतमं मतम् ।
बुद्धत्वादि यदन्यत्तु तादर्थ्यात् फलमिष्यते ॥
चिन्तामणिरिवाकम्यः सर्वसङ्कल्पवायुभिः
तथापि सर्वसत्त्वानामशेषाशप्रपूरकः ॥

फलं तत्त्वविपक्षाणां विद्यपोहविवर्जनात् ।

सम्बोद्धिर्बुद्धते धन्यो तत्पक्षात्त्वादिकर्मणि ॥

ननु शैक्षणामादिकर्मविधानं युज्यते एव । कथम् ।

अशैक्षणामपि निःस्वभावभाविनामादिकर्मारम्भः । अय-
मपि सुवर्णनिगडबन्धन एव । सत्यम् । प्रज्ञापारमिता-
धिगमविरहात् । प्रज्ञापारमिता हि पञ्चपारमितानां
स्वभावः । अत एव—

सर्वाकारव[१]रोपेत[२] शून्यतेति निगद्यते ।

उक्तं च भगवता । प्रज्ञापारमिताविरहिताः पञ्चपार-
मिताः पारमितानामधेयं न लभन्ते ।

आर्थविमलकीर्तिनिर्देशे चोक्तम् । प्रज्ञारहित उपायो
बन्धः, उपायरहिता प्रज्ञा बन्धः, प्रज्ञासहित उपायो
मोक्षः, उपायसहिता प्रज्ञा मोक्षः । तादात्म्यं चानयोः
सङ्करुपदेशतः प्रदीपालोकयोरिव सहजसिद्धमेवाधि-
गम्यते । अत एव—

आदिकर्म यथोदिष्टं कर्तव्यं सर्वयोगिभिः ।

शून्यताकरणाभिन्नं यदोधौ ज्ञानमिष्टते ॥

आदिकर्म च—

पञ्चपारमिताः प्रोक्ता आदिकर्मेतिसंज्ञया ।

प्रज्ञापारमिता चासां स्वभावो नाभिरिष्टते ॥

तथा चाच—

दानं शैलं क्षमां वीर्यं ध्यानं प्रज्ञां च सादरम् ।

सततं सेवयन् धीमान् सुखी स्वस्थोऽपि जायते ॥

सम्भोगनिर्मिते हेतुर्दानशैलक्ष्माचयम् ।

ध्यानप्रज्ञेति धर्मस्य वीर्यन्तुभ[य]योर्मतम् ॥

तस्माद्बोधिसत्त्वेन सुविशुद्धादिकर्मविहारिणा भवितव्यम्, विपर्यस्ये च नास्तिकवादप्रसङ्गः । तदुक्तम्—

शुभाशुभं यद्यपि निःस्वभावकं

तथापि कुर्यात् शुभमेव नाशुभम् ।

5 जलेन्दुविम्बोपमलोकसम्बूतौ

सुखं प्रियं दुःखमजस्तमप्रियम् ॥

कथं तर्हि शैक्षेषु न्मत्त्वतस्थितानां निर्विकल्पताधिमुक्तिवतामादिकर्मं प्रवर्तताम्? उच्यते । शरीरदानं कृत्वा चर्यां कृ[२क]तवान् ।

10 शरीरदानं दत्त्वा [च] पश्चात् चर्यां समारभेत् ।

इति वचनात् । दानं दत्तं च शरीरावधि, कायवाक्-चेतसाम् सर्वसत्त्वार्थाय सम्बरणाच्छौलम्, शान्तिश्च क्रू(कु)रतपकरपत्रादिधातसहनतया, वौर्यं चाष्टलोकधर्माबाधोपसहनतया, ध्यानं च सर्वस्वभावानुगतानाभोगस्वरसवाहितया, प्रज्ञा च सर्वधर्मानुपलब्धिलक्षणाधिगमनतया ।

अनाभोगरसावेधौ यस्याजसं - - - - ।

- - - - प्रवर्तन्ते सर्वाः पारमिताः पराः ॥

तस्मादुन्मत्त्वतस्थितानामप्यादिकर्मं प्रवर्तत एव ।

20 चार्वाकपशोर्नष्टपरलोकस्य वचनं सर्वथैवायुक्तत्वात् नोदाहृतम् । भूतशैक्षं प्रति बोधिसत्त्वस्य प्रथमं दौयते पोषधम् । तदनु शिक्षोपदेश इति श्रीहेवज्जवचनात् प्रथमं तु पोषधदानम् । समन्वाहर भद्रताचार्य अहमित्यनामा अमुकनामा उपासको बुद्धं धर्मं सङ्घं शरणं 25 गच्छामि यावदाबोधिसंगडतः । एवं द्विरपि चिरपि । एवं

चिश्चरणगतं मां वदन्तो धारयन्विति । समन्वाहर आ च व्य
 अहमभुकनामोपासक इमां वेलां उपादाय यावत् श्वः
 स्त्वयोर्दयमिहान्तरे सर्वप्राणिवधात् परस्वहरणात् अब्रह्म-
 चर्यात् तथा वाग्भेदात् अन्वतात्मत्वो(दो)पजननात् पानात्
 ५ विकालाशना[त] मालावर्णकन्वत्यग्नी[२]तलभितात्
 शयनासनादुच्छितात् अद्याहं विरतः करोम्यहं तावत्,
 तद्गुणैरष्टभिः पोषधगाथा ।

गृहपतिबोधिसत्त्वस्तु रत्नचयश्चरणपुरःसरं प्राणाति-
 पातात् अदत्तादानात् काममिथ्याचारात् मृषावादात्
 10 प्रकृतिसावद्यात् मद्यपानात् च पञ्चभ्यो विरतः श्रुति-
 विवेकसम्बन्धो गृहपतिबोधिसत्त्वः परिहृतदशाकुशलः
 पुनरकरणसम्बरवान् कुशलकर्मचारी प्रातःप्रहरे समुत्थाय
 मुखशौचादिकं क्षत्वा रत्नचयमनुस्मरन् ॐ आः ह्लौ इत्यनेन
 आत्मयोगरक्षां क्षत्वा यथाधिगमध्यानजपसंस्तवादिकं
 15 कुर्यात् । नामसङ्गौतिं च चिष्कालमावर्तयेत् ।

— तदनु ॐ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा इत्यनेन परिजप्त्वा-
 इष्टोत्तरशतपानौयचुलुकानि जम्भलाय दद्यात् । ततो नमः
 समन्तबुद्धानां सर्वतथागतावलोकिनि ॐ सम्भर् सम्भर
 ह्लौ फट् स्वाहा इति मन्त्रं सप्तवारान् आवर्त्य प्रसारित-
 20 दक्षिणकराङ्गुलपञ्चकविनिर्गतामृतपञ्चधाराभिः पूरित-
 द्वारमूलनिवेशितसजलबलिभक्तशिक्षकानि मागधेन
 द्रोणेन प्रवर्त्तिक)तानि पश्येत् । सकालप्रेतपिशर्चान्तर्य-
 घनच्छटाचयं दत्त्वा बोधिसत्त्वबलिं दद्यात् । इदा[३क]नौं
 सर्वसत्त्वेष्वेकपुच्चप्रेमाकारां मैत्रीम्, दुःखादुःखहेतोः
 25 संसारसागरात् समुद्धरणवाच्छास्वभावां करुणाम्, रत्नचय-
 शरणगमनात् समुख्य[स]न्मनःप्रभावां मुदिताम्, अध्यासङ्ग-

परिलक्षणामुपेक्षां च विभाव्य सर्वसत्त्वार्थोद्युक्तचेता परिशुद्धेन गोमयेन विशुद्धेन च वारिणा ॐ आः वज्ररेखे हँ इति मण्डलाधिष्ठितभूमागे चतुरस्त्रादि चतुर्णामन्यतममभिमतमण्डलकं छत्वा तन्मध्ये विश्ववर्णाष्टदलकमलवरटके ५ स्त्र्यमण्डलोपरि नौलहँकारपरिनिष्पन्नं भूस्पर्शमुद्राधरं क्षणवर्णं अक्षोभ्यम्, तदनु पूर्वदले शुक्लॐकारनिष्पन्नं शुक्लवर्णं बोधज्ञी(ग्री)मुद्राधरं वैरोचनम्, ततो दक्षिणदले पौत्राँकारजं पौत्रवर्णं वरदमुद्राधरं रत्नसम्बवम्, ततः पश्चिमदले रक्तहँैःकारसमूतं रक्तवर्णं समाधिमुद्राधरं १० अमिताभम्, तत उत्तरदले श्यामखँकारजं श्यामवर्णमभयमुद्राधरममोघसिद्धिं च भावयित्वा, ॐ आः वज्रपुष्पे हँ इत्यनेन अभिमन्त्र्य सर्वमिष्ठतरं ठौंकयेत् । एते पञ्चतथागताः काषायवस्त्रप्रावृत्ताः सोष्णीषाः शिरतुण्डमुण्डिताः स्त्र्यमण्डला(त्र)स्थाः । वैरोचनः प्रशश्नि १५ मण्डली, ततश्वत्वारोऽक्षोभ्याभिमुखाः, अक्षोभ्यस्तु साधकाभिमुखः । रषामया[३]तः चिशरणगाथाभिमां यथाधिगम-मा]मुखौकुर्वन् तचेयं चिशरणगाथा—

नमो बुद्धाय गुरवे नमो धर्माय तायिने ।
नमः सद्ब्राय महते चिभ्योऽपि सततं नमः ॥

२० रत्नवयं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यधम् ।
अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥
आबोधे शरणं यामि बुद्धं धर्मं गणेत्तमम्
बोधौ चित्तं करोम्येष स्वपरार्थप्रसिद्धये ॥
उत्पादयामि वरबोधिचित्तं
निमन्त्रयाम्यहं सर्वसत्त्वान् ।

इष्टां चरिष्टे वरबोधिचारिकां
बुद्धो भवेयं जगतो हिताय ॥
देशना सर्वपापानां पुण्यानां चानुमोदना ।
क्षतोपवासं चरिष्टामि आर्याष्टाङ्गिकपीषधम् ॥

५ ततः—

श्रीलचन्दनलिपाङ्गा ध्यानप्रावरणाद्वताः ।
बोधज्ञकुसुमाकीर्णा विहरद्वं यथासुखम् ॥
इति पठित्वा ऊँ वज्रमण्डल मुः इत्यनेन विसर्जयेत् ।
एवं मञ्जुश्रीप्रभूतौनपि यथोपदेशं पूजयेत् ।

10

॥ मण्डलपूजाविधिः ॥

दानं गोमयमम्बुना च सहितं श्रीलं च सम्मार्जनं
क्षान्तिः क्षुद्रपिपीलिकापनयनं वौर्ये क्रियास्थापनम् ।
ध्यानं तत्क्षणमेकचित्करणं प्रज्ञा सुरेखोज्ज्वला(ः)
शताः पारमिताः षड्व लभते क्षत्वा मुनेर्मण्डलम् ॥

15

भवति कनकवर्णः सर्वरोगैर्विमुक्तः
सुरमनुजविशिष्टश्वन्द्र[४क]वद्वौपकान्तिः ।
धनवानकसमृद्धो जायते राजवंशे
सुगतवरगृहेऽस्मिन् कायकमर्माणि क्षत्वा ॥

॥ मण्डलानुशंसा गाथा ॥

20

प्रत्यहं मण्डलं क्षत्वा पुष्पगोमयवारिभिः ।
चिक्षालं गुरवे किञ्चित् दत्त्वा भन्त्या(क्तिं) च वन्दयेत् ॥
परेषां मनसस्तुष्टि वर्जयेदात्मचेतसः ।
सुखौ ग्रासादिको धन्यः सुखावत्यां स जायते ॥

स्यात् पट्पारमितापूरी बुद्धादिभिरधिष्ठितः ।
अनन्तगुणसम्पन्नो मण्डलं प्रकरोति यः ॥

॥ इत्यनुशंसा ॥

प्रज्ञापारमितां सम्यक् मण्डलादिविधानतः ।
५ पठित्वा पूजयेन्नित्यं तदर्थमवगाहनम् ॥
एकगाथां चतुर्गाथां गाथाद्वितयधारणीम् ।
षणमुखौ भद्रचर्यां च चिक्षालं च चिकालतः ॥
एकाक्षरैमुपादाय लक्ष्मं यावत् समाहितः ।
अखण्डितसमादानो यथालाभं पठेत् सुधीः ॥
१० बुद्धबोधिसच्चपटपुस्तकप्रतिमादौश्च पूजयेत् ।
॥ पटपुस्तकपूजाविधिः ॥

इदानौ महामण्डलव्यूहतन्त्रानुसारेण सर्वकताडन-
विधिरतिदिश्यते—
नमः समन्तबुद्धानां ॐ वज्रपुष्पे स्वाहा । मृत्तिका-
१५ ग्रहणमन्त्रः ।

ॐ वज्रोद्भवाय स्वाहा । बिम्बबलनमन्त्रः ।
ॐ अरजे विरजे स्वाहा । तैलम्रक्षणमन्त्रः ।
ॐ धर्मधातुगर्भे स्वाहा । मुद्राक्षेपनमन्त्रः [४] ।
ॐ वज्रमुद्भराकोटन स्वाहा । आकोटनमन्त्रः ।
२० ॐ धर्मरते स्वाहा । आकर्षणमन्त्रः ।
ॐ अप्रतिष्ठितवज्रे स्वाहा । स्थापनमन्त्रः ।
ॐ सर्वतथागतमणिशतदौसे ज्वल ज्वल- धर्मधातु-
गर्भे स्वाहा । प्रतिष्ठामन्त्रः ।

ॐ स्वभावशुद्धे आहर आहर आगच्छ आगच्छ धर्म-
धातुगर्भे स्वाहा । विसर्जनमन्त्रः ।

ॐ आकाशधातुगर्भे स्वाहा । श्वमापनमन्त्रः ।

॥ इति सर्वकताडनविधिः ॥

5 ॐ नमो भगवते वैरोचनप्रभराजाय तथागतायाहृते
सम्यक्सम्बुद्धाय, तद्यथा, ॐ सूक्ष्मे सूक्ष्मे समे समये शान्ते
दान्ते समारोपे अनालम्बे तरम्बे यशांवति महातेजे
निराकुलनिवर्णे सर्वबुद्धाधिष्ठानाधिष्ठिते स्वाहा ।
अनया धारण्या मृत्यिगडं वालुकापिगडं वा एकविंशति-
10 वारान् परिजप्य चैत्यं कुर्यात् । यावन्तस्तस्मिन्
परमाणुवस्ताकन्त्यः कोशः चैत्यानि कृतानि भवन्ति,
परमाणुसंख्यातानि पुण्यानि प्रतिलभते, दशभूमीश्वरो
भवति, क्षिप्रं चानुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसमोत्थत
इदमवोचद् भगवान् वैरोचनस्तथागतः ।

15 ॥ महानुशंसाधारणी ॥

ये धर्मा हेतुप्रभवा हेतुं तेषां तथागतो ह्यवदत् ।

तेषां च यो निरोध एवंवादी महाश्रमणः ॥

इति गाथया प्रतिष्ठां कृत्वा ॐ नमो भगवते रत्नकेतु-
राजाय[पूर्क] तथागतायाहृते सम्यक्सम्बुद्धाय, तद्यथा,
20 ॐ रत्ने रत्ने महारत्ने रत्नविजये स्वाहा इत्यनेन चैत्य-
वन्दनां कुर्यात् । अनया धारण्या एकचैत्यवन्दनया
कोटिचैत्यवन्दना भवति ।

॥ मृत्तिकासिकतादिचैत्यकरणविधिः ॥

एतत्सर्वविशिष्टपरिणामनया परिणाम्यमानं विशिष्ट-

फलावाहकं भवतीति । प्रज्ञापारमितोक्तेन महापरि-
णामेन परिणामयेत् । तद्यथा, यथा ते तथागता अर्हन्तः
सम्यक्सम्बुद्धा बुद्धज्ञानेन बुद्धचक्षुषा जानन्ति पश्यन्ति
तत्कुशलमूलं यज्ञातिकं यन्निकायं याहृशं यज्ञस्त्रणं
५ यत्स्वभावं यथा धर्मतया सम्बिद्यते तथा अनुमोदे तत्कु-
शलमूलम् । यथा च ते तथागता अर्हन्तः सम्यक्सम्बुद्धा
अभ्यनुजानन्ति परिणाम्यमानं तत्कुशलमूलमनुत्तरायां
सम्यक्सम्बोधौ तथाहं परिणामयामि इति । अपरम्—

अनेन चाहं कुशलेन कर्मणा,

१० भवेय बुद्धो न चिरेण लोके ।

देशेय धर्मं जगतो[५] हिताय,

मोचेय सत्त्वान् बहुदुःखपीडितान् ॥

॥ पुण्यानुमोदनापरिणामविधिः ॥

यस्य यस्य यदाजौव्यं शुद्धाजौव्यस्तदर्जयेत् ।

१५ क्षान्त्यर्थं व्याधिशान्त्यर्थं भैषज्यमिव चिन्तयेत् ॥

ततो यथामिलितान्येषु ॐ अकारो मुखं सर्वधर्मा-
णामाद्यनुत्पन्नत्वात् ॐ आः ह्नं फट् स्वाहा इत्यनेन
बलिं दद्यात् । ॐ आः सर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्यो वज्रनैवेद्ये ह्नं
इत्यनेन नैवेद्यं दद्यात् । ॐ हारौति महायक्षिणि हर
२० हर सर्वपापान् क्षीैं स्वाहा इति पठित्वा हारौतिभक्त-
पिण्डद्वयं दद्यात् । अग्रपिण्डाशिभ्यः स्वाहा इति अग्र-
पिण्डानम् । तदनु ॐ आः ह्नं इत्यनेन स्वपाचभक्त-
मधिष्ठाय यावद्विषादिदोषशान्त्यर्थं प्रथमतोऽनामाङ्गु-
ष्ठाभ्यामुपस्पृश्य भुज्जीत । तदनु यथासुखं भुक्ता उत्सृष्टमन्वं
२५ ॐ उत्सृष्टपिण्डाशनेभ्यः स्वाहा । उत्सृष्टपिण्डं दद्यात् ।
परिशिष्टमन्वमनभिसन्धानैव परित्यजेत् । तथा च—

वलिं दद्यान्नैवेद्यं हारीतिमयपिण्डकम् ।

महापल्लोपभोग्याय उत्सृष्टं पञ्चमं ददेत् ॥

इति । तदनु आचमनादिकं वृत्वा परिशुद्धबुद्धि-
विशिष्टसुखसमन्वागतसर्वसच्चहित[६८]सुखाय इदं चिधा-
५ इवर्त्तयेत्—

राजा दानपतिश्चैव ये चान्ये सच्चराशयः ।

प्रामुखन्तु सदा सौख्यमायुरारोग्यसम्पदः ॥

इति । तदनु परिशुद्धकायवाङ्मनःकर्मा यथेच्च
विहरेत् । अनन्तरं उपविश्य जातकनिदानोक्तदानकथया
10 कल्याणमिच्चैः सह गतैर्वा सार्वे दिनमनुदिनं वाऽति-
वाहयेत् । ततो विकालसन्ध्यायामपि ध्यानजपसंस्त-
वोदिकं यथाधिगमाखिन्नमानसं कुर्यात् । युगकारादि-
मन्त्रेण दत्तबलिर्योगनिद्रया सुष्पात् । उपासकशब्दः कथं
ज्ञातव्यः ? [उ, इति]—

15 उद्युक्तो बुद्धपूजायां उपशान्तोपशायकः ।

— उपकाराय सच्चानां उपायेनान्वितो भवेत् ॥

पा, इति—

पापानावर्जयेन्नित्यं पापिष्ठैः सह सङ्गतिम् ।

पापान्विवारयन् जन्मोः पापं सर्वच देशयेत् ॥

20 स, इति—

समारोपविनिर्मुक्तः समाधौ सुसमाहितः ।

सर्वदा परमानन्दौ सम्बोधिं साधयेद् बुधः ॥

क, इति—

करोति सर्वदा यत्वं करुणां परिपालयेत् ।

25 कष्टेनापि न चानिष्टं करोत्युपकृतिं पराम् ॥

इति वचनात् ।

अक्षरचतुष्टयान्वितोऽयमुपासकः पारहताकुशलकर्मा
उपचितपुण्यसम्मारो[ई]भ्यासवशात् जाग्रहशावत् स्वप्ने-
ऽपि कुशलान्येव करोति ।

प्रतिबिम्बनिभं पश्यन् जगत् शुद्धमनाविलम् ।
५ मायापुरुषवत् सर्वं कुर्यादनुप्रलभतः ॥

अतश्चावैवर्तिक इत्यभिधीयते । एवमहोरात्रं सतत-
समितं पुण्यसम्मारमुपार्ज्यन् आबोधिमण्डपर्यन्तं सच्च-
हितंहेतोः सन्तिष्ठेत् ।

नामा गगनगर्भोऽसौ मध्यमार्थपरायणः(पञ्चः) ।
१० समादानं करोत्येव आदिकर्म समाहितः ॥
वज्रपौठात् समायातो विप्रजन्यः सदाशयः ।
तस्याभ्यर्थनया चैतदादिकर्म कृतं मया ॥
इह हि गगनगर्भाभ्यर्थनातो मयोक्तः ।
कतिपयपदमाचेणादिकर्माभिधानतः ।
१५ अघतिमिरमपास्य क्लेशनिर्धात एष
अच्चिरममलबुद्धेर्विद्येऽभ्यासतः स्यात् ॥
आदिकर्म विधायैतत् यदलाभि शुभं मया ।
आदिकर्म विधायैतदुलृष्टं लभतां जगत् ।
॥ कुदृष्टिनिर्धातनं समाप्तमिति ॥

२६ तचावस्थाः चयः— हेत्ववस्था नाम बोधिचित्तात्
प्रभृति बोधिमण्डनिवेदनं यावत् । फलावस्था नाम
सम्यक्सम्बोधिज्ञानोत्पत्तौ सर्वक्लेशगुणप्रहारणप्राप्त्यवस्था ।
सच्चार्थक्रियावस्था नाम [७क] प्रथमधर्मचक्रप्रवर्तनात्
प्रभृति आशासनालर्धानं यावत् ।

तत्र हेत्ववस्था चिविधा ; आशयावस्था, प्रयोगावस्था, वसितावस्था चेति । तत्र आशयावस्था सत्त्वानिर्मोक्ष-प्रणिधानम् । तद्वेत [व] अत्वारः तद्यथा—

गोच-सन्मिचकारुण्य-दुःखाभीरुत्वहेतवः ।

5 चतुर्भिर्ग्रन्थयैरेभिर्बोधिचित्तं प्रजायते ॥

इति वचनात् । दशभिरर्थेराशयावस्था । तत्र प्रयोगो दिधा । अधिमुक्तिचित्तस्य पारमिताः सप्त । तत्र अधिमुक्तिचरितस्य पारमिता दश—

दानं शौलं क्षमा बौद्ध ध्यानं प्रज्ञा उपायता ।

10 प्रणिधानं बलं ज्ञानं मताः पारमिता दश ॥

भूमिप्राप्तस्य चतस्रमिः सम्पद्धिः सम्पन्नं आशयप्रयोग-प्रतिग्राहकदेयसम्पद्धिरिति दानं शौलं क्षान्तिबौद्ध ध्यानं प्रज्ञा उपायः— एताः सप्त पारमिताः । अधिमुक्तिचर्योचरितपारमिताभ्यो विशिष्यत [ट] इति द्विविधा 15 प्रयोगावस्था ।

— तत्र वसिताः पञ्च, तद्यथा— क्लेश, उपपत्ति, कर्म, उपाय, सत्त्वपरिपाकावस्था चेति ।

20 तत्र हेत्ववस्थास्थितेन सर्वमादिकर्म कर्तव्यम् । फलावस्थासत्त्वार्थक्रियावस्थास्थितस्य च शाक्यमुनेरिव अनाभोगेन आदिकर्म प्रवर्त्तत एव इति । विस्तरेण कुदृष्टिनिर्धाते ज्ञेयम् ।

॥ कुदृष्टिनिर्धातादिवाक्यटिप्पिनिकेयं श्रीमत्पण्डितावधूताद्यवज्रपादानां ज्ञातिरियम् ॥

२। मूलापत्तयः स्थूलापत्तयः ।

अप्रतिष्ठितनिर्विणं जगदानन्दसुन्दरम् ।
 नत्वा मञ्जुश्रियं वश्ये मूलापत्तीश्वतुर्दश ॥
 आचार्येष्वमानेन सुगताज्ञाविलङ्घने ।
 देषात् गोचर्गुणाख्याने मंहामैचौविवर्जने ॥
 ५ बोधिचित्तपरित्यागे यानचित्यनिन्दने ।
 गुह्याख्याने जने पश्चे जिनात्मस्त्वप्रदूषणे ॥
 शुद्धात्मधर्मसंन्देहे इष्टमैचौविरागतः ।
 धर्मेष्वनदयारोपे आद्विचित्तप्रदूषणे ॥
 समयासेवने प्राप्तौ प्रज्ञात्मस्त्वप्रदूषणे ।

१० मूलापत्ति[ट क]र्भवेत् तेन मन्त्रिणः समयक्षतिः ॥
 तत्कृतौ सिद्धयो न स्युर्मारो दुःखस्य सञ्चयः ।
 निरयगतिं च भुक्तेऽसौ तौत्रा विविधवेदनाः ॥
 गुरोर्यथाऽऽस्मितः पूजां विधाय मरण्डले ततः ।
 शूलीयात् बोधिचित्तं च रत्नचयादिसम्बरम् ॥
 १५ ॥ मूलापत्तयः समाप्ताः ॥

विद्याया[ः] सेवने प्रौत्या समयानामयोगतः ।
 गणचक्रे विवादं च गुह्यधर्मप्रकाशनात् ॥
 आद्विसञ्चेषु सङ्खर्मदेशना अन्यथा भ्रमात् ।
 सप्ताहं वसन्मध्ये आवकानां महक्षते (?) ॥
 २० योगपूत् पति[त]श्वेत् योग्यभाजने गुह्यदेशनात् ।
 स्थूलापत्तिर्भवेत् तेन योगिनः सम्बरक्षतिः ॥
 पूजयित्वा महाचार्यं यथाशक्त्युपचारतः ।
 अप्रतिच्छन्नचित्तेन देशयेत् तु कृतौ व्रतौ ॥
 ॥ स्थूलापत्तयः समाप्त[ः] ॥

३ । तत्त्वरत्नावली ।

नमः श्रीवच्चसत्त्वाय ।

प्रणम्य वज्रसत्त्वस्य चरणामोरुहृदयम् ।

तत्त्वरत्नावलीै ब्रूमः शरच्चन्द्रामलद्युतेः ॥

सदाम्नायपरिभ्रष्ट(भत्स)तमोदृष्टदृशमियम् ।

तत्त्वरत्नावलीै सम्यक् [८] पुंसां तत्त्वप्रकाशिनौ ॥

५ तत्र चौनि यानानि, आवक्यानं प्रत्येक्यानं महायानं चेति । स्थितयश्चतसः, वैभाषिक-सौचान्तिक-योगाचार-मध्यमकभेदेन । तत्र वैभाषिकस्थित्या आवक्यानं प्रत्येक्यानं च व्याख्यायते । महायानं च द्विविधम्, पारमितानयो भन्त्वनयश्चेति । तत्र यः पारमितानयः सौचान्तिक-योगाचार-मध्यमकस्थित्या व्याख्यायते । भन्त्वनयस्तु योगाचार-मध्यमकस्थित्या व्याख्यानयते । योगाचारश्च द्विविधः, साकार-निराकारभेदेन । एवं माध्यमिको-उपि मायोपमाद्यवादि-सर्वधर्माप्रतिष्ठानवादि-भेदात् द्विविधः । तत्र आव[कः] चिविधः, मृदुमध्याधिमात्रभेदेन ।

१० १५ अत्र च मृदुमध्यौ पाश्चात्यवैभाषिकौ, अधिमात्रस्तु काश्मीरवैभाषिकः ।

तत्र मृदुआवक्य विचारः । नौलपौत्रादिवाह्नार्थाङ्गी-कारपूर्वकं पुज्जलस्य नित्यानित्यत्ववियुक्तिमाहेति विवरितिः । तदुक्तम्—

२० अस्ति खल्खिति नौलादि [६क] - - - - परा ।

भावग्रहग्रहावेशगम्भीर[८]पायभौरवे ॥

अस्ति-पुज्जलो—“भारवाहो ण णिच्चं भणामि णाणिच्चं भणामौ”ति पुज्जलश्च रागवान् संसरतीति समप्रहाणा-

याशुद्धं मतमाध्यायन् । अशुभा भावना तु शरौरस्य
विन्मूलशुक्रशोणि [त] स्नेष्मान्तान्त्र [सिंहानक] चिकिण-
क्लमथस्त्रीहायक्त्वामृतिसमुदाय(इ)रूपता निरूपयेत् ।

तदुक्तम्—

५ इमं चर्मपुटं तावत् स्वबुद्धौ च पृथक् कुरु ।
अस्थिपञ्चरतो मांसं प्रज्ञाशस्त्रेण मोचय ॥
अस्थीन्यपि पृथक् द्रव्या पश्य मज्जानमन्तः ।
किमच सारमस्तीति स्वयमेव विचारय ॥

इति । पुज्जलस्य नित्यत्वदर्शनपूर्वारोपः समाधिमलम् ।
१० यावज्जीवं बुद्धं धर्मं सहृदं शरणं गच्छामि, - - - वन्ध्यौ
सुगतौथ दृद्धः (?), यावत्कुशलमूलं तमेकमात्मानं दमयि-
ष्याम्येकमात्मानं समयी स्यामेकमात्मानं परिनिर्वा-
पयिष्यामौति हृष्टिः ।

मध्यमस्य हृष्टिविद्यति[:] पूर्ववत् । किञ्चित्परार्थस्त्रिरसौ
१५ [६] आनापानसमाधिना नित्यनित्यत्वविद्युक्तपुज्जलदर्शनं
ध्यानम् । कुम्भकेन निश्चेष्टौभावः समाधिमलं जाज्ञौ-
वाहकत्वात् ।

श्रावक-श्राधिमाचस्य वाह्यार्था[न]ज्ञीकारिणः शरौरस्य
नैरात्म्यताव्यवस्थापनं विद्यतिः । चतुरार्थस्त्वपरिज्ञाने
२० पुज्जलस्य शून्यतादर्शनं ध्यानम् । अच च दुःखं पञ्चस्त्रन्य-
स्वरूपं ज्ञातव्यम् । समुदयो विकल्पः प्रहातव्यः, निरोधे
विपश्यना साक्षात् कर्तव्यः, मार्गः शून्यतायाः सदाशिव-
रूपताऽध्यारोपो ध्यानमलम् । हृष्टौ पुनरस्य परार्थ-
कारिताविशेषः । अच च मृदुश्रावको नियतूर्गोचत्वाद-
२५ कारुणिकत्वात् शाक्यबुद्ध एवेत्येके ।

अन्ये तु—

सर्वबुद्धा भविष्यन्ति नाभव्यो भूवि-विद्यते ।

न कर्तव्योऽवसादोऽस्मात् सम्यक्सम्बोधिसाधने ॥

इति । सत्त्वानां सृदुश्चावकोऽपि सम्यक्सम्बुद्धो भविष्य-
५ तौति । नियतगोचं तु कच्चित् बुद्धमपेक्षतः इति मन्यन्ते ।
मध्यस्तु भाविप्रत्येकबुद्धः, अधिमाचस्तु चतुःकल्पासंख्येया-
भिनिर्वर्त्यबुद्ध इति, प्रत्येकस्य विष्टतिरधिमाचश्चावकस्यैव ।
अयं च प्रतिपन्नपुज्जलशून्याचिन्त्यतालक्षणमाचार्यस्वयम्भू-
ज्ञानविपश्यनासमर्थः । तत्र इन्द्रियान्विरोधो विपश्यना
१० [१०क] पुज्जलस्यानुपलब्धिः कायवा[कृचे]तसां संयम]-
समर्थः । इदमस्य ध्यानम् । अचासन्ननिद्रस्य चेतसः सुखा-
वस्थाध्यानम्, चेतसः सुषुप्तावस्थाध्यानं च समाधिमलम् ।
तत्र पूर्वस्मिन् भास्करमतानुप्रवेशः ।

तदुक्तम्—

अनागतायां निद्रायां प्रनष्टे बाह्यगोचरे ।

या भवेन्मनसोऽवस्था भावयेत् तां प्रयत्नतः ॥

इति । अपरस्मिन् तु वैशेषिकमतानुप्रवेशः । तदाहुः

नागर्जुनपादाः—

अजानानं हि प्रज्ञानं निद्राहृष्टान्तसाधितम् ।

२० इन्द्रियोपरतं यद्यज्ञानं वैशेषिकं मतम् ॥

भगवतः प्रवचनमपि—

वरं जेतवने रम्ये शृगालत्वं ब्रजाम्यहम् ।

न तु वैशेषिकं मोक्षं गोतमागन्तुमर्हति ॥

इति । हृषिरपि पूर्ववत् । अयमपि चतुःकल्पासंख्येया-
२५ भिनिर्वर्त्यबुद्धभावः, करुणा चानयोः आवकप्रत्येकयोः

सत्त्वावलम्बना, दुःखदुःखताविपरिणामदुःखताभ्यामह-
न्यहनि सत्त्वानालम्ब्य या करुणोत्पद्यते सा सत्त्वाव-
लम्बना । आवकस्य देशना [१०] वाचकौ प्रत्येकस्य तु
कायिकौ । तदुक्तम्—

५ सम्बुद्धानामनुत्पादे आषकानां परिष्कये ।

ज्ञानं प्रत्येकबुद्धस्य संसर्गात् [च] प्रजायते ॥

इदानौं पारमितानययोगिन उच्यन्ते । तच मृदु-
सौचान्तिकः— अस्य खलु परमाणुसञ्चयरूपोऽर्थः साकार-
ज्ञानजनकः । तस्य चेयमेव प्रत्य(वेत्य)वेक्षता यदुत
१० साकारज्ञानजन[क]त्वं नाम । तदाहुः—

भिन्नकालं कथं ग्राह्यमिति चेद् ग्राह्यतां विदुः ।

हेतुत्वमेव युक्तिज्ञा ज्ञानाकारार्पणक्षयम् ॥

इति विट्ठिः । विषयेभ्यः परावृत्तेन्द्रियग्रामस्याचिन्त्यता
ध्यानम् । तदुक्तमभ्यासस्यायं कलना यत् कालः सांख्यां
१५ क्रियायाः । तस्मात् परिचयः कर्तव्यः । परिचयश्च—

चित्तं निश्चित्य बोधेन अभ्यासं कुरुते यदा ।

तदा चित्तं न पश्यामि क्व गतं क्व स्थितं भवेत् ॥

भावयेद् गृहिभू - - - - षिलव्याक्षणम् ।

वज्रपर्यङ्गमाधाय नासाये चञ्चलं मनः ॥

२० मल्लमस्य समाधेः पूर्ववत् । चितयानुपलब्ध्या प्रज्ञा-
पारमितास्वभावेन पञ्चपारमिताऽचरणं फलवैमुख्ये
न सत्त्वार्थपरिणामना तदृष्टेरिति ।

मध्यो योगाचारः । तच साकारज्ञानवादी षट्केन
युगपद् योगाचारे [पर]माणोः षडङ्गतेयादिना [११क]
२५ न्यायेन परमाणुना[म]यनुपपत्तेः । चित्तमाचमेवेदं
चित्ताकारधारि ग्राह्यग्राहकभावविनिर्मुक्तं प्रकाशं प्रकाशत

इति प्रतिपन्नवान् । तदुक्तं चित्तमाचं भो जिनपुचा !
यदुत चैधातुकं इति । तथाचाहुः कौर्त्तिपादाः—

धियो नौलादिरूपत्वे वाह्योऽर्थः [ः] किंनिबन्धनः ।
धियोऽनौलादिरूपत्वे वाह्योऽर्थः [ः] किंनिबन्धनः ॥

5 इति । अन्यचायुक्तम्—

न चित्तेषु बहिर्भूता इन्द्रियार्थाः स्वभावतः ।
रूपादिप्रतिभासेन चित्तमेव हि भासते ॥

तस्मात् चित्तमेव चिचाकारं परं निरपेक्षप्रकाश्य
प्रकाशत इति साकारविज्ञानवादियोगाचारस्य विवृतिः ।
10 निराकारवादियोगाचारस्तु चित्तमेव इदमनाकार-
स्वसम्बेदनरूपं इति मन्यते । तदुक्तम्—

बाह्ये न विद्यते ह्यर्थो यथा बालैर्विकल्प्यते ।
वासनालुठितं चित्तमर्थाभासं प्रवर्तते ॥

यावदाभासते यच्च तन्मायैव च भासते ।
तत्त्वतो हि निराभासः शुद्धानन्तनभोनिभः ॥
निष्प्रपञ्चो निराभासो धर्मकायो महामुनेः ।
रूपकायौ तदुद्भूतौ पृष्ठे मायैव तिष्ठते ॥

इति विवृतिः । विधूतसकलविकल्पसच्चिचादैतसाक्षा-
त्करणं ध्यानं साकारवादिनः । तदुक्तम्—

20 यच्च यच्च [११] मनो याति ज्ञेयं तच्चैव योजयेत् ।
चलित्वा यास्यते कुच सर्वमेव हि तन्मयम् ॥

इति । साताद्याचिन्त्यनिष्प्रपञ्चनिराभासचित्तसाक्षा-
त्करणं ध्यानं निराकारवादिनः । तथा च—
रूपमस्य मतं स्वच्छं निरा[का]रं निरञ्जनम् ।
शक्यं तेन न हि ज्ञातुमबुद्धेन कदाचन ॥

विज्ञानमाचमेवेदमित्ययं ह्युपलभतः ।

स्थापयेन्न स किञ्चित् [तु] तन्माचेणावतिष्ठते ॥

यदा त्वलम्बनं ज्ञानं नैवोपलभ्यते तदा ।

स्थितो विज्ञप्तिमाचत्वे ग्राह्यभावे तदग्रहात् ॥

५ परमार्थसन्नित्यसाकारविज्ञानसमाधौ भगवतः संस्थित-
वेदान्तवादिमतानुप्रवेशः। स हि परमार्थसन्नित्यं स्वचिद्रूप-
ब्रह्माभिन्नपरिणामरूपं जगदिच्छति । तथा चोक्तम्—

यद् यद् यद् हश्यते किञ्चित् तत् तत् ब्रह्मेति कल्पयेत् ।

ततो नान्यगतं चित्तं ब्रह्मणैवावतिष्ठते ॥

१० इति समाधिमलं साकारवादिनः । एवं निराकार-
वादिनाऽपि नित्यनिराभासनिष्ठपञ्चसंस्वेदनविज्ञान-
भावनाथां । भास्करमतस्थितवेदान्तवादिमतानुप्रवेश-
प्रसङ्गः । सोऽपि व्यपगत(ः)सकलनामरूपप्रपञ्चोपलव-
विशुद्धप्रकाशानन्दधननि [१२क] त्यब्रह्माभ्युपगच्छति ।

१५ बोधाभ्यो(म्बो)धौ मयि स्वच्छं तच्छायं विश्वबुद्धयः ।

उदितो वा प्रलौनो वा न विकल्पाय कल्पते ॥

इति निराकारवादिनः समाधिमलम् । दृष्टिरनयाः
पूर्ववत् ।

अधिमाचो माध्यमिकः । तत्र मायोपमाद्यवादिनः

२० विवृतिः—

न सन् नासन् न सदसन् न चाप्यनुभयात्मकम् ।

चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं तच्चं माध्यमिका विदुः ॥

अस्य चायं अर्थः । न सद् बाधायोगात्, असदपि न
चाभासनवशात्, तथा दोषाद् द्वन्द्वात् उभयमपि [न],
२५ नाप्यनुभयं तथा बोधाभावादिति । अपि च पूर्वेतर-
परामर्शात्—

मूर्त्तिश्चिंत्य यथावस्तुशक्ति - - स्ववासङ्गः ।

स हि मायोपमाद्येति विवृतिः । अस्यैव च मायोप-
माद्यस्य भावना ध्यानम् । यस्तोच्छेदाभिनिवेशस्तद्
ध्यानमलम् । मायोपमाद्याधिमोक्षतः षट्पारमितापरि-
५ पूरिष्ठिः ।

सर्वधर्मप्रतिष्ठानवादिनां त्वयं विचारः—

न मतं शाश्वतं विश्वं न चोच्छेदि समीहितम् ।

शाश्वतोच्छेदिनो युग्म्यं नानुभयं विनोभयम् ॥

सर्वस्मिन् प्रतिष्ठाने [च] वस्तुतत्त्वं विदुर्बुधाः ।

१० अथैषा कल्पना नैव [१२] यच्चिद् वेत्ति न चित्तताम् ॥

यावत् सर्वसमारोपः स सर्वः सर्वथा न हि ।

मध्यमार्थे निरारोपस्तत्त्वारोहविधी कुतः ॥

अनाभोगे हि यद् ज्ञानं तत्त्वाचिन्त्यं प्रचक्षते ।

सच्चिन्त्य यद्विचिन्त्यं वै तद्विचिन्त्यं भवेन्नहि ॥

१५ येनाजातं जगदुद्दिं बुद्धिः शुद्धैव बोधतः ।

निजं तत्य जगत् सत्यमनाभोगेन धीमतः ॥

तदुक्ताम्—

सर्वारोपविनिर्मुक्ते स्वतस्तत्त्वे चकासति ।

शून्यताद्यभिधानैस्तु तत्त्वारोपनिराक्रिया ॥

२० अस्य च विचाराय आयातस्य अर्थस्य अनारोपरूपस्य
अनभिनिवेशविहारेण साक्षात्क्रिया ध्यानं सर्वार्थोच्छेदो
जडौभावः समाधिमलम् ।

अनारोपेण षट्पारमितापरिपूरणं हृष्टिः । अत्र मृदु-
मध्योर्धर्मावलम्बना करुणा । धर्मावलम्बना चानित्यता-
२५ व्यसनसम्पत्तिनः सर्वधर्मानालम्ब्य उत्पद्यते या सा
बोधव्या । अधिमात्रस्य च आलम्बनानिःस्वभावा मन-

स्तारधर्माधिगमानालम्बना करुणा । कायच्चयव्यवस्था
चास्य मैचेयनाथैरुक्ता । तथा च—

करोति येन चित्ताणि हितानि जगतः समम् ।

आ भवात् सोऽनुपच्छिन्नः कायो नैर्माणिको मुनेः ॥

५ द्वाचिंशत्सूक्षणाशौतिव्यञ्जनांत्मा मुनेरयम् ।

साम्भोगिको मतः कायो महायानोपभो [१ इक] गतः ॥

सर्वाकारां विशुद्धिं ये धर्माः प्राप्ता निराश्रवाः ।

स्वाभाविको मुनेः काय[ः] तेषां प्रकृतिलक्षणः ॥

इति । मन्त्रनयस्तु अस्मद्दिघैरिहातिगम्भौरत्वाद्
१० गम्भौरनयाधिमुक्तिकपुरुषविषयत्वात् चतुर्मुद्रादिसाधन-
प्रकाशनविस्तरत्वाच्च न व्याक्रियते । तथा च—

एंकार्थत्वेऽप्यसंमोहात् बहूपायाददुष्करात् ।

तौश्चेन्द्रियाधिकाराच्च मन्त्रशास्त्रं विशिष्यते ॥

कृतश्चा[स्मा]भिरच्च सेकनिर्णयो नाम ग्रन्थः ।

१५ ननु यदि महायाननिर्णैत एवार्थः परमार्थोऽस्ति
अस्य किमर्थं तर्हि आवकप्रत्येकयाने भगवान् देशितवान् ?
तत्र, महायानप्राप्यप्राप्यनार्थं एव आवकप्रत्येकयान-
सोपानयोर्निर्माणात् । तदुक्तम्—

आदिकर्मिकसत्त्वस्य परमार्थावतारणे ।

२० उपायस्त्वयं सम्बुद्धैः सोपानमिव निर्मितः ॥

सद्बर्म्मपुण्डरीकेऽप्युक्तम्—

एक हि यान नयश्च एकः

एका चेयं देशन नायकानाम् ।

उपायकौशल्य ममेवरूपं

यन्त्रानि यानान्युपदर्शयामि ॥

नागार्जुनपादैरप्युक्तम्—

धर्मधातोरसंभेदाद् ध्यानमेदोऽस्ति न प्रभो ।

यानचितयमाख्यातं त्वया सत्त्वावतारतः ॥

अन्यचाप्युक्तम्— [१३]

५ मुक्तिस्तु शून्यताहृष्टस्तदर्थाशेषभावना ।

इति । इदं च यानचितयप्रकाशनं मन्यम् [१] नशून्य
[ता] सैव भगवतोऽवगत्यः । तथाहि—

नोदाहृतं त्वया किञ्चिदेकमप्यक्षरं विभो ।

शत्सञ्च वै मायजनो धर्मवर्धनतर्षितः ॥

१० चिन्तामणिरिवाकम्यः सर्वसङ्कल्पवायुभिः ।

तथापि सर्वसत्त्वानामशेषाशप्रपूरकः ॥

चक्रधर्मण्योगेन निर्विकल्पेऽपि तायिनः [ः] ।

सम्भारो वेधसामर्थ्यात् देशना सम्प्रवर्तते ॥

यानानां नास्ति वै निष्ठा यावच्चितं प्रवर्तते

१५ परावृत्ते तु वै चित्ते न यानं नापि यायिनः

सङ्गर्भरत्वघटिका वाग् ह्यन्त ग्रथितामला ।

हृदये क्रियतां धौरास्तत्त्वरत्नावलौ मुदे ॥

संग्रहं तु प्रियत्वेन विस्तरद्वेषिणा मया ।

भूरिर[नु]त्तमे तस्मिन् क्षन्तव्यं विस्तरप्रियाः ॥

२० विधाय भव्यार्थनयाग्रयत्वा-

दिमं मया ग्रन्थमनुत्तरार्थम् ।

आलम्भि यत्पुण्यमनेन लोक-

स्तथागतत्वं लभतामलभ्यम् ॥

॥ तत्त्वरत्नावलौ स[१४क]मात्रा ।

क्रतिरियं परिणितावधूताद्यवज्जपादानाम् ॥

४ । पञ्चतथागतमुद्राविवरणम् ।

नमः सर्वविदे ।

प्रतीत्यजाताः परिकल्पशून्याः

शून्याः स्वभावेन न वस्तुसन्तः ।
नोच्चंदिनश्चिच्चिदेकरूपा

५ रूपादयः पञ्चजिना जयन्ति ॥

पञ्चस्त्रैन्याः पञ्चतथागतः । तत्र चत्वारो किं ज्ञान-
माचताप्रतिपादनाय अक्षोभ्येन मुद्भूते ? एतेन बाह्यतः-
कारभावे ग्राहकशून्यतया ग्राह्यग्राहकरहितं परमार्थ-
सत्सम्बिन्माचं विज्ञानमेव तिष्ठते । इदमेव शंदमल-
१० मध्याह्न(न)गगनायमानं निराकारवादिनां मौलं ज्ञानं
साध्यम् । तथां चोक्तम्—

शून्यं कल्पितरूपेण निराभासमनाकृतिः ।

सत्सम्बित्सातमाचं वै पृष्ठाकारचयाकुलम् ॥

१५ तदुक्तम्,—रूपकायौ तु पश्चिमौ इति । तथा च—
निध्रपञ्चो निराभासो धर्मकायौ महामुनेः ।

रूपकायौ तदुद्भूतौ पृष्ठे मायैव तिष्ठते ॥

इतिं नन्वक्षोभ्यमुद्रयैव सिङ्गत्वात् किमर्थं तर्हि अक्षोभ्यो
वज्रसः १४ चेन मुद्भूते इत्यागमः ? यावल्लिपता-
कारशून्यताप्रतिपादनाय इति चेत् तन् । पूर्वमुद्रयैव
२० सिङ्गत्वात् । तस्मात् यथाऽक्षोभ्यमुद्रयैव ज्ञानं मौलं
पृष्ठमन्यत् तथा वज्रसत्त्वमुद्रया विज्ञानमपि पृष्ठं मौलं
वज्रमिति स्यात् । उक्तं च वज्रशेखरे—

‘हृष्टं सारमसौशीर्यमच्छेद्याभेद्यलक्षणम् ।

अदाहि अविनाशि च शून्यता वज्रमुच्यते ॥

इति । पृष्ठे रूपादिकं चेत्, [मौ]लज्ञानादक्षोभ्यमुद्रया
तद्वज्ज्ञ(या)सच्चं पृष्ठेऽहं तन्न - - न किम् । सच्चमिति
पृष्ठ इति चेत् तर्हि करुणाभावात् उच्छेदवादप्रसङ्गः ।
दूष्यते च—

5 वज्रेण शून्यता प्रोक्ता सच्चेन ज्ञानमाचता ।
तादात्म्यमनयोः सिद्धं वज्रसच्चस्वभावतः ॥
शून्यताक्षपयोर्भेदः ॥ प्रदौपालोकयोरिव ।
शून्यताक्षपयोरैक्यं प्रदौपालोकयोरिव ॥
भावेभ्यः शून्यता नान्या न च भावोऽस्ति तां विना ।
10 अविनाभावमियत् क्षतकानित्ययोरिव ॥
कथ्यमाने यथात् [च्चे] उच्छेदो नैव सम्भृतेः ।
सम्भृतिव्यतिरेकेण [१५८] न तच्चमुपलभ्यते ॥
इत्यादि विस्तरः । एवमक्षोभ्यवज्रसच्चयोरैक्यमिति चेत्
तर्हि विज्ञानरूपाद्यपरित्यागे चिचादैतवादो ज्यायान् ।

15 तदुक्तम्—

सच्चित् चिन्माचमशेषकल्प-

शून्यं हि साकारमतं मतं मे ।

गच्छत्तुरास्पर्शसमानमन्ये

तन्मध्यमार्थं प्रवदन्ति सन्तः ॥

20 चिचादैतवादिनां तु परमार्थसदिति ज्ञानमपेशलम् ।
ग्राह्ययाहकशून्यचिचादैताक्षोभ्यरूपज्ञानस्य वज्रसच्चमुद्रया
वस्तुसत्तानिरस्तत्वात् । तदुक्तम्—

रूपादिकल्पशून्यं चेत् ज्ञानमक्षोभ्यमुद्रया ।

तद्वज्ज्ञसच्चमुद्रातो वस्तुसत्ता निरस्ते ॥

न च विज्ञप्तिमाचस्य कल्पिताकारशून्यता ।

क्रियते वज्रसच्चेन पूर्वं तस्यानवस्थितेः ॥

तदेवं परमार्थसदितिश्ल्यापगमे सर्वचाप्रतिष्ठान-
हृपानाभोगयुगमङ्गाद्यवादिसम्बेदनसिङ्गमथमकसिङ्गाल्तः
प्रेयान् । [१५] अयं च सङ्गुरुपादप्रसादादवगम्यते । नन्दन
सम्बेदनसिङ्गौ मायोपमाद्यवादप्रसङ्गेन सर्वचाप्रतिष्ठान-
५ मिति चेत्—

यत् प्रतीत्यसमुत्पन्नं [नोत्पन्नं] तत् स्वभावतः ।

स्वभावेन यन्नोत्पन्नं उत्पन्नं नाम तत् कथम् ॥

इति । सम्बेदनं च प्रतीत्यसमुत्पन्नं तस्मात् सम्बेदन-
मेवाप्रतिष्ठितमजातपदम् ।

10 तथा च—

सम्बेदनमजातं वै वस्तुसत्ताऽपि तादृशौ ।

वज्रसत्त्वस्वरूपं तु जगदेव जगौ(सौ) मुनिः ॥

किञ्च मञ्जुश्रीस्तथागतेन पृष्ठः कतमोऽसावचिन्त्य-
धातुः ? मञ्जुश्रीराह, यो धातुर्निश्चितो, न चित्तगमनौयो,
15 न चित्तप्रमेयो, न चित्तचेतनया प्रतिवेदितव्यः, असा-
वुच्यतेऽचिन्त्यधातुः । अथ च पुनर्भगवन् चित्तमेवाचिन्त्य-
धातुः । तत् कस्य हेतोः ? न ह्यचित्ते चित्ते चित्तं संविद्यते ।
निश्चित्तो हि चित्तं चित्तस्य यथार्थावबोधात् । अथ च
सर्वाकारो भगवतोऽचिन्त्यधातुः । अन्यचाप्युक्तम्—

20 अविकल्पितसङ्गल्य अप्रतिष्ठितमानस । [१६क]

अस्मृत्यमनसिकार निरालम्ब नमोऽस्तु ते ॥

चतुःप्रदीपे—

यः प्रत्ययैर्जायति स ह्यजातो

न तस्य उत्पाद स्वभावतोऽस्ति ।

यः प्रत्ययाधीन स शून्य उक्तः

यः शून्यतां जानति सोऽप्रमजः ॥

25

आर्थलङ्घावतारे—

भान्ति विधूय सर्वा हि निमित्तं जायते यहि ।
सैव तस्य भवेद् भान्तिरशुद्धितिमिरं यथा ॥

तथा च—

5 मा भृत् सम्बृतिप्रतिष्ठानमत एव मुनिर्भयात् ।
भिनत्ति देशनाधर्ममुक्ता ह्यशून्यतात्मना ॥

उक्तं च हेवजे—

स्वभावश्चैवाद्यनुत्पन्नं [न] सत्यं न मृषेति च ।

किञ्च—

10 सर्वः समानः प्रतिभज्यमानः
शृ[न्यो]क्तिकांश्चामधिया कृतान्तः ।
बौद्धास्य बाह्यास्य विभागकर्त्रौ
न स्या[दा]दिका यदि शून्यतोक्तिः ॥

आह च, उच्छेदशून्यतां अपनयन्—

15 तथतां ये तु पश्यन्ति मध्यमार्थानुसारतः ।
ते वै तत्त्वविदो धन्याः प्रत्यक्षं यदि संविदा ॥

तदुक्तं डाकिनीवज्रपञ्चरे—

शून्यताकरुणाभिन्नं यत्र चित्तं प्रभाव्यते ।

सो हि बुद्धस्य धर्मस्य सङ्घस्यापि हि देशना ॥

20 तस्मात् पञ्चाकाराणां प्रतीत्य[१६]समुत्पन्नानां पञ्च-
तथागत(ः)स्वभावत्वात्, स्वभावस्य च शून्यताकरुणाभिन्न-
त्वात्, शून्यताकरुणाभिन्नं जगदिति स्थितम् । एतदेव
सङ्कुरोरूपदेशतो ध्यानमविच्छिन्नम्—

तदौसोतप्रवाहेन दौपज्योतिःप्रबन्धवत् ।—

25 मन्त्रतत्त्वानुसारतः । तथा चाहुर्नार्गार्जुनपादाः—

कृतागारमिदं न यत् चिभुवनं न प्राणिनोऽमौ जनाः
चक्रेशोऽस्मिन् [न] मानुषो न विषया नाक्षणि न
ह्यादयः ।

रूपाद्या न च धर्मतात्मकतया ते मारण्डलेया इमे

5 विश्वं मरण्डलचक्रमाकलयतश्चेतः किमु भ्राम्यसि ॥

प्रतीत्यसम्भवादेव गन्धर्वपुरवत् स्फुटम् ।

न स्वभावस्थितं विश्वं नाकाशाभोजसन्निभम् ॥

उक्तं च हेवज्ञे—

अमौ धर्मास्तु निर्वाणं मोहात् संसाररूपिणः ।

10 इति ।

॥०पञ्चतथागतमुद्गाविवरणं समाप्तं इति ॥

५ । सेकनिरायः ।

नमो बुद्धाय ।

एवंकारं नमस्कुर्मो य[ः] सत्त्वक्षणकारणम् ।
 आनन्दा यत्र जायन्ते मेदतो बोधिसिद्धये ॥

चिचं ततो विपाकः स्यात् तृतीये तु विलक्षणम् । [१७क]
 विमर्दश्च ततो ज्ञेयो हठयोगनिराकृतेः ॥

5 आलोचनं विमर्दश्चेत् तृतीये कथमिष्यते ।
 यत् तत्त्वालोचनं नैव भवेद् वित्तिरक्षणा ॥

विलक्षणमतो युक्तं हनुं रोद्धुं तृतीयके ।
 स्वसम्बित्तेभवेत् सिद्धिरागम[१]र्थोऽपि सङ्गतः ॥

चुम्बनालिङ्गने चिचं इष्टौ विपाकनामकम् ।
 10 मणौ विलक्षणं येषां ते च दुःसेकसम्बिदः ॥

रत्नगर्भं च या वित्तिः सैव तत्त्वं भवेद् यदि ।
 सैव वेदं भवेत् तत्त्वं न ह्येतत् बौद्धसम्मतम् ॥

तथा च देवि परिपृच्छसि सैव निर्नादतन्त्रे—

रत्नपुरमिदं देवि किञ्चल्लके ज्वलतां ब्रजेत् ।
 15 रुद्रो युग्म[ः] शिवः श्रेष्ठः[ः] शक्तिः सैव परात्पराः ॥

लक्ष्यलक्षणनिर्मुक्तं वागुदाहारवर्जितम् ।
 शिवशक्तिः ॥ समायोगात् जायते चाङ्गुतं सुखम् ॥

न सन्ति तत्त्वतो भावाः शक्तिरुपेण भाविताः ।
 शक्तिस्तु शून्यतादृष्टिः सर्वारोपविनाशनौ ॥

20 उच्चुष्मतन्त्रेऽपि—

शिवशक्तिसमायोगात् सत्सुखं परमादयम् ।
 न शिवो नापि शक्तिश्च रत्नान्तर्गतसंस्थितम् ॥

योगाध्यायेऽपि [१७]—

ज्ञानामृतेन लृपस्य कृतकृत्यस्य योगिनः ।

नैवास्ति किञ्चित् कर्त्तव्यमस्ति चेत् न स तत्त्ववित् ॥

वेदान्तवादिनोऽपि—

5 अतौन्द्रियमवित्तिश्च ज्ञानं भास्करसम्मतम् ।

वित्तिरानन्दमाच्च च भगवद्वादिसाधनम् ॥

शक्तिसङ्गमसंक्षेपाभात् शक्त्यावेशावसानिकम् ।

यत्सुखं ब्रह्मतत्त्वस्य तत्सुखं ब्राह्ममुच्यते ॥

दुःखानामागमो नास्ति सुखं तच्च निरन्तरम् ।

10 आनन्दो ब्रह्मणो रूपं तच्च मोक्षेति भण्यते ॥

यदृ यदृ वै दृश्यते किञ्चित् [तत्] तद्विज्ञेति कल्पयेत् ।

ततोऽन्यगतचित्तं [तु] ब्रह्मणैवावतिष्ठते ॥

प्रियादर्शनमेवैकं किमन्यदर्शनान्तरैः ।

प्रायते येन निर्वाणं स्वरागेणापि चेतसा ॥

15 त्यज धर्मस्मधर्मं च उभे सत्यान्ते त्यज ।

उभे सत्यान्ते त्यक्ता येन त्यजसि तत् त्यज ॥

भगवद्वैतायामपि—

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

उभयोरपि दृष्टोऽन्तः] ह्यनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

20 किञ्च ग्राह्यादिशून्यं चेत् चित्तमक्षेष्यमुच्यते ।

कथास्वागमतो वज्र [१८ क] सत्त्वमुद्राविद्योगतः ॥

किमर्थं नियमेनैतत् देशकैरथ देश्यते ।

इदं तथागताश्वासधिया पूर्वं प्रकाश्यते ॥

बोलगर्भं च साकारं निराकारं तदग्रतः ।

25 मध्यमा वर्णयन्येके नेति नो गुरुदर्शनम् ॥

वज्रगर्भे तदग्ने वा पतितं वा कपालके ।
 न चेष्टमन्तरालेऽपि तत्त्वं वित्तौ गुरोर्मुखात् ॥
 विचित्रं विविधं खातं इत्यादि सुत्यितं कथम् ।
 मण्यन्तर्गतमित्यादि सज्जुरोः सुषु सज्जन्तम् ॥
 ५ हसित्यादिविशुद्धां यत् आचार्यादिसमौहितम् ।
 उत्पत्त्या तद् व्यवस्थेयं न चोत्पन्नस्वभावतः ॥
 चिच्चत्वात् चिच्चमादृष्टेः सुखात् पाको मणेः पुरः ।
 गुरोः ॥ तत्त्वं विजानीयात् विमर्हीत् विरतौ रमः ॥
 कर्ममुद्रां समासाद्य धर्ममुद्रां विभावयेत् ।
 १० तस्या ऊर्ज्ज्ञ महामुद्रा यस्याः समयसम्भवः ॥
 आनन्दाः प्रतिमुद्रास्याः महामुद्रां विना पुनः ।
 आगमाच्च स्वसम्बित्तेः सज्जुरोरुपदेश्वतः ॥
 विचित्रं कर्ममुद्रातो विपाको जगदात्मता ।
 स्यैर्यं विलक्षणं तत्र विमर्हीं जगदौष्ट्रणम् ॥ [१८]
 १५ सर्वस्मिन्नप्रतिष्ठानं महामुद्रेति कीर्त्यते ।
 विमर्हत्वात् स्वसम्बित्तेः विचित्रादेन्त सम्भवः ॥
 अनाभोगं हि यद् ज्ञानं तच्चाचिन्त्यं प्रचक्षते ।
 सच्चिन्त्यं यद् अचिन्त्यं वै तदचिन्त्यं भवेन्न हि ॥
 तथता ये तु पश्यन्ति मध्यमार्थानुसारतः ।
 २० ते वै तत्त्वविदो धन्याः प्रत्यक्षं यदि संविदा ॥
 यो वित् सर्वसमारोपः स सर्वः ॥ सर्वथा न हि ।
 मध्यमार्थो निरारोपः तत्त्वारोपविधौ कुतः ॥
 ज्ञानज्ञेयासमारोपे मन्यना तत्र नान्यथा ।
 सर्वस्तथा यथापूर्वं यथा बुद्धिस्तथा न हि ॥
 २५ येनाजातं जगदुर्ज्ज्ञ बुद्धिः शुद्धैव बोधतः ।
 निजं तस्य जगत् सत्यमनाभोगेन धौमतः ॥

अविभावितसम्बन्धो विकल्पोऽसौ प्रतीत्यजः ।
 तदेष एव निर्वाणे नो कृथाः चित्तविभ्रमम् ॥
 प्रतिपक्षे स्थितो नैव तत्त्वाशक्तोऽपि नैव यः ।
 गार्वं नैव फले यस्य महामुद्रां स विन्दति ॥
 5 यथैव कर्ममुद्रायां आनन्दादिव्यवस्थितिः ।
 तथा समयमुद्राया वज्राचार्यप्रसादतः ॥
 विचित्रं कर्ममुद्रैव धर्ममुद्राविपाकजा ।
 विलक्षणं महामुद्रा विमर्हः समयो भवेत् ॥
 महामुद्राम [१६ क] जानानाः कर्ममुद्रैव साधना ।
 10 आनाथतत्त्वतो भृष्टा रौरवं यान्ति योगिनः ॥
 मुद्रा तावत् न बुद्ध्यन्ते चतस्रश्च चतुःशणाः ।
 यावन् श्रवरेशस्य स्पृशन्ति पादयोत्सवः ॥
 सम्यक् सेकं विधायैतत् हठदुःसेकवर्जितम् ।
 यत् साधितं मया पुण्यं तेनास्तु जगतः सुखम् ॥
 ॥ सेकनिर्णयः(निर्देशः) समाप्तः ॥

६। [चतुर्मुद्रा]।

एवम्— वज्रसत्त्वं प्रणम्यादौ विशुद्धज्ञानतन्मयम् ।

मुद्रान्वयः समासेन क्रियते आत्मबुद्धये ॥

इह हि मुद्रान्वयविद्याम्ल्या मूढमनसो भ्रमन्ति भवार्णवे
दुःखिताः । तेषां सुखेन चतुर्मुद्रार्थप्रतिपत्तये तन्वानु-
५ सारेण महासुखसाधनं प्रसाध्यते । चतुर्मुद्रेति— कर्म-
मुद्रा, धर्ममुद्रा, महामुद्रा, समयमुद्रा । तच कर्ममुद्रायाः
स्वरूपं निरूप्यते । कर्म या कायवाक्चित्तचिन्ता तवधाना
मुद्रा कल्पकास्वरूपा, तस्यां कर्ममुद्रायां आनन्दा जायन्ते
क्षणभेदेन भेदिताः—

१० क्षणज्ञानात् सुखज्ञानं रवंकारे प्रतिष्ठितम् ।

आनन्दाश्वत्वारः— आनन्दः, परमानन्दः, सहजा-
नन्दः, विरमानन्दः । [१६] अन्यथा—

परमविरमयोर्मध्ये लक्ष्यं वौद्य दृढौकुरु ।

इति यदुक्तं तत् सज्जनं न भवति । चत्वारः क्षणाः—

१५ विचित्र, विपाक, विलक्षण, विर्मद्दि । मध्ये विलक्षणं दत्त्वा
सेके बोद्धव्यम् । हठयोगे पुनः सहजविलक्षणयोरन्ते
स्थितिबोद्धव्या । सेकहठयोगे चेदं निर्दिष्टं भगवतां । सहजं
सत्सर्वं सहजच्छायानुकारित्वात् सहजमित्यभिधीयते ।
सहजच्छाया सहजसदृशं ज्ञानं प्रतिपादयति इति । सहजं
२० प्रज्ञाज्ञानम् । अतएव प्रज्ञाज्ञाने सहजस्योत्पर्तिर्नास्ति ।

यस्याः सहजं नाम स्वरूपं सर्वधर्मानामङ्गचिमलक्षणं
इति यावत् । तस्मात् कर्ममुद्रां प्राप्य निस्पन्दफल-
मुत्पद्यन्ते । सदृशस्पन्दो निस्पन्दः । सादृशं यथा दर्पणपितं
मुखस्य प्रतिविम्बं मुखं न भवति । न पूर्वसिङ्गं नाप्यधुना-

सिद्धं तदेव मुखप्रतिबिम्बं साहश्यमाचमापादयति तथापि
 लोकाः स्वमुखं दृष्टमिति क्वत्वा भ्रान्त्या सन्तुष्टा भवन्ति ।
 तथैवाचार्याः कुमतदाः प्रज्ञाज्ञानमासाद्य सहजमनुभूतं
 इति क्वत्वा सन्तोषं उत्पादयन्ति, सन्तुष्टाश्च सन्तो धर्म-
 5 मुद्राया वार्तामपि न जानन्ति । धर्ममुद्रामजानाना
 केवलया कर्ममुद्रया अक्षिमया कथ[२०क]मक्षिमभूतं
 सहजात्यं उत्पद्यते । सजातीयात् कारणात् सजातीयस्य
 एव कार्यस्य उत्पत्तिर्भवति न तु विजातीयात् यथा
 शालीबीजात् शाल्यङ्कुरोत्पत्तिर्भवति न तु कोद्रव्यस्य ।
 10 तथा धर्ममुद्राया अक्षिमयाः सकाशात् अक्षिमं सहजं
 उत्पद्यते । तस्मात् धर्ममुद्रैव कारणम् । अभेदे भेदोप-
 चारण स्त्रामुद्रायाः । कस्मात् ? तर्हि भगवतोक्तम्—
 एकाराकृति यद्विवं मध्ये वँकारभूषितम् ।
 आलयं सर्वसौख्यानां बुद्धं रत्नकरणडकम् ॥

15 इति । बुद्धच्छायानुकारित्वात् करणडकं स्थानं आधारं,
 तस्मात् कर्माङ्गनाया आनन्दसन्दोहरत्नाकरं सरोरुहम् ।
 तत् स्वच्छमास्थानं बोलकक्षोलरससंयोगेन अवधूत्या
 समृद्धिर्भोधिचित्तमण्यन्तर्गतं यदा भवेत् तदा क्षणिकनामा-
 परसहजात्यं ज्ञानमुत्पद्यते । न तत् सहजनिस्पन्दः ।
 20 तत्स्वरूपेण प्रज्ञाज्ञानानन्दच्चयः क्षणचतुष्टयान्वितं सेके
 हठयोगे च कर्ममुद्राया निस्पन्दफलमुक्तम् । [२०]
 ॥ कर्ममुद्रानिस्पन्दनिर्वैशः प्रथमः ॥ १ ॥

ॐ—धर्ममुद्रा धर्मधातुस्वरूपा निष्पत्त्वा निर्वि�-
कल्पा अक्षिमा उत्पादरहिता करुणास्वभावा प्रमा-
25 नन्देकसुन्दरोपायभूता । प्रवाहनियत्वेन सहजस्वभावा या

प्रजायाः सहजोद्यत्वेन अभिन्ना या सा ध[मी]सुद्रेत्यभिधैयते । अव्यत् लक्षणं तस्याः सङ्कुलाङ्गानाम्बकारे
तरणिकिरणसहशं गुरुपदेशतः हण्टु[ष]समा तत्त्वापि
आनिश्चल्यवर्जितं बोध्यव्यम् । सकलद्वितीजलपवन-
५ हुताशनैर्महाशवलितं चैलोच्चैकस्वभावं निस्तरङ्गशून्यता-
शरणाभिन्नं च बोध्यव्यम् । उक्तं च भगवता—

ललना प्रजास्वभावेन इसनोपायसंस्थिता ।

अवधूतौ मध्यदेशे तु आद्यग्राहकवर्जिता ॥

१० एतनिपुनेनापि तथताकारेण सन्निद्वष्टकारणत्वेन मार्गी
ज्ञातव्यः । मार्गज्ञाने सादरनिरल्लरं मार्गाभ्यासात् निरो-
धस्य सहजस्वभावस्य साक्षात्कृतित्वं भवति । तथा चोक्तम्—

नापनेयं अतः किञ्चित् प्रक्षेपत्वं न किञ्चन । [२१क]

द्रष्टव्यं भूततो भूतं [भूत]दशी विमुच्यते ॥

१५ ललना इसना तयोर्मध्यदेशे निवासिनौ अवधूतौ
सैवाधिगतसकलपदार्थसहजस्वभावैकचित्तदृतेः सङ्गुरूप-
देशतो धर्ममुद्रा महामुद्राया अभेदेन हेतुभूता ।

॥ धर्ममुद्राविपाकफलनिर्देशः द्वितीयः ॥ २ ॥

आः—महामुद्रेति । महति चासौ मुद्रा चेति महामुद्रा
(चेति) । महामुद्रा निःस्वभावा ज्ञेयाद्यावरणविवर्जिता
२० शरदमलमध्याह्नगग्नसङ्काशा सकलसम्पदाधारभूता भव-
निर्वाणैकस्वरूपा अनालम्बनकरुणाशरीरा महासुखैक-
रूपा । तथा च, अमनसिकारा धर्मा कुशला मनसि-
कारा धर्मा अकुशला प्रवचने च ।

अविकल्पितसङ्कल्प अप्रतिष्ठितमानस ।

२५ अस्मृत्यमनसिकार निरालम्ब नमोऽस्तु ते ॥

इति या सा महामुद्रेत्यभिधीयते । तथा महामुद्रया
अचिन्त्यस्वरूपया समयमुद्रात्यपरं जायते ।

॥ महामुद्रावैसल्लनिर्वैश्वस्तृतौदः ॥ ३ ॥ [२१]

ह्लँ—समयमुद्रेति समोगनिर्माणकार्याकारस्वभावेन
५ स्वच्छाकारेण च सत्त्वार्थाय वज्रधरस्य हेतुकाकारेण
विस्फुरणं यत् सा समयमुद्रेति चोपदिश्यते । तां च समय-
मुद्रां वृहूत्वा चक्राकारेण पञ्चविधं ज्ञानं पञ्चविधं परि-
कल्प्य आदर्श-समता-प्रत्यवेक्षणा-कृत्यानुष्ठान-सुविशुद्ध-
धर्मधातुभिः आदियोग-मण्डलराजाश्रि-कर्मराजाश्रि-
१० विन्दुयोग-स्वक्षम्योगैः समयमुद्राचकं भावयन्त्याचार्याः ।
तेन ते द्वातपुण्या भवन्ति । ततश्च न धर्ममुद्राफल्लाभिनो
भवन्ति, नियतार्थकारणात् नियतस्तैव कार्यस्योत्पत्तिरिति
वचनात् । तस्मात् सहजसिद्धरसात् न वेधेन स्थिरचला-
दयी येन वा वालपरिकल्पिता ते संबोधिका[रण]-
१५ तामुपयान्ति ।

न मन्त्रजापो न तपो न होमो
न माण्डलेयं न च मण्डलं च ।
स मन्त्रजापः स तपः स होमः
तन्माण्डलेयं तन्मण्डलं च ॥ [२२क]

२० समाप्तः चित्तं समाजरूपौति । समाप्तः सर्व-
धर्माण्यमेकाकारतो यदुत महामुद्राकारतः चित्तमिति-
बोधिचित्तं समाजरूपौति । धर्ममुद्रामहामुद्राभिषेक-
रूपं वा ज्ञानं सत्समाज इत्यभिधीयते ।

॥ समयमुद्रामुरुषकारफलनिर्वैशः चतुर्थः समाप्तः ॥ ४ ॥

७ । सेकातान्वयसंग्रहः ।

नमो बुद्धाय ।

कल्याणमित्रवाराङ्गोऽपि समाधिमाजपत्यनवग्राह्यः ।

करतलगतमिव तत्त्वं षट्पञ्चमविषमं धत्ते ॥

वज्राचार्यात् संज्ञानसेकतात्पर्यसंग्रहम् ।

विदित्वा कुर्महेऽनेकसेकद्रव्यान् यथागमम् ॥

५ प्रथमं कलसाभिषेको द्वितीयं गुह्यमुत्तमम् ।

प्रज्ञाज्ञानं तृतीयं वै चतुर्थं तत् पुनर्ज्ञाना ॥

अस्यार्थः— प्रथमं कलसाभिषेक इति, उदकमुकुट-
वज्रघण्टानामाचार्यस्त्रणाः षट् कलसाभिषेकाः। बाह्य-
वारिगैव बाह्यमत्त्वय अविद्यामत्त्वक्षालनाय सिद्धते-
१० इनेनेति सेकः। एषां सर्वेषां कलसव्यापारात् कलसा-
भिषेकसंज्ञा। अवैवर्तिकाभिषेकाश्चैते षट्तथागतस्वभाव-
त्वात्। [२२] तथाहि उदकाभिषेक आदर्शज्ञानात्मको-
ऽक्षेप्यस्वभावः, मुकुटाभिषेकः समतज्ञानात्मको रत्न-
समवस्वभावः, वज्राभिषेकः प्रत्यवेष्टणज्ञाना[त्मकः]

१५ अमिताभस्वभावः, अधिपत्याभिषेकः शत्यानुष्ठानरूपो
अमोघसिद्धिस्वभावः, नामाभिषेको अविद्यानिरोधात्
विद्यानुगतविशुद्धधर्मधातुज्ञानात्मको वैरोचनस्वरूपः,
आचार्याभिषेकस्तु वज्रज्ञानस्वभावः। अच च पञ्चांभिषेकः
पञ्चमु लोचनादिविद्यायाः व्यापारात्। अच च

२० अविद्यामत्त्वक्षालनाय अक्षेप्यरूपेण वज्राचार्येण वैरो-
चनरूपादलम्बिनि शिष्ये सलिलाभिषेको देयः। एवं
सर्वचाहकारः, आगामिबुद्धभावो अचिन्तोष्णीषबीजभूतो

मुकुटाभिषेकः । द्वादशाङ्गुलिपरिमाणेन द्वादशाङ्गप्रतीत्य-
समुत्पादविशुद्धा वज्रम् । यत्र मध्यटत्त्वनिरुत्तरधर्मता-
स्तृचको हँकारः [२३क] । तस्यार्थः, ह इति हेतुवियुक्तः [३] ।
इति ऊहापगतः, चँ इति अप्रतिष्ठितसर्वधर्म इति । यत्र
५ भवसरोङ्ग [व] मुखात् स्फुरन्ति पञ्चाररूपिणो मुनयः पञ्च-
स्कन्धविशुद्धा निष्काला भवशरीरेण । इह च मध्या-
राभिमुखत उपर्यधरेण सर्वे रूपादयो विज्ञानात्मका इति
स्तृचन्ते । एते च सर्वे सर्वात्मका इति निवेद [द] यितुं
१० सर्वचैव चतुरश्रौ । अथ ते धर्मस्य बुद्धा हँनादनि-
वेदितात्मरूपस्य पञ्चासिविमुक्तकायाः पर्यन्ते चान्यत्र
विस्फुरिता शून्यतानिमित्ताः [ः] प्रखिहि (हि) ततावबोधनार्थं
सर्वच द्वुष्टिकाच्च वदन् । एते च आदर्शसमताप्रत्यवेष्टणाकृत्वा
नुष्ठानसुविशुद्धं धर्मधातुलक्षणपञ्चज्ञानात्मका गुरुपदेशतो
द्वियाः । अभेद्यज्ञानस्तृचकं च समुदायार्थः—

१५ दृढं सारं असौश्रीर्थं अच्छेद्याभेद्यलक्षणम् ।
अदाहि अविनाशि च शून्यता वज्रमुच्चते ॥

अभेद्यं वज्रमिति हेवज्ञे । अस्य च वज्राभिषेकस्य
विधानं उत्पश्यमाना [२३] भेद्यज्ञानवौजाधानमिव विधातुं
एवं वज्रघण्टाऽपि पूर्वाभिसन्ध्यानेन द्वादशाङ्गुलिपरिमाणा
२० अधोमुखाम्बोजवज्रसमापत्तिनिःस्वभावेन सर्वधर्मस्वभावं
प्रतिपादयितुं अभेद्यज्ञाननिगदतां धर्मोदयस्य वोधयितुं
मूर्ढाधोभागे च वज्रावलीयुगलमालिनौ । चिधातुक-
स्वभावकूटागारतामस्य ख्यापयितुं हारार्द्धहारप्रकार अत
एव पञ्चतथागताङ्कितः शून्यताकरुणाभिनज्ञानकारणतां
२५ आवेदयितुमपरि [णत] प्रज्ञामुखाख्यानम् । अस्य च धर्म-
धातुस्वरूपस्य ज्ञानस्य वैरोचनादिपञ्चतथागतात्मकतां च

रूपादिपञ्चस्तन्यस्वभावतां च पृथिव्यादिपञ्चधातुरूपतां
च कथयितुं जर्ज्जे पञ्चारविरचना । अत्रापि मध्यस्थिता-
रामिसुखाधिभिसन्धानं पूर्ववत् । अथाभिषेकमनया
स्वनन्त्या वज्रघण्टया कुव्वीत । अनुत्तराश्चेष्ठधर्मबोधाद्
५ विकारकं इह प्राधान्यख्यापनाय हेतुकताप्रतिपादनाय च
[२४क]कारणभूतमपि वज्रघण्टाभिषेकमुख्यद्युष्मा प्रथमं
वज्राभिषेकदानम् । सर्वधर्मां नामता इति प्रतिपादनार्थं
भविष्यन्मुनीन्द्रपदोचितनामनिदानावदानार्थं च पूर्व-
नामव्यपनयेन स्वदेवताकुलगोचानुसारेण नामाभिषेकः ।

१० आचार्याभिषेकश्च वज्रसमय-घण्टासमय-मुद्रासमय-
भव्यतानुज्ञा-व्रतव्याकरणाश्वासलक्षणः । इत[ः] प्रभृति
असंख्यातो भेदयुगन्डवाहिको[धि]धर्मसमयस्त्वं इति
बोधयितुं वज्रसमयः, चतुरशीतिधर्मस्तन्यसहस्रपरस्त्वमिति
प्रतिपादनाय घण्टासमयः, स्वेष्टदेवतास्वभावस्त्वमिति
१५ ख्यापयितुं मुद्रासमयः । मण्डलतत्त्वं मण्डलविशुद्धिलक्षणं
देवतातत्त्वं देवताविशुद्धिलक्षणं आचार्यपरिकर्म च
मण्डलसाधनज्ञानं पञ्चप्रदीपं चामृतभक्षणं च भव्यतातत्त्वं
च नैःस्वाभाव्यमेषामुत्पन्नक्रमपक्षतः धर्मचक्रप्रवर्तनार्थ-
मनुज्ञा । बाह्यव्रतनिराकरणार्थं वज्रव्रतदानं [२४]

२० पृथिव्यादिस्वभावतास्तचनाय व्याकरणम् । तथा हि भुवो
धरादे[ः] स्वः स्वरूपं भूर्भूया इति हि भूर्भुवःस्वरित्यस्यार्थः ।
सर्वावरणविनिर्मुक्तः सर्वबुद्धबोधिसत्त्वसम[य]स्त्वं इतः
प्रभृति बोधनार्थमाश्वासः ।

प्रज्ञाश्रद्धाश्चैचीकरणार्थं समयरक्षणार्थं च समानकाले-
२५ भयसम्भादितबोधिचित्तप्रदानं गुह्याभिषेकः । प्रज्ञोपाय-
गुह्याभ्यां दीपयत इति व्युत्पत्तिः । प्रज्ञाज्ञानमित्यच

व्युत्यन्तिद्वयम् ; प्रज्ञया ज्ञानम्, प्रज्ञैव बाह्यज्ञानम् । तत्र
ग्राह्याहकाकारधारणौ बुद्धिश्वतुर्धातुपच्छस्कन्धस्वरूप-
घड्डिपयात्मकाङ्गनास्वभावा प्रज्ञा । तस्या निमित्तभूताया
बोधिचित्तज्ञानमिति पूर्वा व्युत्यन्तिः । आकारद्वयशून्या
५ सैव विज्ञानमित्यपरा व्युत्यन्तिः । प्रज्ञाज्ञानलक्षितसप्ताङ्ग-
युक्तसाध्यं चतुर्थार्थमित्येके । प्रज्ञाज्ञानमेव अभ्यस्यमान-
शरदमलगगनसङ्काशं चतुर्थार्थमित्यपरे । प्रज्ञाज्ञानमेव
प्रकृतिरूपं विकाररूपं प्रकृतिसमुत्पादात्मकं [२५२] युग-
नज्ञाद्वयवाहिसुविश्वुद्वस्वभावं चतुर्थार्थमित्यपरे । पक्षा-
१० न्तराणि च विस्तरभया नोच्यन्ते । अतिगुह्यसेकसंग्रह-
विधानमित्यितेन पुण्ययुतश्चो[के]न निखिलजगतोऽस्तु
यिमलस्फुटसुगतसुभाविते क्षान्ति[ः] ।

॥ समाप्तश्चायं सेकतान्वयसंग्रह इति । छतिरियं
परिणितावधूतश्रीअद्वयवज्रपादानामिति ॥

८ । पञ्चाकारः ।

नमो बुद्धाय ।

वज्रसत्त्वं नमस्त्वत्य निष्प्रपञ्चमनुत्तरम् ।
पञ्चाकारमहं वद्ये समाक्षिष्य [च] बोधये ॥

ॐ आः ह्वँ इत्यनेन स्थानात्मयोगरक्षां कृत्वा सुग-
न्धादिलिप्तभूमागे चतुरस्तादिमण्डलमध्ये पञ्चतथागताः
५ पञ्चयोगिन्यः पूजनीयाः । तत्र मध्ये विश्ववर्णपँकारपरिणत-
विश्वाष्टदलविकसितकमलवरटकोपरि रक्तरेफपरिणत-
सूर्यमण्डलस्थनौलह्वँकारनिष्पन्नो दिभुज एकमुखो भू-
सर्पमुद्राधरो वज्रपर्यङ्गो द्वाचिंशत्क्षणाशौत्यनुव्यञ्जना-
[२५]लङ्घतशरीरो दशबलवैशारद्यादिगुणगणैकनिलय[ः]
१० सौश्रीर्थमांसास्थिरहितः प्रतिभासमाचदर्पणप्रतिबिम्बसमो
न सत्यं न सृषा अतिभैच्यात्म्यकत्वात् क्षणवर्णाः क्षणा-
वज्रचिह्नः सुविशुद्धधर्मधातुविज्ञानस्त्वभावः शिर-
तुण्डमुण्डितकाषायावगुणितविग्रहः वज्रसत्त्वाङ्गितशिराः
वज्रसत्त्वस्वभावः शिरतुण्डमुण्डितकः, अतएव हेतुफला-
१५ त्मकः, सर्वाकारवरोपेतशून्यतालक्षणः, असंख्यतया-
गतात्मकत्वात् धर्मकायः, प्रतिभासमाचत्वात् सम्मोग-
कायः, कल्पितनिर्माणकायं निर्माणकायः, कायचित्यैक-
रसत्त्वात् स्वाभाविककायः । तदुक्तम्—

असंख्यतमनोधर्मः चोप(ः)समोगलक्षणः ।

२० तदेव निर्मितं चित्रं बीजः सर्वस्वभावतः ॥

इति विकल्पादेरस्पृश्यत्वात् वज्रकुलौ—वज्रकुलश्च
लोकैः न स्पृश्यते—देषवज्रश्च शिशिरमध्याह्वकटुश्रुति-

आकाशशब्दचवर्णं अस्त्रोभ्यविशुद्धो [२६६] अस्मै वाह्याध्यात्मिकव्यवस्थेयमिति कायचतुष्टयव्यवस्था चाचापि पूर्ववत् । आः वज्रधृक् हूँ अस्य जापमन्त्रः ।

वज्रसत्त्वस्तु हूँकारजन्मा शुल्लो द्विभुज एकवक्षो वज्र-
५ वज्रधण्डाधरो मनःस्वभावः काषायरसशरीरः श्रद्धतु-
विशुद्धो यरलवाद्यात्मकः अर्द्धरात्रतः प्रभातकालपर्यन्तो
धर्मधातुपरनामा ।

अतः पूर्वदले चन्द्रमण्डलोपरि उँकारजः शुल्लवर्ण-
वैरोचनः शुल्लचक्र(वज्र)चिह्नः वोथङ्गौमुद्राधरः रूपस्तन्ध-
१० स्वभावः मोहस्वरूपो विटविशुद्धः तथागतकुलौ आदर्शत्वेन
प्रतिष्ठितः हेमन्तकृतुविशुद्धः मधुररसशरीरः कवर्गव्यापी
प्रभातसत्यात्मकायस्वभावः । उँ आः जिनजिक हूँ
[इ]त्यस्य जापमन्त्रः ।

दक्षिणदले स्तर्यमण्डलोपरि चाँकारजः पौत्रणो
१५ रत्नसमवो रत्नचिह्नवरदमुद्राधरो [२६] वेदनास्वभाव-
पिशुनशरीरः रक्तात्मको रत्नकुलौ समताहानवान् वसल-
कृतुरूपलवणशरीरः टवर्गव्यापी वृत्तौयचतुर्थप्रहरात्मकः ।
उँ आः रत्नधृक् हूँ अस्य जापमन्त्रः ।

ततः पश्चिमदले रविमण्डलोपरि रक्तहौःकाँरसमूतो
२० रक्तवर्णोऽमिताभः पद्मचिह्नः समाधिमुद्राधरः संज्ञास्तन्ध-
स्वभावो रागशरीरः शुक्रात्मकः पद्मकुलौ प्रत्यवेक्षणाज्ञान-
लक्षणो ग्रीष्मकृतुरूप आम्बरस[श]रीरः तवर्गात्मा प्रदोष-
वान् । जापमन्त्रश्चायं उँ आः आरोलिक हूँ ।

तत उत्तरदले स्तर्यमण्डलोपरि श्यामखँकारजः [श्याम-
२५ वर्णोऽमोघसिद्धिः विश्ववज्रचिह्नाभयमुद्राधरः । संस्कार-
स्तन्धस्वभावो वर्षाचृतुरूपः] पिशितापः तिक्तरसात्मकः

पर्वग्विशुद्धः अर्द्धराचस्वभावः । अस्य च मन्त्रः ॐ आः प्रज्ञाधृक् हूँ इति ।

एते वज्रपर्यङ्किनः दिभुजैः [क] वक्त्राः सोषणीषशिरतुण्ड-
मुण्डितः [२७ क] काषाया [य] वगुषित-द्वाचिंशस्त्रणाशीत्यनु-
५ व्यञ्जनालङ्घत-दशवलवैशारद्यादिगुणगणैकनिलयाः सौ-
श्रीर्थमांसास्थिरहिता दर्पणप्रतिबिम्बोपमा न सत्यासत्या-
दिमङ्गल्यनापगमविमलप्रतिभासमाचकसम्मोगविग्रहाः
कायचित्यैकरसतास्वाभाविककायमुपादाय असंख्यत-
तथात्मकर्मकायकल्पितविज्ञानकायाव्यभिन्ना रूपवेदना-
१० संज्ञासंस्कारस्त्वन्यात्मका वैरोचनरत्नसम्बवामिताभासोघ-
सिङ्गयो विज्ञानमाचता इति प्रतिपादनाय अस्त्रोभ्येन
मुद्यन्ते इति । अस्त्रोभ्याङ्गितशिरसि विज्ञानस्य नैः [ः] स्वा-
भाव्यस्य शून्यताकरूणयोस्तादात्मकः [त्वं] च प्रतिपादित्यतुं
अस्त्रोभ्योऽपि वज्रसञ्चेन मुद्यते । एतेन हेतुफलात्मकं
१५ भवनिर्बाणैकरसतामाचं जगदिति प्रतिपादितं भवति ।

तथा च—

शून्यताकरूणाभिन्नं यज्ञं चित्तं प्रभाव्यते ।

सा हि बुद्ध्यं धर्मस्य सङ्घस्यापि हि [२७] देशना ॥

गुडे मधुरता चाग्नेसूषणत्वं प्र[क]तिर्यथा ।

शून्यता सर्वधर्माणां तथा प्रकृतिरिष्यते ॥

२०

तथा च—

भवत्यैव परिज्ञानं निर्बाणं इति कथ्यते ।

आग्नेयकोणदले चन्द्रमण्डलोपरि शुक्ललोकारेजा शुक्ल-
वर्णा लोचना चक्रचिह्ना पृथिव्यातुखरूपा तथागत-
२५ कुलोङ्गवर्ष मोहरक्ता । अस्या बौजं ॐ आः लोँ हूँ
स्वाहा इति ।

नैर्वर्त्यां चन्द्रमण्डलोपरि छषणमाँकारबौजसमूता
मामकौ छषणवर्णा छषणवज्रचिह्ना अव्यातुस्वभावा
वज्रकुला द्विषरक्ता । अस्या बौजं ऊँ आः माँ हँ
स्वाहा इति ।

५ वायव्यां चन्द्रमण्डलोपरि पाँकारबौजसमूता पाण्डर-
वामिनौ रक्ता रक्तवर्णा पद्मचिह्नतेजीधातुस्वरूपा पद्म-
कुला रागरक्ता । अस्या बौजं ऊँ आः पाँ हँ स्वाहेति ।

६ ऐशान्यां चन्द्रमण्डलोपरि कनकश्यामताँकारपरिणामा
तारिणौ श्यामवर्णा श्यामनौलोत्पलचिह्ना वायधातु-
१० [२८ क] स्वरूपा कर्मकुला ईर्षारक्ता । अस्या बौजं ऊँ
आः ताँ हँ स्वाहा ।

७ एताः चतुसः षेडशाब्दिका असाधारणरूपयौवन-
शालिन्यो यथाशोभमसंस्थिता पूर्ववत् कायचतुष्टयात्मिका
मनोह्नादिन्यः सकलजिनगुणाधारभूताः पञ्चतथागत-
१५ स्वरूपाः । आसां(अस्यां) मध्ये आलिस्वभावा वज्रसत्त्व-
स्वरूपिणी वज्रधात्वीश्वरी नायिका । इयमेव भगवतौ
तथता शून्यता प्रज्ञापारमिता भूतकोटिनैरात्म्येति व्यप-
दिश्यते ।

८ अन्यः कृतिकौशल्यमापादयितुमेष मे ।

२० प्रयत्नः किं च संदिष्ट्य बोधयेयं शिश्रून् इति ॥

इति विधिवदुदौर्यसत्त्वहेतोः

सकलजिनागमयुक्तिसङ्गतं हि ।

अखिलमिहशुभं समाप्तं

भवतु ततो जिन एष वज्रसत्त्वः ॥

॥ पञ्चाकारः समाप्तः ॥

६ । मायानिरुक्तिः ।

नमः सर्वविदे ।

मायैव निःस्वभावं चेत् जगदध्यक्ष[०]बुधाः ।
 किमर्थमिह मुह्यन्ति जानन्तो(न)पि सुखासु या (!) ॥

मायावौ [२८] कुरुते मायां ज्वलदाकारभास्वराम्(रं) ।
 कस्यचित् सत्यमाभाति माया मायैव तद्विदः ॥

मायातुष्टेविनाभोगं ये कामाः स्वयमागत[०] ।
 मायया तानसौ भुक्ते यन्माया सर्वसंगता ॥

शून्यतो जायते धर्मस्तस्मादन्या न धर्मता ।
 अतएव हि सर्वद्वयं बुद्धस्य न विहन्यते ॥

अनारोपवशात् सर्वं धर्मचक्रं प्रवर्तते ।

पादप्रसारिकां त्यक्ता क्षिप्त्वा भानादिकल्पनाम् ॥

चर्यया विचरेद् योगी सुस्थितः स्थानयोगतः ।
 खान-पान-रसं प्राप्य शुद्धमुहुष्य भाषया ॥

चर्यां न विचरेत् यस्तु नासौ सम्बोधिभाजनः ।
 वाचा वक्ति जनस्तत्त्वं चर्यामिष्यनुभोदते ॥

विच्यनुष्ठानसम्यन्या सम्यन्तो वस्त्रभो जनः ।
 मही श्रव्या दिशो वासो भिक्षाभक्तं च भोजनम् ॥

अजातधर्मता क्षान्तिः क्षपानाभोगवाहिनी ।
 जनजन्मनि (ज) ये धर्मा जायन्ते तेऽपि चर्यया ।

एतत् फलमिहाप्य[स्ति] क्षमा ता(स्ता)वदनुत्तरा ॥

मायां विष्टत्य यत्पुरुणं सुलब्धं साधुचेतसा ।
 तेनाद्वैतपदं यान्तु [लोका] लोकोत्तरे स्थित[०]ः ॥

॥ मायानिरुक्तिः समाप्ता इति [२६क] ॥

१० । स्वप्ननिरुक्तिः ।

नमः सर्वज्ञाय ।

विनयेष्वभि(सुवा)धर्मेषु स्त्रेषु जिनपुङ्गवैः ।
 धर्माः स्वप्नोपमाः खाता विस्पष्टार्थं तत् कथ्यते ॥

स्वप्नं सत्यमसत्यं वा [- - - -] विदेव वा ।
 माया यथा प्रतिष्ठानं सतां किमिह सम्मतम् ॥

५ स्वप्नः सत्यमवोधेन तदोधे या(व)त्यलौकताम् ।
 प्रथमे [तु] स्वतः ज्ञानं द्वितीये नास्तिता भवेत् ॥

प्रबोधात् कल्पिता योहे नानुभूतिरपोद्धते ।
 सच्चिद्ग्रन्थकाशात्मा यद्यद्यनुभवो महान् ॥

१० शश्वर्धंस्यालयात् मौलात् प्रवृत्तिभ्यो विचिच्चता ।
 तास्म तत्र तदाकारा चिह्नेश्चितं तदिष्यते ॥

स्वप्नात् स्वप्नं यदेव स्यात् चिच्चिच्चालौकता तदा ।
 १५ नैव सत्यं असद्वित्तर्न चोच्छेदः प्रकाशतः ॥

किमन्यन्निकातं नाम [ना]मौ मायेति वा क्षतम् ।
 नान्नि न युज्यते नाम अप्रतिष्ठा त्वनामनि ॥

पद्मनिवहद्वितयं [च] चत्वारो बोधये मताः ।
 २० स्वप्नतुल्यमिदं विश्वमित्यमुक्तं जिनोत्तमैः ॥

किं ज्ञास्थानमतो विज्ञ बुद्धसर्वस्वभुत्तमम् ।
 सम्बिन्द्या सज्जुरोर्यद्वात् चर्थया च विशेषतः ॥

॥ स्वप्ननिरुक्तिः समाप्तेति । [२६] ॥

११ । तत्त्वप्रकाशः

नमो बुद्धाय ।

प्रज्ञोपायात्मकं वन्दे बृहचिक्षायरूपिणम् ।

प्रभावात् ज्ञायते यस्य भवनिर्वाणमुक्तमम् ॥

केशोरहूकं यथाकाशे तैमिरो मनुते जनः ॥

केशोरहूकमहं वस्ये हन्ताकाशनिराकृतम् ॥

५ शुद्धदृष्टिस्तदा [सू]याव्वेति भान्ता मतिस्तवः ॥

तैमिरभान्यपीड्याय पुष्टो नेत्युक्तवान् असौ ॥

प्रकाशेतरशून्यत्वात् विद्यपोहौ न तत्त्वतः ॥

श्वमनाश्रवाद् धर्मात् सत्त्वार्थस्तु प्रवर्तते ॥

भोगनिर्माणकायाभ्यां प्रतीत्यप्रणिधानतः ।

१० तौ च तस्मात् न भिन्नौ च तथोस्तु तत् स्वभावतः ॥

तादात्म्यं निजं सिद्धं स्यात् भेदश्चित् सङ्गहानये ।

नेष्यते यद्यनुत्यादो भिन्नो व्यावृत्तिर्थो भवेत् ॥

योगाचारमता[द]न्यो मध्यमार्थः कथं भवेत् ।

चतुष्कोटिप्रहारणा चेत् मध्यमार्थो विशिष्यते ॥

१५ विज्ञानेऽपि प्रसङ्गः स्यात् तासां अचापि हानितः ।

चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं ज्ञानं वस्तु [३०क] समुच्छयम् ॥

कल्पशून्यमनालम्ब्यं विदुर्विज्ञानवादिनः ।

भूतकोटेरतो विश्वं प्रतीत्यैव प्रजायते ॥

वस्तुशून्यमजातं तु केवलं नाममाचकम् ।

२० मेदेनाख्या[न]सर्वज्ञः स्वाधिष्ठानप्रभास्वरौ ॥

यदेकमनयोर्बूते तेनोच्छेदे निराकृतः ।
 फलतत्त्वविप्रदेवु यस्य सङ्गो न विद्यते ॥
 तत्त्वानाभोगयोगेन बोधाद् निष्पद्धते पदम् ।
 आर्यनागार्जुनैरिष्टं वुद्धमर्मानुभारतः ।
 धर्मतत्त्वमनुत्थादो व्याकृतस्ते तथागतैः ॥
 कृत्वा तत्त्वप्रकाशं यत् [पुरुष]मासादितं स्थाया ।
 तेनास्तु सकलो लोको बुगनद्वस्य भाजनः ॥
 ॥ तत्त्वप्रकाशः समाप्तः ॥

१२ । अप्रतिष्ठानप्रकाशः ।

नमो बुद्धाय ।

वित्तेर्यदप्रतिष्ठानं बौद्धसर्वस्वमिष्यते ।
 किं चानाभोगयोगेन यदि सत्त्वार्थकारिता ॥
 यद्यपोहविधौ जातौ ततोच्छेदविधिस्थितिः ।
 सदा जाता निरुद्धे तु जन्मच्छेदो पशोर्वचः ॥
 ५ स्वसम्बिन्निरथो मानं वित्तः सत्त्वं तदिष्यते ।
 सर्वालेख्यविहीनत्वात् सत्त्वं तत्र न पेशलम् ॥
 पृष्ठे यदीष्यते सत्त्वं [३०] सत्त्वं वस्तु तदा न हि ।
 प्रतिज्ञोच्छेदवाधार्थमनुलेखं तदुच्यते ॥
 वेदनं बिद्यते मौलौ पृष्ठे तदवभासनात् ।
 10 निर्विकल्पं भवेदादौ ज्ञानं तद् ग्राहकं ततः ।
 अतौतानागतादीनां चित्तानां स्थित्यसम्भवात् ।
 नैःस्वभाव्यं अतस्तेषां जगाद् जगतां प्रभुः ॥
 उत्पादमेव धर्माणां अचिन्त्या निजसम्बिदा ।
 स एव श्रून्यता प्रोक्ता नानुच्छेदानुगामिनौ ॥
 15 अप्रतिष्ठानतो बीजादप्रतिष्ठं भवेत् फलम् ।
 तायिनां तद् वरं तत्त्वं क्वचिमात् क्वचिमं यथा ॥
 ध्यानमस्ति न चेत्येवं न ब्रूमो अङ्गचारिणाम् ।
 प्रतीत्योत्पदतो यस्मात् सदोदेति यथा रसः ॥
 20 प्रतीत्योत्पदते यद् यद् तत् तत् [चेत्] चित्तमद्वयम् ।
 भेदस्तु श्रून्यचिद्विवैर्धर्मसम्भोगनिर्मितैः ॥
 अप्रतिष्ठां विधायैतत् यदलाभि शुभं सद्या ।
 तेनाप्रतिष्ठतां यातु जगत् सर्वोपभोगतः ॥
 ॥ अप्रतिष्ठानप्रकाशः समाप्तः ॥

१३ । युगनद्वप्रकाशः ।

या या स्फूर्तिरसौ शुद्धा बुद्धा चेत् अविकारता ।
 विकारः प्रत्ययैर्ज्ञान[३१क]तर्पितैरित्यजातता ॥
 रूपे न विद्यते रूपं नं वा चक्षुषि विद्यते ।
 न चैतत् तज्जिज्ञाने दारुबह्निकथा यथा ॥
 ५ मन्याने मथनौये वा न वा पुरुषहस्तयोः ।
 प्राक्षसिद्धो विद्यते बह्निः प्रतीत्यार्थः स जायते ॥
 किं मोहः स्वसुतान् पूर्वं स्फुते वा स प्रजायते ॥
 स्फुत एव न पूर्वं चेत् अतस्तस्य न वस्तुता ॥
 एवं प्रत्य[य]माचल्वात् धर्माणां निःस्वभावता ।
 10 तथैव विहरन् योगी नातिक्रामति सम्बरम् ॥
 भाव्यादानं न सर्वच व्यवहारस्तु वर्तते ।
 मायेव निःस्वभावोऽसौ प्रतीत्योत्पादबोधतः ॥
 नैःस्वाभाव्यादजातत्वं प्रत्ययादनिरुद्धता ।
 भावाभावावतो न स्तो युगनद्वं तु भासते ॥
 15 शून्यताक्षण्योरैक्यं विधेयं न स्वकल्पतः ।
 शून्यतायाः प्रकाशस्य प्रकृत्या युगनद्वता ॥
 सर्वाकारवरीदारगम्भौरनिजशून्यताम् ।
 साक्षादवेति बुद्धानां पूजां कुर्यात् सुयोगवान् ॥
 कायेन म[n]सा वाचा सदाऽप्रतिष्ठितः सुधौः ।
 20 चर्यां कुर्यात् न वा कुर्यात् चर्याचारी स उच्यते ॥
 ॥ युगनद्वप्रकाशः समाप्तः [३१] ॥

१४ । महासुखप्रकाशः ।

वज्रसत्त्वं नमस्तुत्य प्रज्ञोपाय[स्व]रूपिणम् ।
 महासुखाद्यं वश्ये वस्तुतत्त्वं समाप्तः ॥
 उत्पत्तिभावना चैका द्वितीयोत्पन्नभावना ।
 उभयोर्भावना तस्मात् तादात्म्य[मि]ह कथ्यते ॥
 अप्रतीत्योदयो नास्ति धर्मराणामिति निश्चितम् ।
 प्रतीत्योदितरूपत्वात् हृँजम्[१]जौ तथा न किम् ॥
 शून्यतावोधितो बौजं बौजाद्विम्बं प्रजायते ।
 विम्बे च व्यासविव्यासौ(स) तस्मात् सर्वं प्रतीत्यजम् ॥
 बाह्यद्वन्द्वसमापत्तिरिति या देशना सुनेः ।
 साऽवान्तरप्रबोधाय स्मर्षं तन्त्रेषु बुध्यते ॥
 सुखभावे न बोधिः स्यात् भता या सुखरूपिणी ।
 अस्तित्वे च महान् सङ्गः संसारोदयहेतुकः ॥
 आदिसान्तसुखं विद्धि यत्सुखं प्रत्ययोद्भवम् ।
 अवस्तुकमतो ब्रूमो न सुखमतो नास्ति च ॥
 15 तत्त्वं तावदनुत्पादो धर्मराणं परमार्थतः ।
 शतालौकप्रकाशात् तु विज्ञेया शुद्धसम्बृतिः ॥ [३२क]
 सत्यद्वयमिदं शुद्धं शून्यता योगिसम्बृतिः ।
 द्वयोरद्वयता साध्या क्षत्वानर्थविसर्जनम् ॥
 मन्त्रसंस्थानयोगात्मा शातो मज्जति धौधनः ।
 20 मायोपमं ततोऽद्वैतं विश्वं पश्यति तादृशम् ॥
 भूतकोटिं ततो विद्वा युगनद्वपदं गतः ।
 युगनद्वस्थितो योगी सत्त्वार्थैकपरो भवेत् ॥

शतचित् देवताकारं विश्वचक्रमुपायकम् ।
 प्रज्ञा च शून्यता प्रोक्ता साध्यतादात्म्यमिद्यते ॥
 प्रज्ञोपायात्म्यकं तत्त्वं वाह्याभ्यन्तरशुद्धितः ।
 वुद्धा समाप्ततो मन्त्रो सुखितोऽस्यानयोगतः ॥
 ५ प्रतीत्योत्पादमाचत्वात् नैवं सत्त्वं न शून्यता ।
 स्फूर्तिश्च देवताकारा निःस्वभावा स्वभावतः ॥
 यथा यथा भवेत् स्फूर्तिः सा तथा शून्यतात्मिका ।
 द्वैताद्वैतमनो यच्च तत्त्वं तद्वासनाफलम् ॥
 हेरुकाऽहङ्कृति योगी हेरुकार्थे प्रतिष्ठितः ।
 १० भावांश्वासौ गुरुन् क्षत्वा [३२] केशरीव भ्रमेन्मही ॥
 शुद्धं शुद्धा जिनानां परित इह सदा विश्वमाभान्ति यस्य
 जातं नादौ न रुद्धं स्वपरविगणनाकल्पकोटिप्रहीनम् ।
 शतालौकं प्रकाशं भवसमसमताऽद्वैतरूपं हि नूनं
 चक्रे चक्राधियोऽसौ जिनगुणनिलयो वज्रडाको मुनौन्दः ॥
 ॥ महासुखप्रकाशः समाप्तः ॥

१५ । तत्त्वविंशिका ।

नमः सर्वज्ञाय ।

प्रज्ञा चिच्चं विपाकश्च विमर्शश्च विलक्षणम् ।
 अस्यात्तत्त्वमतो विद्धि येनासि जगतो विभुः ॥ १ ॥
प्रज्ञा भवः समश्वासौ चिकायं तु चियानकम् ।
सैव चक्रं सुखोपायं योगिनातदहं परम् ॥ २ ॥
 ५ मञ्जुवज्रो महामाया वज्रडाकस्तथाऽपरे ।
 प्रज्ञैव भेदतो भाति मुक्तिः सैव जिनात्मिका ॥ ३ ॥
 अचिन्त्यं चिन्तितं चैव अद्वयं द्वयमेव च ।
 सर्वाकारवरोपेतं भावाभावौ यहाग्रहौ ॥ ४ ॥
 विज्ञाय [१]पगतं चित्तं निरालम्बमनुत्तरम् ।
 10 शान्तं शुद्धं निराभासं विज्ञिः प्रज्ञेति कौर्त्तिता ॥ ५ ॥
 प्रवेशश्च भवेदस्य [३३क] विध्यष्टमनसां ततः ।
 नानाधर्मादुपायोऽच मुदुमध्यादिमाचतः ॥ ६ ॥
कर्मसमयमुद्राभ्यां चक्रं निष्पाद्य भावतः ।
ध्यायन्ति मृदवो बोधिं शुद्धतत्त्ववहिर्मुखाः ॥ ७ ॥
 15 ज्ञानमुद्रासमापनं मञ्जुवज्रादिनायकम् ।
 न सत्यं न मृषाकारं आत्मानं मध्ययोगिनः ॥ ८ ॥
 स्वाधिष्ठानपदं ज्ञातुं ये शक्ताः तत्त्वतो नहि ।
 मार्गोपदेशितस्तेषां क्रमतो बोधिसिद्धये ॥ ९ ॥
देवताभिनिवेशश्वेद्वासनाऽच कथं नहि ।
 20 वासनैव विशुद्धा चेत् सर्वचैव तु सा तथा ॥ १० ॥

दृष्टतत्त्वः पुनर्योगी महामुद्रापरायणः ।
 सर्वभावस्वभावेन विहरेत् उत्तमेन्द्रियः ॥ ११ ॥
 प्रकृतौ यत् शुभं लब्धं सर्वसङ्कल्पवर्जितम् ।
 तदेवेदं जगद् यस्मात् तस्मात् सर्वमनाविलम् ॥ १२ ॥
 5 वाह्यं वस्तु मनोग्राह्यं भ्रान्तं न भासते यतः ।
 स्वप्नाङ्गनेव विष्णुष्टं चिन्माचमर्थकारि तत् ॥ १३ ॥
 चित्तमाचं भवेद् बोधेर्मतं चित्तमचित्तकम् ।
 स्वसंवित्तिरचित्तं च वित्तिर्गुरुमपेक्षते ॥ [३३] १४ ॥
 शून्यता सर्ववस्तुनां कस्य नाम न सम्मता ।
 10 सर्वभावस्वभावोऽसौ कष्टा प्रत्यात्मवेद्यतः ॥ १५ ॥
 अनिलादिसहायेन भक्तं यथेह तण्डुलाः ।
 तथत(१)या तथा शुद्धा अविद्या याति विद्यताम् ॥ १६ ॥
 यस्य चिन्ता भवेद् ध्यानं तस्याचिन्त्यं भवेत् न किम् ।
 अचिन्तात्मा भवेद् योगी बुद्धेज्ञंगदुदाहृतः ॥ १७ ॥
 15 चक्रमसौ भवेद् योगी महामुद्रा स एव हि ।
 धर्मसम्भोगनिर्माणाः सर्वाकारः स एव हि ॥ १८ ॥
 कृतकृत्यो निराशश्च सर्वासङ्गवहिर्मुखः ।
 चतुरौर्यापर्युक्तो बुद्धोऽयं बुद्धसम्मतः ॥ १९ ॥
 अद्वयेन द्वयं (सं)कृत्वा यद्सादि शुभं मया ।
 20 जगद्द्वयमद्यैव भूयात् तेन महासुखम् ॥ २० ॥

॥ तत्त्वविंशिका समाप्ता ॥

१६ । महायानविशिका ।

निजकायमहं वन्दे असंख्यतमलक्षणम् ।
 सर्वाकारवरोपेतं युग[न]ङ्गमद(स)ङ्गतम् ॥ १ ॥
 धर्मसम्भोगनिर्माणा यन्निजं तत् स्वभावतः ।
 तदस्य दर्शनं युक्तं सम्यक्सम्बोधिसिद्धये ॥ २ ॥
 ५ दर्शनं च भवेदस्य अनारोपाद् विपश्यना ।
 मन्त्रयानानुसारेण तदिदं वश्यतेऽधुना ॥ ३ ॥
 न नेदं शाश्वतं विश्वं न चोच्छेदि समीहितम् । [३४क]
 शाश्वतोच्छेदिनोऽयुग्मं नानुभयं विनोभयम् ॥ ४ ॥
 चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं तत्त्वं तत्त्वविदो विदुः ।
 १० चतुष्कोटिविशुद्धं तु च[तु]ष्कोटिसमाश्रितम् ॥ ५ ॥
 खसमं असमं शान्तमादिमध्यान्तवर्जितम् ।
 अचिन्त्यं चित्तकं चैव सर्वभावस्वभावकम् ॥ ६ ॥
 जगदेकरसं बुद्धा प्रभास्वरमनाविलम् ।
 सर्वसङ्गल्पनिःशङ्का विहरद्वं यथासुखम् ॥ ७ ॥
 १५ न क्लेशा बोधितो भिन्ना न बोधौ क्लेशसम्बवः ।
 भ्रान्तिः क्लेशसङ्गल्पो भ्रान्तिः प्रकृतिनिर्मला ॥ ८ ॥
 ईर्या च कायिकं कर्म वाचिकं धर्मदेशना ।
 समादानं मनः कर्म निर्विकल्पस्य धौमतः ॥ ९ ॥
 जगन्मायेत्यसौ - - - मायेति मा क्षयाः ।
 २० मायामोहो महाभ्रान्तिर्भ्रान्तिर्भ्रान्ति सतां मता ॥ १० ॥
 विज्ञायैवं-यथारूपं बुद्धादौनां समाप्ततः ।
 भुज्ञानः सर्वथा सर्वं तत्त्ववेदौ प्रसिद्धति ॥ ११ ॥

धर्मस्कन्धसहस्रे बध्यतां नाम शून्यता ।
 बद्धा नासौ परामर्शात् विनाशार्थं भवेन्नुरोः ॥ १२ ॥
 सर्वाकाराः सुखं तत्त्वं सङ्कल्पोपरतेः स ते ।
 शून्यता न सुखं तत्त्वं न चिन्त्यं न सुखं सुखम् ॥ १३ ॥
 ५ येन बुद्धमनारोपं न हृष्टं परंमार्थतः ।
 अद्वैते युज्यते तस्य वृत्तं पश्चात् यथा तथा ॥ १४ ॥
 [३४] न हयं नादयं यस्य न वोधिः सद्विलक्षणा ।
 निराशोऽसौ महायोगौ सर्वाकारगतिं गतः ॥ १५ ॥
 आदिकर्म यथोदिष्टं कर्तव्यं सर्वयोनिभिः ।
 10 शून्यताकरुणाभिन्नं यद् वोधौ ज्ञानमिष्यते ॥ १६ ॥
 कृपायाः शून्यता नान्या करुणा खरनायिका ।
 संस्कृत्य न वयं ब्रूमो ब्रूमश्चैत् युगन्नज्ञतः ॥ १७ ॥
 घटादेश्वर्यहर्यस्य ध्यानसातत्ययोगतः ।
 भवेदसौ महाबुद्धः सर्वाकारैकविग्रहः ॥ १८ ॥
 15 असंस्कृतम् ना धर्मो वोधः सम्भोगलक्षणाः ।
 तदेव निर्मितश्चिदः निजः सर्वस्वभावतः ॥ १९ ॥
 यदनेन समासादि पुण्यं पुण्यवता मया ।
 तेनास्तु सकलो लोको बुद्धबोधिपरायणः ॥ २० ॥
 ॥ महायानविंशिका समाप्ता ॥

१७ । निर्बेधपञ्चक ।

बुद्धं बुद्धं जगत् शुद्धं द्वन्दवोधे न वन्धनाः ।

आदिशुद्धो महाबुद्धः किं बुद्धं बुद्धशासने ॥ १ ॥

इदं निष्टत्प्रतिपक्षतत्त्वफलविकल्पस्य ।

सहजं निर्बेधभाजः स्वाभाविकं वचः (?) ॥ २ ॥

५ ज्ञानमनाविलं शून्यमनाभोगक्षपात्मकम् ।

प्रतीत्य जायते तत्र स्वभावाभाववर्जितम् ॥ ३ ॥

अनेन निर्बेधप्रतिरूपमाख्याति—

धर्माणां शून्यता वायुः कृपा वायुर्गौयमौ ।

वायुः सम्वरसामर्थ्यं वायुशुद्धा च सम्भूतिः ॥ ४ ॥

१० अनेन [३५क] निर्भरसहजोऽन्नारम्जौरति—

हा किं ब्रूमः कथं ब्रूमो ब्रूमो वा क्व नु ते जनाः ।

वदा वृत्तिर्भवेद् येषामनाभोगार्थः(;)शालिनौ ॥ ५ ॥

एतेन करुणयाऽप्रतिष्ठितनिर्वचनाय धर्मगम्भौर-
नयाधिमुक्तिक्षुरषदुर्ज्जभतामावेदयति ।

१५ सकर्मस्त्रैचबीजाद्वि मर्मच्छेदि फलं मम ।

नापराध्यो मया हिंसो - - - एवं सहिते ॥ ६ ॥

अनेन स्वकर्मस्त्रैचयथितोपहतमतिसकलसत्त्वपरिग्रहं
कुर्वाणो बोधिसत्त्वानां हृदयमाचष्टे ।

॥ निर्बेधपञ्चकं समाप्तम् ॥

१८ । मध्यकष्टक ।

चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं ज्ञानवस्तु सदद्वयम् ।
 कल्पशून्यमनालम्ब्यं विदुः साकारवादिनः ॥ १ ॥
 स्वसम्बित्ते[र]नुच्छेदात् नौलादौनामभासनाद् ।
 निमित्तानामनुत्पादात् मध्यमाग्रतिपत् मता ॥ २ ॥
 ५ चतुष्कोटिविनिर्मुक्तः प्रकाशालौकलक्षणः ।
 मायोपमाद्वयश्चैष सिद्धान्तो [३५] मानसङ्गतः ॥ ३ ॥
 वस्तुशून्या तु या वित्तिनिराकारा निरञ्जना ।
 मध्यमा प्रतिपत् सैव तत्पृष्ठे शुद्धसम्बृतिः ॥ ४ ॥
 प्रकाशो वाऽप्रकाशो वा तत्त्वतो नोपलभ्यते ।
 १० सर्वथाऽजातरूपत्वात् मध्यमामपरे विदुः ॥ ५ ॥
 चतुष्कोटिविनिर्मुक्तः प्रकाशो देवतात्मकः ।
 श[१]ताद्वयस्वभावश्च प्र[तौ]त्योत्पादमाचकः ॥ ६ ॥
 ॥ मध्यकष्टक समाप्तः ।
 । क्षतिरियं महापण्डितावधूतश्रीमद्वयवज्रपादानामिति ॥

१६ । प्रेमपञ्चक ।

प्रतिभासो वरः कान्तः प्रतीत्योत्पादमाचकः ।
 न स्यात् यदि मृतैव स्यात् शून्यता कामिनौ मता ॥ १ ॥
 शून्यतातिवरा कान्ता मूर्च्या निरूपमा तु या ।
 पृथक् यदि कदाचित् स्यात् बङ्गः स्यात् कान्तनायकः ॥ २ ॥
 ५ द्युपतौ शङ्कितौ तस्मात् गुरोरूपस्थितौ पुरः ।
 निजप्रीत्या तयोर्स्तिन साहजं प्रेम कारितम् ॥ ३ ॥
 वायुसङ्कुरूपाणिडत्यमहाकौशलमौद्दशम् ।
 निजावेधनिरालम्बावुभौ जातावनुत्तरौ ॥ ४ ॥
 सर्वलक्षणसम्पर्णौ चतुर्द्वयविवर्जितौ ।
 १० सर्वभावस्वभावौ च निःस्वभावौ सदोदितौ ॥ ५ ॥
 ॥ प्रेमपञ्चकं समाप्तम् ॥

२० । तत्त्वदर्शक ।

सदसद्योगहौनायै तथतायै नमो नमः ।
 अनाविला यतः सैव बोधतो बोधिरुपिणौ ॥ १ ॥
 न साकारनिराकारे तथतां ज्ञातुमिच्छतः ।
 मध्यमाऽमध्यमा [इर्द्धक] चैव गुरुवागनलङ्घता ॥ २ ॥
 ५ बोधिरसौ भवेद् भावः सङ्गं त्यक्ता स्वभावतः ।
 आसङ्गो भान्तितो धातो भान्तिरस्थानिका मता ॥ ३ ॥
 किं तत्त्वं वस्तुनो रूपं रूपं चारूपकं यतः ।
 अरूपं च भवेद् रूपं फलहेतुस्वभावतः ॥ ४ ॥
 एवमेव रसा धर्मा निरासङ्गा निरास्यदाः ।
 १० प्रभास्वरा अमी सर्वे यथाभूतसमाधिना ॥ ५ ॥
 यथाभूतसमाधिश्च भवेत् प्रस्थानचित्ततः ।
 अजसं जायते तत्त्वं यस्मात् तत् पदवेदिनाम् ॥ ६ ॥
 ज्ञानज्ञेयविहीनं [तु] जगदेवाद्वयं मतम् ।
 द्वयहीनाभिरोपश्च तथैव हि प्रभास्वरः ॥ ७ ॥
 १५ एतत् तत्त्वावरोधेन येन तेन यथा तथा ।
 विद्यताक्षो अमेद् योगौ केशरीव समन्ततः ॥ ८ ॥
 लोकं धर्मव्यतीतोऽसौ उन्मत्तत्रभाश्रितः ।
 सर्वे करोत्यनालम्बः स्वाधिष्ठानविभूषितः ॥ ९ ॥
 उक्तमनाविलं तत्त्वं अद्वयं यज्ञ भन्यते ।
 २० समांसममतो हित्वा ज्ञातुमर्हन्ति धौधनाः ॥ १० ॥

॥ तत्त्वदर्शकः समाप्तः ।

। क्रतिरियं पण्डितावधूताद्वयवज्जपादानामिति ॥

२१ । अमनसिकाराधारः ।

नमो बुद्धाय ।

अमनसिकार इतच बङ्गवो विप्रतिपन्नाः । तत् कश्चि-
दाह अपशब्दोऽयमिति, समासे मनस्कार इति भवितु-
मर्हति । तचोच्यते, तत्पुरुषे कृति वहुलमिति । [३६]
अच वहुलवचनात् सप्तम्याऽलुगिति अलुकसमासे कृते
५ अमनसिकार अमनस्कारः, त्वचि सारः त्वक्सारः, युधि-
ष्ठिरः, एतानि रूपाणि सम्पद्यन्ते, अतो नायमपशब्दः ।
अपर आह, हन्त लक्षणसाधितमेवेदं वचः किं च असिद्धम् ।
तत्त्व, नानाहृततत्त्वेषु दृष्ट्वात् आर्यसर्वविषयावतार-
ज्ञानालोकालङ्घारमहायानहृते । अमनसिकारा धर्माः
१० कुशलाः । मनसिकारा धर्मा अकुशलाः । तत्त्वैव—

अविकल्पितसङ्कल्प अप्रतिष्ठितमानस ।

अस्मृत्यमनसिकार निरालम्ब नमोऽस्तु ते ॥

तथा अविकल्पप्रवेशाधारण्यां बोधिसत्त्वो महासत्त्वः
सर्वविकल्पनिमित्तानि आकाशगतिकानि अमनसि-
१५ कारतः परिवर्जयति । अपरापराणि यन्यविस्तरभयाद् न
लिखन्ते । इदानीमपरमाहः—

सौचान्तिकमेवेदं वचः, नसान्तिकं हृत्वान्तेषु दृष्ट्वात् ।
तत्त्व । उक्तं हि हेवज्ञे तत्त्वपटले । [३७क] स्वरूपेण
न चित्तं नापि चेतसम् । तथा—

२० भ्राव्यन्ते हि जगत् सर्वं मनसा य(स्मा)न्न भाव्यते ।
अर्थात् अमनसिकारेणेति गम्यते । अपर आह,

तन्वेऽप्यस्ति, परप्रसञ्जप्रतिषेधनजो विषयत्वात् अभावो
वाच्यः । तन्, प्रकान्तस्य प्रतिषेधः । यदि नाप्रसञ्जं
प्रतिसिङ्गत इति प्रसञ्जप्रतिषेधः । यथा असूर्यम्पश्या
राजदाराः । अयमर्थः । एवनाम ता गुप्ता राजदारा
५ यत् सूर्यमपि न पश्यन्तीति । अच न सूर्याभावः कृतः ।
किं नाम राजदाराणां यत् सूर्यदर्शनं प्रसञ्जं तन्निषिङ्गम् ।
अमनसिकारेऽपि नजो मनसिकरणं यद् ग्राह्यग्राहकादि
प्रसक्तं तन्निषिङ्गम् । न मनः, अतो न देषः । यदा
कश्चिदेवं वदति शाश्वतोच्छेदलक्षणो मनसि]कारः समतो
१० भगवता । तदोच्यते, शाश्वतोच्छेदादिः मनसिकारो
वाऽमनसिकारः । एतेन सर्वासङ्गङ्गानिः क्रियते
अमनसिकारशब्देनेति । तथाचोक्तं भगवता, अविकल्प-
प्रवेशाधारणां— केन कारणेन कुलपुच ! अविकल्प-
धातुरमनसिकार इत्युच्यते सर्वविकल्पनिमित्तसमति-
१५ क्रान्ततामुपादायेति । एते सर्वविकल्पसमति[३७]-
क्रामता दर्शिता भवति अमनसिकारशब्देनेति । पर्यु-
दासपश्चेऽपि न देषः, अत्राह्यणमानयेत्युक्ते ब्राह्मण-
सद्वशस्य क्षचियादेरानयनं भवति, न तु विजातौयस्य
कटादेः । अचापि निःस्वभाववेदनस्य संस्थितिः कृता(ः) ।
२० एतेन मायोपमाद्यवादः स्थितो भवेत् । कुत उच्छेदवाद-
प्रसङ्गः इति ?

यदि चाच नजो व्युत्पत्तिरच्च क्रियते अकार-
प्रधानोऽमनसिकारः शाकपार्थिववत् मध्यपदलोपौसमासः,
एतेन यावान् मनसिकारः सर्वमनुत्पादात्मक इत्यर्थः ।
२५ क्व निर्दिष्टं भगवता अनुत्पादकारको अकार इति ? तद्
यथा उक्तं च हेवजे मन्त्रपटस्ये, अकारोमुखं सर्वधर्मा-

णामाद्यनुत्पन्नत्वात् इत्यादि । अस्यार्थः, सर्वधर्माणां
आद्यनुपन्नत्वात् अकारो मुखं प्रधानं इत्यकारस्त्व-
नुत्पन्नलक्षणः योऽयः । तथा च नामसङ्गैतौः—

अकारः सर्ववर्णयो महार्थः परमाक्षरः ।

५ महाप्राणो ह्यनुत्पादो वागुदाहारवर्जितः ॥

इति । यदि वा अकारोऽच नैरात्म्यावौजं तथा च
हेवज्जे आलेरादि नेरादि नैरात्म्येति । एतेन सर्वमनसि-
कारोऽनात्मकोऽस्त्वभाव इत्युक्तं च भवति ।

यदि वा—

१० आदिस्त्वरस्त्वभावा साधीति[इट्टक]बुद्धैः प्रकल्पिता ।
सैव भगवती प्रज्ञा उत्पन्नक्रमयोगतः ॥

यदि वा अ इति प्रभास्त्वरपदम्, मनसिकार इति
स्वाधिष्ठानपदम्, अश्वासौ मनसिकारश्चेति अमनसिकारः ।
एतेन अमनसिकारादिपदैः अचिन्त्यप्रभास्त्वरस्वाधिष्ठान-
१५ पदं शून्यताकरुणाभिन्नयुगनद्वादयवाहिसम्बेदनमापादितं
भवतीति ।

॥ अमनसिकाराधारः समाप्तः ॥

शाश्वतोच्चेद[मित्युक्तं त]च्चं सौगतसम्मतम् ।

प्रकृत्याजातधर्मेषु विध्यपोहौ पर्शेवचः ॥

२० अस्तीति वदतो ब्रूमो नास्ति सर्वं विचारतः ।

नास्तीति वदतो ब्रूमः सर्व[म]स्त्व्यविचारतः ॥

यथा यथा समारोपा जायन्ते तत्त्वयोगिनः ।

तथा तथा समारोपा हन्यन्ते तत्त्वयोगिना ॥

[सहजो]ऽक्षचिमो यस्मात् [तस्मात्] सङ्गो न साहजः ।
 सुखं न सहजादन्यत् सुखं चासङ्गलक्षणम् ॥
 ज्ञात्वा निःसङ्गतां नाम्नि [नि]र्वेधागतसत्सुखम् ।
 विश्वं स्वसमयं कृत्वा मम[ः] सहजमागरे ॥
 ५ मन्त्रतत्त्वस्थितो धीगी निःसङ्गार्थप्रतिष्ठितः ।
 भावांश्वासौ गुरुन् कृत्वा निःसङ्गविघयो] भवेत् ॥
 ॥ कृतिरियं परिग्रहतावधूतश्रीमद्दद्यवज्रपादानाम् ॥ [३८]

॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

वे धर्मां हेतुप्रभवा हेतुं तेषां तथागतो ह्यवदत् ।
 तेषां च यो निरोध एवंवादी महाशमणः ॥
 ॥ शुभं भूयात् ॥

COMPARATIVE READINGS.

Page.	Line.	MS.	Printed.	Page.	Line.	MS.	Printed.
1	4	शैव्य	शैव	6	9	यथोपदेश	यथोपदेश
1	4	चश्चेच्य	चश्चेच्च	7	1	स्याच्चदः	स्यात् पट्
1	6	शैव्य	शैव	7	6	धारणी	धारणीम्
1	8	चश्चेच्य	चश्चेच्च	7	7	पद्मुखीं	पद्मुखीं
1	14	मुख्यत + + म्	मुख्यतम् मतम्	7	7	चिक्कान्धं	चिक्कासं
2	2	पच्चात्	पच्चात्	7	8	लक्ष्यं	लक्षं
2	6	विरहात्	विरहार	8	1	खडे	शुदे
2	12	उपायरचितप्रज्ञा उपायरचिता प्रज्ञा		8	5	तगताय	तथागताय
2	19	प्रोक्ताः आदि०	प्रोक्ता आदि०	8	6	शूद्रै	स्त्रै
2	24	हेतुदान०	हेतुर्दान०	8	10	यावन्त तस्मि	यावन्त स्तस्मिन्
2	25	वौर्यन्तुभयोर्मतं वौर्यन्तुभययोर्मतम् नु in print should be नू		8	11	कोच्य	कोच्यः
3	10	चर्या	चर्यां	8	13	साम्बोद्धस्ते	संभोद्धस्ते
3	12	सच्चाथाय	सच्चार्थाय	9	15	चान्त्यर्थं	चान्त्यर्थं
3	17	चक्षसं	चक्षसं	9	16	यथामिलितावेषु यथामिलितान्येषु should be तावेषु	
3	22	शिक्षापदं दशेति शिक्षोपदेश इति		9	19	यक्षिणी	यक्षिणि
4	1	धारयन्विति	धारयन्विति	9	20	हारीती०	हारिति०
4	4	पाणात्	पानात्				should be हारीति०
4	6	श्यनासनोच्छितात्		9	23	शान्त्य	शान्त्यर्थं
		श्यनासनादुच्छितात्		9	24	चन्द्रः	चन्द्रं
4	10	पाणात्	पानात्	10	2	ददेति	ददेत् इति
4	15	कुर्यात्	कुर्यात्	10	3	आचमनादिकं	आचमनादिकं
4	16	स्वाहादान	स्वाहा इत्यनेन	10	4	०समन्वागतसर्वसच्च० the print should be ०समन्वागतः सर्वसच्च०	
4	21	०निवेशितः सज्जल०		10	6	०राश्यः	राश्यः
		०निवेशितसज्जल०		10	9	०निदानोक्त०	०निदानोक्त०
4	24	प्रेमाकारा०	प्रमाकारां०	10	10	०मितैः	०मितैः
4	25	समुद्दरण्म् वाच्छा०		10	10	दिनमदिनं	दिनमनुदिनं
		समुद्दरण्वाच्छा०		10	10	वास्तिवाहयेत्	वाऽतिवाहयेत्
4	26	मुदितृः	मुदिताम्	10	12	प्रगकारादि०	युगकारादि०
5	11	च्यनिमन्त्रा	च्यनिमन्त्र्य	10	13	योग०	योग०
5	23	चित्त	चित्तं	10	14	ज्ञातव्यं	ज्ञातव्यः
5	25	च्छ	च्छम्	10	15	उपशान्त उपशायकः	उपशान्तोपशायकः
6	1	चारकां	चारिकां	10	17	पापानाम्बज्येन्द्रियं०	पापानाम्बज्येन्द्रियं०
6	6	श्रीलं चन्द्रनलिपाङ्गं	श्रीलचन्द्रनलिपाङ्गं				
6	7	कौर्ण०	कौर्णी				

Page.	Line.	MS.	Printed.	Page.	Line.	MS.	Printed.
10	18	निवारयण्	निवारयन्	14	24	समप्रहाणाय, faint, should be	
11	3	कुशलान्येका	कुशलान्येव			रागप्रहाणाय, the leaf 9B of	
11	7	पर्यन्त	पर्यन्तं			the Ms. is very faint; much	
11	10	समादान	समादानम्			has been obliterated.	
11	10	आदिकर्मसमाहितः	आदिकर्मसमाहितः	15	1	faint, अशुभं भावनां धायन्	
						अशुद्ध भतमाध्यायन् wrong	
11	11	विप्रजन्या	विप्रजन्यः	15	3	निरूपयेत् may be निरूपणम्	
11	15	०तिमरं	०तिमिरं	15	9	पूर्वारोप	पूर्वारोपः
11	15	रषः	रष	15	10	faint, may be अपर	
11	18	लभन्तां	लभतां	15	12	शमयिषाम्येकं	समयी स्यामेकं
11	20	After हेत्वस्ता there is फला-				wrong	
		वस्ता which I have omitted.		16	5	अपेक्षते	अपेक्षते
11	24	०शाश्वना०	०शाश्वना०	16	8	०लक्षणा०	०लक्षण०
11	24	अन्तर्धानं	अन्तर्धानं	16	15	प्रणष्टे	प्रनष्टे
12	1	त्रिविधां	त्रिविधा	17	2	अहन्यमहान्	अहन्यहनि
12	2	चैति	चैति	17	6	सचर्गात्	संसर्गात्
12	5	चतुर्भिः प्रत्ययैः	चतुर्भिर्प्रत्ययैः	17	8	परमात्मु०	परमात्मु०
			wrong.	17	13	विविद्यतिः	विद्यतिः
12	5	बोधिचित्त	बोधिचित्तं	17	15	परिज्ञाः	परिचयः
12	7	सप्तः	सप्त	17	16	निश्चिन्त्य	निश्चिन्त्य
12	14	पारताम्य	पार[मि]ताम्यः	18	7	प्रतिभाषेन	प्रतिभाषेन
12	23	इय	इयं	18	21	तन्मयेति	तन्मयम् ॥ इति
13	3	सुग्राताज्ञा	सुग्राताज्ञा	18	25	नहि ज्ञातुं	नहि तत् ज्ञातुं
13	8	आद०	आद०	18	25	कदाचनः	कदाचन
13	9	०सेवने	०सेवने	19	5	संस्थित०	संस्थित०
13	12	गतीच्च	गतिच्च	19	20	विवित्तिर्ति	विद्यतिः
13	12	०वेदनां	वेदनाः	19	26	परामर्शात्	परामर्शात्
13	16	शमयानां	समयानां	20	1	चित्र	चित्रे
13	20	योगिभाजने	योग्यभाजने	20	1	Two letters dropped after	
13	21	स्फूलापत्तो	स्फूलापत्तिः			शक्ति and the स्फ in print	
13	24	समाप्तः should be समाप्त[०]	but			looks like क.	
			the print has [०:]	20	3	यस्यच	यस्यच
14	2	दुष्टः	द्युष्टः	20	8	Ms. युम्प print युम्पः should	
14	4	०प्रकाशिनी०	०प्रकाशिनी०			be युम्पः	
14	6	शौतान्तिक०	शौचान्तिक०	20	13	अनाभेग	अनाभेगे
14	9	या	यः	20	22	जड़ीभावा	जड़ीभावः
14	18	विद्यतिः	विद्यतिः	20	26	बोधया	बोधया
			The Ms. writes either विद्यतिः	21	14	शेक०	शेक०
			or विद्यतिः just as it pleases.	21	18	निर्माणात्	०निर्माणात्
14	20	All the eight letters are		21	23	चियं	चेयं
		faint, परा is a mere guess.		22	2	असंभेदाद्	असंभेदाद्

Page.	Line.	MS.	Printed.	Page.	Line.	MS.	Printed.
22	9	मयज्ञनो	मायज्ञनो	34	22	should be (:) after धर्मा	
23	6	चलारो किं	चलारो किं should	34	23	should be (:) after अकुशला	
			चलारः कि	34	25	०कारः	०कार
23	21	षष्ठः सौल	षष्ठं सौलं	35	1	या या	या सा
23	24	अदाहौ अविनाशौ	अदाहि, अविनाशि,	35	7	पञ्चविधि	पञ्चविधम्
				35	23	त्यभिधीयते	इत्यभिधीयते
24	24	वस्तु सन्ता	वस्तुसन्ता	36	1	कल्यानः	कल्याणः
25	7	स्वभावेण	स्वभावेन	36	1	समाधि	समाहि
25	14	आङ्ग	आह	36	9	क्षालनाय	क्षालनाय
25	15	चित्तचेतनया प्रविवेधितव्यः	चित्तचेतनया प्रतिवेदितव्यः	36	9	सिद्धते	सिद्धते
				36	18, 19	पञ्चाभिषेकोऽविद्यार्भिषेकः (द्यानु-	
25	23	अज्ञान	अज्ञातो			गतविशुद्धधर्मधातुज्ञानात्मको	
26	16	संविदाः	संविदा			वैरोचनस्वरूपः, आ), पञ्चतु	
26	22	०भिन्न	०भिन्नं			पञ्चाभिषेकः पञ्चतु	
29	2	मनु स	न स	37	4	चप्रतिष्ठेतः सर्वधर्म	चप्रतिष्ठितसर्वधर्म
29	10	भज्यते	भण्यते	37	8	पूर्वचन्ते	स्तुचन्ते
29	16	त्यजः	त्यज	37	11	विस्फुरिताः	विस्फुरिता
29	19	उभयोरप्मनो द्वयोः	उभयोरपि द्वयोऽन्तः			the (:) should be there	
						in print.	
30	4	सद्गुरुसुषुपु	सद्गुरोः सुषु	39	3	षड्विषयाद्विका	षड्विषयाद्विका
30	11	०सुद्रस्या	०सुद्रस्याः	39	9	The whole sentence from	
		may be ०सुद्रं स्युः or सुद्रा स्युः				प्रज्ञाचानं to चपरे has been	
30	20	प्रत्यक्ष	प्रत्यक्षं			repeated at the top of leaf	
31	14	यदशादितं	यत्प्राधितं			25 क.	
32	4	दुःखिता	दुःखिताः	40	10	सरोमोऽन्न	समो न
32	13	वीक्ष्य	वीक्ष्य	40	11	अतिमैश्याद्वक्त्वात्	अतिमैश्याद्वक्त्वात् wrong
32	20	प्रज्ञाज्ञान	प्रज्ञाज्ञानम्	40	17	चल्पितः	कल्पितः
32	23	सादृश्य	सादृश्यं	40	20	विजः	बीजः
33	9	शाल्यकृत्यत्तिः	शाल्यकृत्यत्तिः	41	12	प्रभातसन्ध्यातः	प्रभातसन्ध्यातः
33	14	repeats बुद्धरत्नकरणकमिति		41	23	आरोनिक	आरोलिक
33	17	मन्यमान्यानं	सच्चमासानं	42	24	पृस्त्रीः	पृत्रीः
		should be मन्यमन्यानं from				should be पृत्री	
		another Ms.					
33	18	अन्तर्गतं	अन्तर्गतं	43	2	आपधातुः	अव्यातुः
33	22	निस्पन्दः निर्दीशः	निष्पन्दनिर्दीशः	44	2	जाननन्तो	जानन्तो (न)
33	25	सज्जस्त्रभावया	सहजस्त्रभावया	44	9	अन्यः	अना०
34	1	सार्वसुदृतिः	सा धर्मसुदृतिः	44	10	०प्रसारिका	०प्रसारिकां
34	3	सद्ग्रास	सद्ग्रास	44	11	सुस्थितोऽस्त्रानयोगतः	सुस्थितः स्तानः
34	5	सम्बलितं	श्वलितं	44	17	स्थानिः	चार्निः
34	13	भूतवे भूत	भूततो भूतम्	44	19	अनुत्तरां	अनुत्तरा
34	20	मध्यान	मध्याक				

Page.	Line.	MS.	Printed.	Page.	Line.	MS.	Printed.
44	20	माया	मायां	54	13	बुद्धा	बुद्धा
44	21	अदैत०	अदैत०	55	1	प्रस्तुताः	प्रस्तुता
45	7	कल्पितायहे	कल्पितायोहे	55	7	बोद्धिः	बोद्धिः
		wrongly print-		55	12	वय	वयं
		ed as कल्पिता योहे		55	19	समाप्तः	समाप्ता
45	7	अनुभूतिः	अनुभूतिः	56	2	०बुद्ध	०बुद्धः
45	10	चिदेश्वितं तदिष्यते	चिदेश्वितं	56	4	सहजः	सहजं
		तदिष्यते		56	8	वायुगरी०	वायुर्गरी०
45	11	०लौकितात तदा	०लौकिता तदा	56	9	वायुसम्बरसामर्थ्यं	वायुः सम्बरसामर्थ्यं
45	13	नान्नि	नान्नी	56	10	सहजोङ्गार०	सहजोङ्गार०
		should be नान्नि		57	4	निमित्तानां	निमित्तानां
45	14	ज्ञाप्रतिष्ठा	ज्ञाप्रतिष्ठा	57	8	०समृद्धिः	०संवृद्धिः
46	-1	वन्दे	वन्दे	59	8	चा	च
46	8	एवमानात्रवात्	एवमनात्रवात्	59	14	अभिनोपस्थ	अभिनोपस्थ
47	3	बोधात्रिस्तद्यते	बोधात्रिस्तद्यते	60	14	निमित्तानि	निमित्तानि
48	1	बौद्ध०	बौद्ध०	60	17	नमास्तिकं	न सान्निकं
48	3	यदिपोहविधी	यदिपोहविधी	61	6	कृत	कृतः
49	9	निःखभावताः	निःखभावता	61	7	प्रसञ्जतात्रिषिद्धं	प्रसञ्ज तत्रिषिद्धं
49	11	हायादानं	भायादानं	61	9	सम्मन्ती	सम्मन्तो
50	7	प्रजायते	प्रजायते	62	2	मुख	मुखं
50	10	स्पृष्टं	स्पृष्टं	62	4	अकार	अकारः
50	21	विष्टा	विष्टा	63	1	सहजो faint	सहजो
50	21	पदसंगतः	पदं गतः	63	2	०लक्षणः	०लक्षणम्
52	1	विषाकंश	विषाक्ष	63	3	निसङ्गतामनानिः	निःसङ्गतां नानिः विषेधागतसमुखं
52	2	विधि	विधिः				
52	6	जिनात्मिकाः	जिनात्मिका	63	6	निसङ्गोविषयाभवेत्	निःसङ्गविषयो भवेत्
53	7	बोधेः	बोधिः				
54	7	न मेतं स्माच्छतं	न नेदं शाश्वतं				

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES.

ritical editions of unprinted Sanskrit Works, edited by competent scholars, and published by the Oriental Institute, Baroda.

BOOKS PUBLISHED.

Rs. A.

1. <i>Kāvyamīmāṃsā</i> : a work on poetics, by Rājaśekhara (880-920 A.D.): edited by C. D. Dalal, and R. Anantakrishna Sastry, 1916. Re-issue. 1924	2-4
---	-----

This book has been set as a text-book by the Bombay and Patna Universities.

2. <i>Naranārāyaṇānanda</i> : a poem on the Paurāṇic story of Arjuna and Kṛṣṇa's rambles on Mount Girnar, by Vastupāla, Minister of King Viradhvālā of Dholka, composed between Samvat 1277 and 1287, i.e., A.D. 1221 and 1231: edited by C. D. Dalal and R. Anantakrishna Sastry, 1916 <i>out of print.</i>	
3. <i>Tarkasaṅgraha</i> : a work on Philosophy (refutation of Vaiśeṣika theory of atomic creation) by Ānandajñāna or Ānandagiri, the famous commentators on Śāṅkarācārya's Bhāṣyas, who flourished in the latter half of the 13th century: edited by T. M. Tripathi, 1917 ..	2-0
4. <i>Pārthaparākrama</i> : a drama describing Arjuna's recovery of the cows of King Virāṭa, by Prahlādanadeva, the founder of Pālanpur and the younger brother of the Paramāra king of Chandrāvati (a state in Mārwar), and a feudatory of the kings of Guzerat, who was a Yuvarāja in Samvat 1220 or A.D. 1164: edited by C. D. Dalal, 1917	0-6
5. <i>Rāstraudhavarīśa</i> : an historical poem (Mahākāvya) describing the history of the Bāgulas of Mayūragiri, from Rāstraudha, king of Kanauj and the originator of the dynasty, to Nārāyana Shāh of Mayūragiri by Rudra Kavi, composed in Ś'aka 1518 or A.D. 1596: edited by Pandit Embar Krishnamacharya with Introduction by C. D. Dalal, 1917	1-12
6. <i>Lingānuśāsana</i> : on Grammar, by Vāmana, who lived between the last quarter of the 8th century and the first quarter of the 9th century: edited by C. D. Dalal, 1918	0-8
7. <i>Vasantavilāsa</i> : an historical poem (Mahākāvya) describing the life of Vastupāla and the history of	

Rs. A.

18.	Rūpakaśatkam : six dramas by Vatsarāja, minister of Paramardideva of Kalinjara, who lived between the 2nd half of the 12th and the 1st quarter of 13th century : edited by C. D. Dalal, 1918	1-8
9.	Mohaparājaya : an allegorical drama describing the overcoming of King Moha (Temptation), or the conversion of Kumārapāla, the Chalukya King of Guzerat, to Jainism, by Yaśahpāla, an officer of King Ajayadeva, son of Kumārapāla, who reigned from A.D. 1229 to 1232 : edited by Muni Chaturvijayaji with Introduction and Appendices by C. D. Dalal, 1918	2-4
10.	Hammīramadamardana : a drama glorifying the two brothers Vastupāla and Tejaḥpāla and their King Viradhava of Dholka, by Jayasimhasūri, pupil of Virasūri, and an Ācārya of the temple of Munisuvrata at Broach, composed between Samvat 1276 and 1286 or A.D. 1220 and 1239 : edited by C. D. Dalal, 1920	2-0
11.	Udayasundarīkathā : a romance (Campū, in prose and poetry) by Sodhala, a contemporary of and patronised by the three brothers Chchittarāja, Nāgārjuna, and Mummuṇirāja, successive rulers of Konkan, composed between A.D. 1026 and 1050 : edited by C. D. Dalal and Pandit Embar Krishnamacharya, 1920	2-4
12.	Mahāvidyāviḍambana : a work on Nyāya Philosophy, by Bhaṭṭa Vādīndra who lived about A.D. 1210 to 1274: edited by M. R. Telang, 1920	2-8
13.	Prācīnagurjarākāvysaṅgraha : a collection of old Guzerati poems dating from 12th to 15th centuries A.D.: edited by C. D. Dalal, 1920	2-4
14.	Kumārapālapratibodha : a biographical work in Prākṛta, by Somaprabhāchārya, composed in Saṁvat 1241 or A.D. 1195 : edited by Muni Jinavijayaji, 1920.	7-8
15.	Gaṇakārikā : a work on Philosophy (Pāśupata School) by Bhāsarvajña who lived in the 2nd half of the 10th century : edited by C. D. Dalal, 1921	1-4
16.	Saṅgītamakaranda : a work on Music by Nārada: edited by M. R. Telang, 1920	2-0
17.	Kavīndrācārya List : list of Sanskrit works in the collection of Kavīndrācārya, a Benares Pandit (1656 A.D.): edited by R. Anantakrishna Shastry, with a foreword by Dr. Ganganatha Jha, 1921	0-12
18.	Vārāhāgṛhyasūtra : Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda: edited by Dr. R. Shamasastri, 1920	0-10
19.	Lekhāpaddhati : a collection of models of state and private documents, dating from 8th to 15th centuries	

		Rs. A.
	A.D. : edited by C. D. Dalal and G. K. Shrigondekar, 1925	2-0
20.	Bhaviṣayattakahā or Pañcamikahā : a romance in Apabhraṃśa language by Dhanapāla (<i>circa</i> 12th cen- tury) : edited by C. D. Dalal, and Dr. P. D. Gune, 1923.	6-0
21.	A Descriptive Catalogue of the Palm-leaf and Im- portant Paper MSS in the Bhandars at Jessal- mere , compiled by C. D. Dalal, and edited by Pandit L. B. Gandhi, 1923	3-4
22, 23.	Paraśurāmakalpsūtra : a work on Tantra, with commentary by Rāmeśvara and Paddhati by Umāna- da : edited by A. Mahadeva Sastry, B.A. 2 vols., 1923.	11-0
24.	Tantrarahasya : a work on the Prābhākara School of Pūrvamīmāṃsā, by Rāmānujācārya : edited by Dr. R. Shama Sastry, 1923	1-8
25, 32.	Samarāṅgaṇa : a work on architecture, town- planning and engineering, by king Bhoja of Dhara (11th century) : edited by Mahamahopadhyaya T. Gaṇapati Shastri, Ph.D. 2 vols., 1924-1925 ..	10-0
26, 41.	Sādhanamālā : a Buddhist Tāntric text of rituals, dated 1165 A.D. consisting of 312 small works, com- posed by distinguished writers : edited by Benoytosh Bhattacharyya, M.A., Ph.D. 2 vols. vol. I, 1925, vol. II. <i>Shortly</i>	5-0
27.	A Descriptive Catalogue of MSS. in the Central Library, Baroda . Vol. I (Veda, Vedalaksana and Upaniṣads), compiled by G. K. Shrigondekar, M.A. and K. S. Ramaswāmi Shastri, with a Preface by Dr. B. Bhattacharyya, Ph.D. 1925	6-0
28.	Mānasollāsa or Abhilaśitārthacintāmaṇi : an ency- clopaedic work divided into one hundred chapters, treating of one hundred different topics by Someśvarade- va, a Chalukya king of the 12th century : edited by G. K. Shrigondekar, M.A., 3 vols. vol. I. 1925 ..	2-12
29.	Nalāvilāsa : a drama by Rāmchandrasūri, pupil of Hemachandrasūri, describing the Paurāṇika story of Nala and Damayanti : edited by G. K. Shrigondekar and L. B. Gandhi, 1926	2-4
30, 31.	Tattvasaṅgraha : a Buddhist philosophical work of the 8th century by Śāntarakṣita, a Professor at Nālandā with Pañjikā (commentary) by his disciple Kamalaśīla, also a Professor at Nālandā : edited by Pandit Embar Krishnamāchārya with a Foreword in English by Dr. B. Bhattacharyya, M.A. Ph.D. 2 vols. 1926	24-0
33, 34.	Mirat-i-Ahmadi : with its Khatimae or Supple- ment : By Ali Muhammad Khan, the last Moghul Dewan of Gujarat : edited in the original Persian by Syed Nawabali, Professor of Persian, Baroda College, 3 vols. (vol. I in the Press), vol. II. 1926 ..	12-0

	Rs. A.
35. Mānavagṛhyasūtra : a work on Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda with the Bhāṣya of Aṣṭāvakra : edited with an introduction in Sanskrit by Pandit Rāmakrishna Harshaji Sāstri, with a Preface by Prof. B. C. Lele, 1926	5-0
36. Nātyāśāstra : of Bharata with the commentary of Abhinavagupta of Kashmir : edited by M. Ramakrishna Kavi, M.A. 4 vols, vol. I, illustrated, 1926 ..	6-0
37. Apabhrāṁś'akāvyatrayī : consisting of three works, the Carcari, Upadeśarasāyanā and Kālasvarūpakulaka, by Jinadatta Sūri (12th century) with commentaries : edited by L. B. Gandhi	<i>Shortly.</i>
38. Nyāyapraveśa , Part I (Sanskrit Text) : on Buddhist Logic of Diñnāga, with commentaries of Haribhadra Sūri and Pāśvadeva : edited by Principal A. B. Dhruva, M.A., LL.B., Pro-Vice-Chancellor, Hindu University, Benares	<i>Shortly.</i>
39. Nyāyapraveśa , Part II (Tibetan Text) : edited with introduction, notes, appendices, etc., by Pandit Vidhushekha Bhattacharyya, Principal, Vidyabhavana, Visvabharati, 1927	1-8
40. Advayavajrasaṅgraha : consisting of twenty short works on Buddhist philosophy by Advayavajra, a Buddhist savant belonging to the 11th century A.D., edited by Mahāmahopādhyāya Dr. Haraprasad Shastry, M.A., C.I.E., Hon. D. Litt. 1927	2-0
42. Kalpadrukośa : standard work on Sanskrit Lexicography by Keśava : edited with an elaborate introduction and indexes by Pandit Ramavatara Sarma, M.A., Sahityacharya of Patna. In two volumes, vol. I, 1928.	10-0
43. Mirat-i-Ahmadi Supplement : by Ali Muhammad Khan. Translated into English from the original Persian by Mr. C. N. Seddon, I.C.S. (retired) and Prof. Syed Nawab Ali, M.A. Corrected Re-issue, <i>shortly.</i> ..	6-8

BOOKS IN THE PRESS.

1. **Rāmacarita** of Abhinanda, Court poet of Hāravarṣa (cir. 9th century A.D.): edited by K. S. Ramaswami Shastri.
2. **Nātyadarpana** : on dramaturgy by Rāmacandra Suri with his own commentary : edited by Pandit L. B. Gandhi and G. K. Shrigondevkar, M.A.
3. **Nātyāśāstra** : Vol. II. edited by M. Ramakrishna Kavi.
4. **Jayākhyasāṁhitā** : an authoritative Pāñcharātra work : edited by Pandit E. Kṛṣṇamācaryya of Vadtal.
5. **Buddhist works on Logic** : containing reconstructed texts from Chinese, Tibetan texts and English translation of Chinese texts of ancient authors like Nāgārjuna Vasubandhu, etc. by Prof. Giuseppe Tucci of Italy.

6. **Mānasollāsa** or Abhilāśitārthacintāmaṇi, vol. II. edited by G. K. Shrigondekar, M.A.
7. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Oriental Institute, Baroda**, vol. II (S'rauta, Dharma and Grhya Sūtras) compiled by the Library staff.
8. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Jain Bhandars at Pattan**; edited from the notes of the late Mr. C. D. Dalal, by Pandit L. B. Gandhi, 2 vols.
9. **Bhāvaprakāśana** of Śāradātanaya: an ancient work on Dramaturgy: edited by Pandit Ramaswami Shastri, Oriental Institute, Baroda and His Holiness Yadugiri Yatiraja Swami, Melkot.
10. **Prajñopāyaviniścayasiddhi** of Anaṅgavajra and Jñā-nasiddhi of Indrabhūti: two important works belonging to the little known Vajrayāna school of Buddhism (8th century A.D.): edited by Dr. B. Bhattacharyya Ph.D.
11. **Siddhāntabindu** : on Vedānta philosophy by Madhusūdana Sarasvatī with commentary of Puruṣottama: edited by P. C. Divanji, M.A., LL.M.
12. **Tathāgataguhyaka or Guhyasamāja** : the earliest and the most authoritative work of the Tantra School of the Buddhists: edited by Dr. B. Bhattacharya, Ph.D., Director, Oriental Institute, Baroda.
13. **Influence of Portuguese on the Asiatic Languages** : Translated into English from Portuguese by Prof. A. X. Soares, M.A., Baroda College, Baroda.
14. **Persian Chronicle** : history of the Safvi Period of Persian History 15th and 16th centuries by Hasan Ramlu : edited by C. N. Seddon, I.C.S. (*retired*), Reader in Persian and Marathi, University of Oxford.
15. **Nañjarājayaśobhūṣaṇa** : by Nṛsimhakavi *alias* Abhinava Kalidāsa, a work on Sanskrit Poetics and relates to the glorification of Nañjarāja, son of Virabhūpa of Mysore: edited by E. Krishnamacharya.

PUBLISHED BY THE GOVERNMENT OF H.H. THE
MAHARAJA GAEKWAD OF BARODA

Gazetteer of the Baroda State. By Rao Bahadur Govindbhai H. Desai, B.A., LL.B., Naeb Dewan, Baroda State, and the late Principal A. B. Clarke, B.A. With map. 2 volumes, 1923, each Rs. 15.

Census of India, 1921, Vol. XVII, Baroda. By Satyavrata Mukerjea, B.A., Subah, Baroda Division, formerly Superintendent of Census Operations, Baroda State.

In three parts 1921-22—	Rs.	As.	P.
Part I Report	16	8 0
„ II Imperial Tables	9	0 0
„ III State Tables	4	8 0

—♦—

Mirat-i-Ahmadi, the Original Persian Text. Edited by Professor Nawab Ali. In 3 volumes.

(*Gaekwad's Oriental Series. Vol. II, 1927, Rs. 12. Vols. I and III are in the Press.*)

English Translations of Vols. I and II are also in preparation.